

TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Ettevõtetmajanduse instituut

Marvi Meriniit

**FINANTSARUANNETES ESINEVATE
VÄÄRKAJASTUSTE VÄLJASELGITAMINE
MITTETULUNDUSÜHINGUTE NÄITEL**

Magistritöö ärijuhtimise magistri kraadi taotlemiseks finantsjuhtimise erialal

Juhendajad: prof. Toomas Haldma

vandeaudiitor Sergei Tšistjakov

Tartu 2013

Soovitan suunata kaitsmisele .....
(juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud “ “ ..... 2013. a.

Majandusarvestuse õppetooli juhataja .....
(õppetooli juhataja nimi ja allkiri)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....
(töö autori allkiri)

SISUKORD

Sissejuhatus	5
1. Väärkajastuste väljaselgitamise teoreetilised alused	8
1.1. Finantsaruanded ja nendes esinevad väärkajastused	8
1.1.1. Nõuded finantsaruannetes esitatavale informatsioonile	8
1.1.2. Finantsaruannetes esinevate väärkajastuste olemus	12
1.2. Väärkajastamise risk mittetulundusühingutes	15
1.2.1. Mittetulundusühingute olemus	15
1.2.2. Pettused mittetulundusühingutes	19
1.2.3. Erinevate tegurite mõju väärkajastamise riskile	21
1.3. Finantsaruannetes esinevate väärkajastuste väljaselgitamise võimalused	27
1.3.1. Väärkajastuste väljaselgitamise meetodid	27
1.3.2. Benfordi seaduse kasutamine väärkajastuste väljaselgitamisel	29
2. Väärkajastuste väljaselgitamise metoodika analüüs ja täiustamine	
mittetulundusühingutes	38
2.1. Analüüsiandmete ja metoodika ülevaade	38
2.2. Väärkajastuste esinemise analüüs	43
2.2.1. Mittetulundusühingute regulatiivse keskkonna analüüs	43
2.2.1.1. Õigusaktid ja Raamatupidamise Toimkonna juhendid	43
2.2.1.2. Majandusaasta aruande esitamise e-keskkond	45
2.2.1.3. Erinevatele ametkondadele mittetulundusühingute poolt esitatav informatsioon	55
2.2.2. Väärkajastuste väljaselgitamine dokumendianalüüsi abil	58
2.2.2.1. Esitusvõltsingute väljaselgitamine	58
2.2.2.2. Tulemusvõltsingute väljaselgitamine	62
2.2.3. Andmeanalüüs Benfordi seaduse abil	68
2.3. Ettepanekud väärkajastamise riski vähendamiseks	81
Kokkuvõte	88
Viidatud allikad	93
Lisad	99
Lisa 1. INF 9 „Kingituste ja annetuste ning muude tulude kasutamise deklaratsioon“	99
Lisa 2. Mittetulundusühingute juhuvalim	101

Lisa 3. Analüüsi teise osa valimi maht kirjete lõikes.	103
Lisa 4. Numbritega 40 algavad finantsnäitajad kirjete ja ühingute lõikes.	105
Lisa 5. Numbrite 14 algavad finantsnäitajad kirjete ja ühingute lõikes.....	106
Zusammenfassung.....	107

SISSEJUHATUS

Ettevõtted ja ühingud koostavad finantsaruandeid, andmaks erinevatele infotarbijatele ülevaadet oma tegevuse, tegevuse tulemlikkuse ja rahavoogude kohta. Sellele informatsioonile tuginedes võtavad tarbijad vastu otsuseid ettevõtete ja ühingute kohta. Sellisteks otsusteks võivad olla näiteks krediitiasutuste poolt langetatavad laenuotsused, annetajate ja toetajate poolt tehtud otsused ühingu tegevuse finantseerimiseks või järeldused finantsvahendite kasutamise kohta. Et aruande kasutajad langetaks õigeid otsuseid, on oluline, et finantsaruanded vastaksid rakendatava finantsaruandluse raamistiku nõuetele. Kui avaldatud finantsaruandes esineb võrreldes kehtestatud nõuetega erinevus kirje summas, selle klassifitseerimises, esituses või avalikustamises, loetakse seda väärkajastuseks. Väärkajastused võivad olla juhuslikku laadi, kuid väärinformatsiooni esitamine võib olla ka aruande esitaja teadlik valik. Aruandluspettused kuuluvad raamatupidamis- ja aruandlusalaste õigusrikkumiste hulka ning moodustavad ACFE (*Association of Certified Fraud Examiners*) kohaselt ühe osa ettevõttega seotud inimeste poolt sooritatud majandusalastest õigusrikkumistest (Report to the Nations... 2013: 22). Rahvusvaheliselt on teada mitmeid juhtumeid, kus teadlik väärinformatsiooni esitamine finantsaruannetes (aruandluspettus) on viinud suuremate või väiksemate, kohalike või rahvusvaheliste majandusskandaalideni (nt aastal 2001 USA-s Enron ja Belgias Lernout & Hauspie, 2002 WorldCom ja Hugo Boss, 2004 Šveitsis ABB jt). Eestis ei ole finantsaruannetes esinevaid väärkajastusi autorile teadaolevalt põhjalikult uuritud. Siiski on ka Eestis esinenud mitmeid mittetulundusühingutega seotud petuskeeme, millega on kaasnenud väärinformatsiooni esitamine finantsaruannetes (Kultuurkapital 2002, MTÜ Eesti Euroopa Liikumine 2007 jt). Need juhtumid näitavad, et aruandluspettus on aktuaalne ka Eestis ning riiklikul tasandil tuleks probleemile rohkem tähelepanu pöörata. Mittetulundusühingute poolt sooritatud pettused ei kahjusta mitte ainult ühingut ning temaga seotud isikuid, vaid on kahjulikud ka riigile ja ühiskonnale.

Käesoleva töö eesmärgiks on analüüsida mittetulundusühingute näitel, millised regulatiivse keskkonna tegurid mõjutavad finantsaruannetes esinevaid väärkajastusi Eestis, testida erinevaid meetodeid väärkajastuste tuvastamiseks ning töötada välja ettepanekud väärkajastuste riski vähendamiseks.

Töö eesmärgi täitmiseks püstitas autor järgmised uurimisülesanded:

1. Selgitada välja, millised on nõuded finantsaruannetes esitatavale informatsioonile ning milline on nendes esinevate väärkajastuste olemus.
2. Selgitada välja pettuste ning väärkajastamise riski eripärad mittetulundusühingutes.
3. Selgitada välja finantsaruannetes esinevate väärkajastuste tuvastamise meetodid.
4. Analüüsida regulatiivse keskkonna mõju mittetulundusühingute majandusaasta aruannetes esinevatele väärkajastustele.
5. Analüüsida mittetulundusühingute majandusaasta aruandeid dokumendianalüüsi teel ja Benfordi seaduse abil.
6. Töötada välja ettepanekud väärkajastuse riski vähendamiseks.

Finantsaruannetes esitatud informatsiooni kontrollivad erinevad isikud ja institutsioonid nagu audiitorid, Maksu- ja Tolliameti revidendid, majanduskuritegudega tegelevad uurijad, Riigikontroll jt. Autor kitsendas teemat ning lähtus oma uurimuses audiitorite vaatenurgast, kuna ta ei ole piisavalt teadlik riiklikes ametkondades kasutatavatest meetoditest. Audiitorite poolt kasutatavad toimingud ja põhimõtted tuginevad sageli finantsinformatsioonis esinevate ebakorrapärasuste väljaselgitamisele ning on rakendatavad ka ühingutes läbiviidavate riskijuhtimise protsesside ja kontrollsüsteemide korral. CIMA (*Chartered Institute of Management Accountants*) järgi on esinevate anomaaliate väljaselgitamine üheks pettuse väljaselgitamise mooduseks (Fraud Risk ...: 40).

Käesoleva töö teoreetilise osa aluseks on põhilises osas saksa- ja inglisekeelne kirjandus (raamatud, artiklid, uurimused). Eestikeelse kirjanduse vähese kasutamise põhjuseks on vastavasisuliste allikate puudumine. Empiirilises osas tugines autor mittetulundusühingute 2011.aasta majandusaasta aruannetele. Finantsaruannetes esinevate väärkajastuste väljaselgitamiseks kasutas autor kvantitatiivset uurimismeetodit ning matemaatilisi-

statistilist analüüsi. Analüüsi objektiks on „Tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute, sihtasutuste ja usuliste ühenduste nimekirja“ (seisuga 01.01.2011) alusel koostatud 60 ühingust koosnev valim. Kuna mittetulundusühingud peavad oma majandusaasta aruanded avalikustama alles alates 01.01.2010 (alates 2009.majandusaastast), siis pole nad kaua pidanud arvestama asjaoluga, et nende tegevus on avalikkusele kättesaadav. Eestis on mittetulundusühingute tegevus leidnud nii erialases kirjanduses kui ka ajakirjanduses vähe või ühekülgselt käsitlemist. Ülevaatlikut statistikat pole avaldatud ei ühingute tegevuse ega ka majandusnäitajate kohta, kuid sellegipoolest on mittetulundusühingute tegevus avalikkusele huvipakkuv, sest paljud neist tegutsevad sotsiaalvaldkonnas. Mittetulundusühingutele on avatud ligipääs erinevatele abirahadele ja toetusprojektidele, mille rahaline maht on oluline ja aasta-aastalt kasvav. Raha korral on alati oht selle väärkasutusele või mõne majanduskuriteoliigi (nt pettus või korrupsioon) tekkimisele. Seetõttu arvab autor, et erinevad väärkajastused tulevad mittetulundusühingute aastaaruannetes selgemalt ja drastilisemalt esile kui äriühingute majandusaasta aruannetes.

Töö struktuur on määratletud tulenevalt põhiprobleemist. Esimese peatüki eesmärk on anda raamistik praktilise osa mõistmiseks. Esmalt käsitletakse finantsaruannete ja väärkajastuste olemust, selgitades finantsaruannete eesmärgid ning nendes esinevate väärkajastuste liike. Seejärel selgitatakse mittetulundusühingute olemust, tuues muu hulgas välja asjaolud, mis suurendavad väärkajastuse riski. Kolmandas alapunktis seletatakse väärkajastuste väljaselgitamise meetodite, sh Benfordi seaduse kui tänapäevase statistilise meetodi, olemust. Töö teine osa on praktilise suunitlusega ja selle eesmärgiks on selgitada välja millised regulatiivsest keskkonnast tingitud tegurid suurendavad väärkajastuse riski, analüüsida milliste finantsraamistikuga sätestatud põhiprintsiipide vastu eksitakse mittetulundusühingute majandusaasta aruannetes ning millised aruannetes esinevad väärkajastused on tuvastatavad dokumendianalüüsi ja Benfordi seaduse abil. Tuginedes läbiviidud analüüsi tulemustele esitab autor järeldused ning omapoolsed võimalused väärkajastuste vähendamiseks. Kuna analüüsi kaasatud majandusaasta aruannete arv on võrreldes mittetulundusühingute aastaaruannete koguarvuga (ca 30 000) suhteliselt väike, siis ei ole koostatud ülevaade käsitletav kõiki võimalikke väärkajastusi hõlmava kogumikuna. Magistritööl on suundanäitav roll ning see käsitleb ainult analüüsi käigus selgunud aspekte.

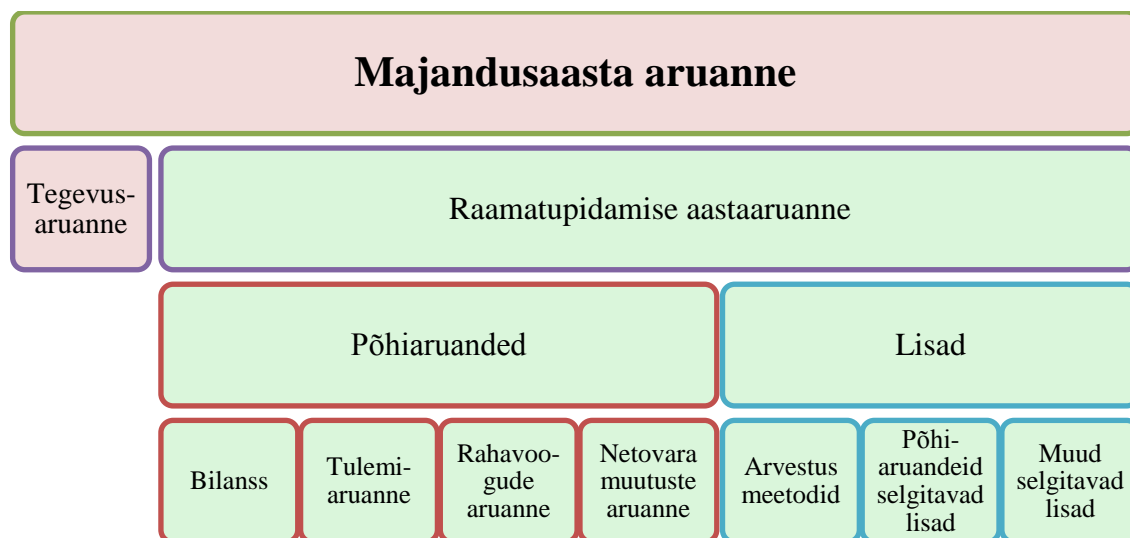
1. VÄÄRKAJASTUSTE VÄLJASELGITAMISE TEOREETILISED ALUSED

1.1. Finantsaruanded ja nendes esinevad väärkajastused

1.1.1. Nõuded finantsaruannetes esitatavale informatsioonile

Rahvusvahelise Raamatupidamisstandardi IAS 1 järgi on finantsaruanded (majandus)üksuste finantsseisundi ja –tulemuste struktureeritud esitus (IAS 1 2013). Rahvusvahelise auditeerimise standard 200 defineerib finantsaruandeid kui möödunud perioodide finantsinformatsiooni, kaasa arvatud sellega seotud lisade, struktureeritud esitamist, mille eesmärgiks on anda infot majandusüksuse majanduslike ressursside või kohustuste kohta teatud ajahetkel või nende muutuste kohta mingi ajaperioodi jooksul (ISA 200 2012). Seega on termin „finantsaruanded“ mõistetav kui aruannete tervikkomplekt, mis edastab aruande tarbijale finantsinformatsiooni ühingu tegevuse tulemlikkuse, finantsseisundi, varade ja kohustuste kohta mingil mineviku ajahetkel. Levinum finantsaruannete tervikkomplekt on raamatupidamise aastaaruanne, mis koosneb põhjaruannetest ja lisadest (märgitud joonisel 1 rohelise taustaga). Põhjaruanneteks on bilanss, kasumiaruanne (kasumit mittetaotlevatel organisatsioonidel tulemiaruanne), rahavoogude aruanne ja omakapitali (mittetulundusühingutel jt kasumit mittetaotlevatel organisatsioonidel netovara) aruanne (RTJ 1 2012). Lisad täiendavad ja selgitavad põhjaruandeid ja peavad olema koostatud sellise detailsusega, mis loob kompetentsele lugejale eeldused mõistlike järelduste tegemiseks. Raamatupidamise aastaaruanne on majandusaasta aruande osa. Raamatupidamise seaduse (§14) kohaselt koosneb majandusaasta aruanne kahest osast – tegevusaruanne ja raamatupidamise aastaaruanne (Raamatupidamise seadus 2002). Tegevusaruanne on oluline komponent esmamulje kujundamisel ettevõttest majandusaasta aruande baasil, kuid kuna tegemist ei ole finantsaruandega (märgitud joonisel 1 punase taustaga), siis käesolevas töös tegevusaruannet lähemalt ei käsitleta.

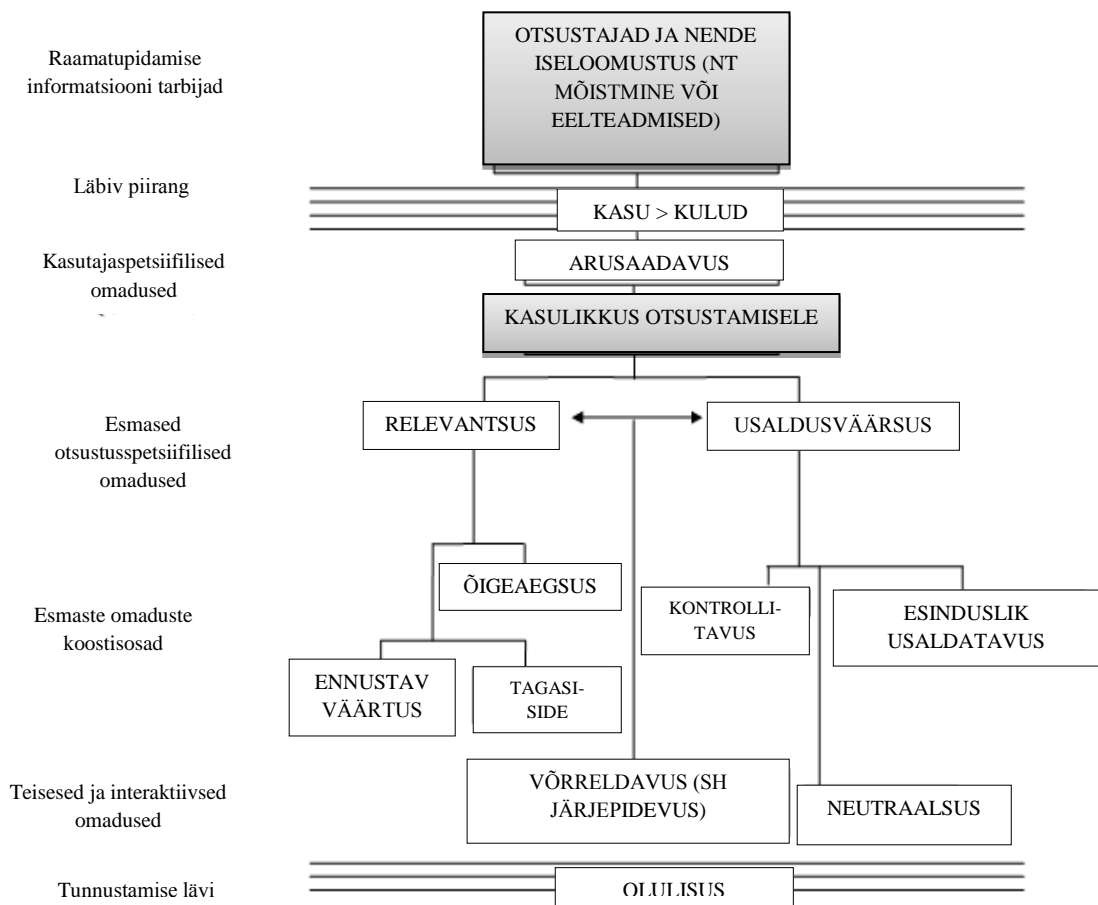

Joonis 1. Majandusaasta aruande koostisosade skeem (autori koostatud)

Riiklikult on kehtestatud finantsaruandlusraamistik (Raamatupidamise seadus, Raamatupidamise Toimkonna juhendid, IFRS - *International Financial Reporting Standards*), mille eesmärgiks on rahuldada laia kasutajaskonna ühiseid vajadusi finantsinformatsiooni järele. Finantsaruanded peavad vastama nende kasutajate vajadustele, kes ei saa nõuda aruannete koostamist konkreetselt nende teabevajadustest lähtudes (IAS 1 2013). Finantsaruannete tarbijad jagunevad ettevõttesisesteks (juhatas, tipp- ja keskastme juhid jt) ja -välisteks (omanikud, kreditorid, potentsiaalsed investorid, riiklikud ametkonnad nagu Maksu- ja Tolliamet, Statistikaamet jt, krediidiuasutused, avalikkus jt). Kui sisestel tarbijatel on ligipääs neid huvitavale informatsioonile, siis välised tarbijad peavad toetuma ettevõtte juhtkonna poolt edastatud informatsioonile, sest neil endil puudub volitus saada ettevõttelt neid huvitavat või vajalikku informatsiooni. Avalikuks tarbimiseks edastatav informatsioon tugineb finantsaruandlusraamistikuga sätestatud normidele, kuid tulenevalt normide tõlgendusest ettevõtte juhtkonna poolt, ei pruugi see alati olla aruande tarbijale otsuste tegemiseks piisav või kasulik.

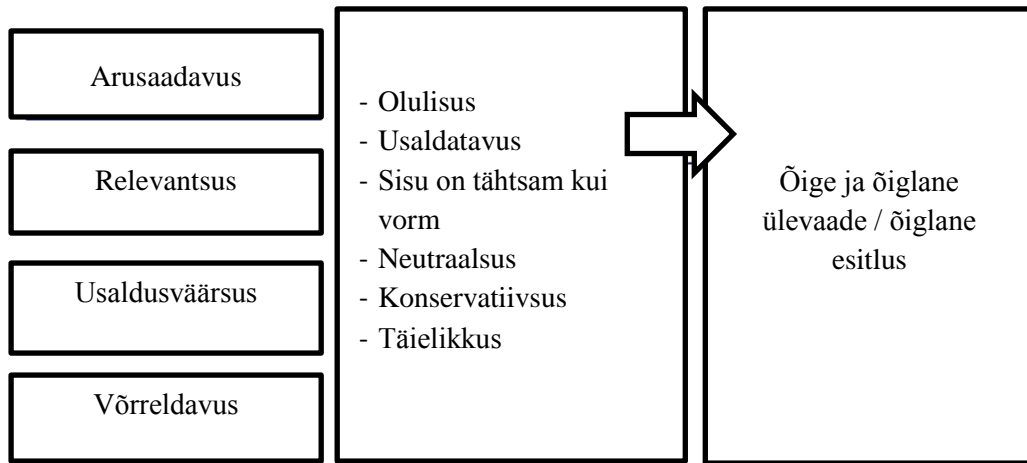
Epstein *et al* järgi (2009: 32) on finantsaruannete üheks eesmärgiks anda informatsiooni, mis on vajalik majanduslike ja äritegevusega seotud otsuste tegemiseks. Et informatsioon oleks tarbijatele otsuste tegemiseks kasulik, peab see omama teatud tunnuseid nagu relevantsus, usaldusväarsus, võrreldavus või neutraalsus (joonis 2).

Joonis 2. Aruandlusinformatsiooni tunnuste hierarhia (Epstein *et al:* 33).

Et informatsioon oleks otsustajale kasulik, peab ta olema nii relevantne ehk asjakohane kui ka usaldusväärne. Kui välisele tarbijatele suunatud informatsioon sisaldab väärandmeid (väärkajastusi), esineb suur risk, et välised tarbijad võivad teha ebaõiged otsused ja järeldusi ettevõtte/ühingu finantsseisundi, majandustegevuse tulemi ja rahavoogude kohta. Seetõttu on oluline, et välisele tarbijatele suunatud finantsaruanded kajastaksid ettevõtte/ühingu finantsseisundit õigesti ja õiglaselt. Joonisel 3 on näidatud informatsiooni tunnuste ning õige ja õiglase kajastamise seos. Arusaadavus, relevantus, usaldusväärsus ja võrreldavus on kvalitatiivsed tunnused, mis muudavad finantsaruannetes esitatud informatsiooni tarbijale kasulikuks (IAS Framework 2013). Arusaadavuse all mõistetakse informatsiooni esitamist finantsaruandes lugejale mõistetaval viisil. Raamatupidamise Toimkonna juhend RTJ 1 seletab arusaadavuse printsiipi kui informatsiooni esitust nii, et see oleks ülevaatlik ja üheselt mõistetav aruannete kasutajatele, kellel on aruannetest arusaamiseks piisavad finantsalased teadmised (RTJ 1 2013). Relevantsuse (olulisuse) all mõistetakse informatsiooni vastavust kasutaja otsuse tegemise vajaduste-

le. Lähtuvalt RTJ-s 1 toodud olulisuse printsiibi selgitusest tuleb finantsaruannetes kajastada kogu raamatupidamiskohustuslase finantsseisundit, majandustulemust ja rahavoogusid mõjutav oluline informatsioon.

Joonis 3. Õige ja õiglase kajastamise ja informatsiooni tunnuste seos finantsaruannetes (IAS Framework).

Oluliseks loetakse sellist informatsiooni, mille avaldamata jätmine või ebakorrektnel avaldamine võib mõjutada aruannete kasutajate poolt aruannete põhjal tehtavaid majandusotsuseid. Olulisus sõltub sellest, kui suur on puuduv või väärkajastatud summa ning milline on sellise puudumise või väärkajastuse olemus, hinnatuna vastavas kontekstis. Määravaks asjaoluks võivad olla kas summa suurus või puudumise (väärkajastuse) olemus eraldiseisvalt või kombinatsioon mõlemast (IAS 1 2013). Informatsioon on usaldusväärne, kui ta ei sisalda olulisi vigu ning on erapooletu (IAS Framework 2013). Informatsiooni usaldusväarsus sõltub tõepärasest kajastamisest (aruanne kajastab tõepäraselt kõiki tehinguid ja muid sündmusi), sisu ülimuslikkusest vormi ees (tehingud peavad olema kajastatud vastavalt nende tegelikule sisule, mitte juriidilisele vormile), neutraalsusest, ettevaatlikkusest ja täielikkusest. Aruande tarbijad võrdlevad esitatud informatsiooni ajas ja erinevate ühingute lõikes. Seepärast on oluline, et finantsaruannetes kasutatakse jätkuvalt samu arvestuspõhimõtteid, esitusviise ja aruandeskeeme (RTJ 1 2013).

Teise eesmärgina peavad finantsaruanded andma arusaadavat informatsiooni, mis võimaldab ennustada ettevõtte tulevikunäitajaid, sh rahavooge (Epstein *et al* 2009: 32). Ettevõtte poolt tulevikus genereeritavad rahavood huvitavad nii investoreid kui kreditore, sest need mõjutavad ettevõtte võimet maksta intresse ja dividendide, tagasi maksta

laene või täita muid kohustusi. Finantsaruannete kolmandaks eesmärgiks on anda võrreldavat informatsiooni ettevõtte majanduslike ressursside, nende ressurssidega seotud nõuete (kohustuste) ning tehingute, sündmuste ja asjaolude kohta, mis muudavad ressursse ning ressurssidega seotud nõudeid (Epstein *et al* 2009: 32).

Kui finantsaruanded vastavad neile seatud eesmärkidele ning sisaldavad aruande tarbija jaoks kasulikku informatsiooni, on tõenäoline, et aruannete tarbijad saavad ühingu tegevusest ja finantsolukorrast selgema pildi ning langetavad ühingu suhtes õigemaid otsuseid. Väärinformatsiooni (väärkajastusi) sisaldavate aruannete korral ei pruugi see nii olla ning aruande tarbijate poolt tehtavate otsuste tagajärjed võivad muuhulgas pöörata ühingu vastu.

1.1.2. Finantsaruannetes esinevate väärkajastuste olemus

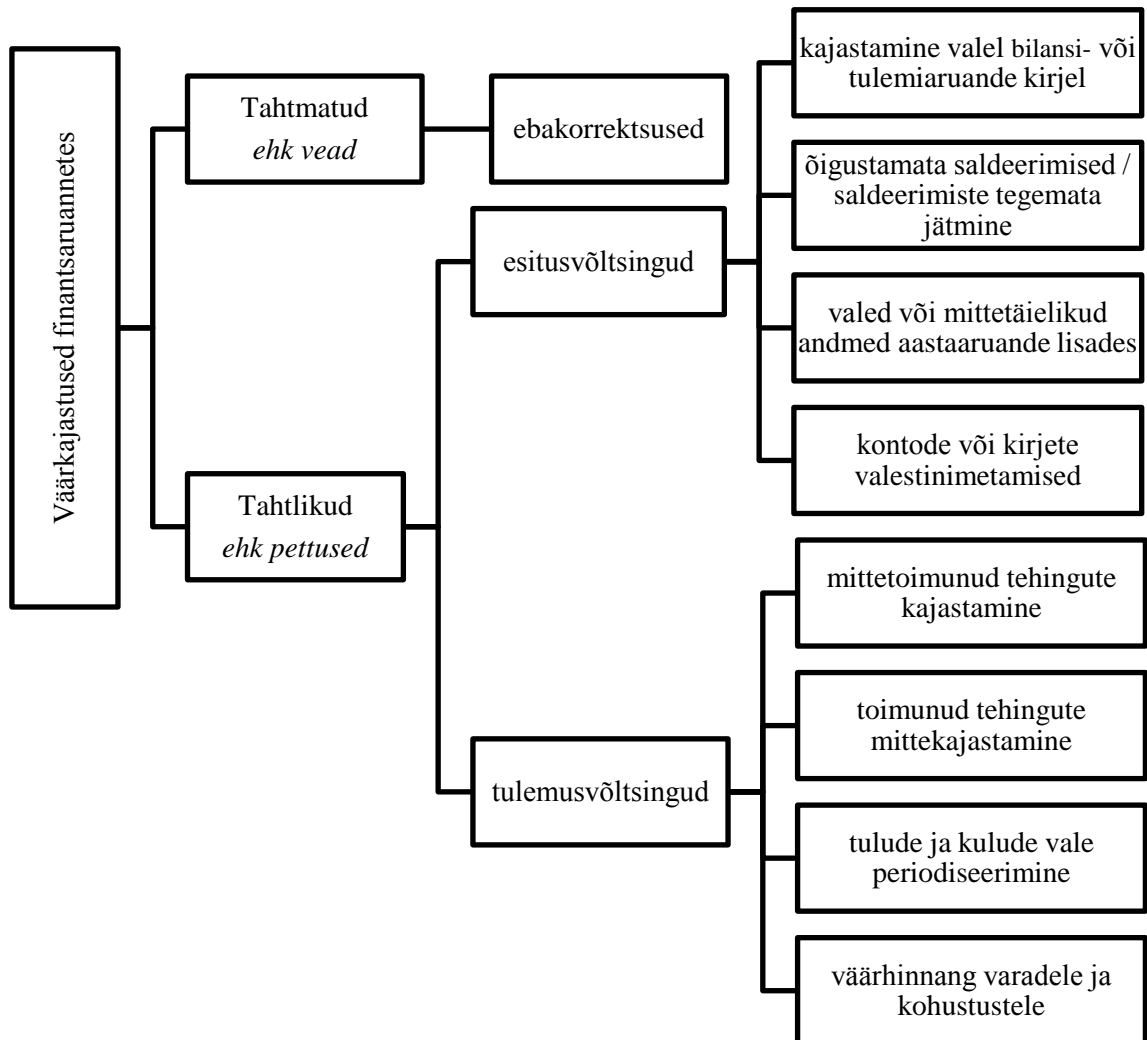
Väärkajastuseks finantsaruandes loetakse juhtumit kui avaldatud finantsaruandes oleva kirje summa, klassifitseerimine, esitus või avalikustamine erineb rakendatava finantsaruandluse raamistikuga sätestatud kajastamise, klassifitseerimise, esituse või avalikustamise nõuetest (ISA 200 2012).

Väärkajastuste liigitamise peamiseks aluseks on tahtlus. Tahtluse järgi jagunevad väärkajastused:

- tahtmatuteks väärkajastusteks ja
- tahtlikeks väärkajastusteks (joonis 4).

Tahtmatuid väärkajastusi nimetatakse vigadeks (ISA 240 2012). Nendeks on ebakorrektsused, mis võivad tuleneda teadmatusest, inimlikust lohakusest või hoolimatusest. Vigadeks on enamasti kirja- või arvutusvead või on nende aluseks raamatupidamise põhitõdede teadmatu vale kasutamine või tähelepanemata jätmine (Schiel 2011: 49). Vigade varjamiseks ei võeta tarvitusele mingeid meetmeid, mistõttu nad on kergesti tuvastatavad ning sedakaudu kontrollitavad. Tahtmatud väärkajastused võib jaotada töötegitajaga seotud vigadeks (puudulik harjutamine ja kogemus, jälgimis- ja lugemisvead, puuduliku hoolsusega seotud vead, puudulike teadmistega seotud vead, tööjõu puuduliku kohanemisvõimega seotud vead), dispositiivse faktoriga seotud vigadeks (vead pla-

neerimises, vead organisatsioonis), töövahendite faktoriga seotud vigadeks ning töödeldava ainesega seotud vigadeks. (Vogt 2012: 6; Melcher 2009: 62; Peemöller, Hofmann 2005: 21)

Joonis 4. Ülevaade erinevatest väärkajastustest (autori koostatud).

Tahtlikke väärkajastusi finantsaruannetes nimetatakse aruandluspettuseks või pettuslikuks finantsaruandluseks. Rahvusvaheliste auditeerimisstandardite kohaselt on aruandluspettus ühe või enama isiku poolt sooritatud teo tagajärg, millega kaasneb ebaõiglase või ebaseadusliku eelise omandamine kavaluse kasutamise kaudu (ISA 240 2012). Aruandluspettused kuuluvad raamatupidamis- ja aruandlusalaste õigusrikkumiste hulka ning moodustavad ACFE (*Association of Certified Fraud Examiners*) kohaselt ühe osa ettevõttega seotud inimeste poolt sooritatud majandusalastest õigusrikkumistest (Report to the Nations... 2013: 22). Rakendatava finantsaruandluse raamistiku nõuete teadliku

eiramise eesmärkideks on aruande tarbijale pettusliku tegevuse kaudu teadlikult moonutatud pildi andmine ettevõtte majandustegevuse tulemi, varade seisu või finantsolukorra kohta või sooritatud või plaanitavate majanduskuritegude varjamine. Samuti võivad aruandluspettused varjata teisi majandusalaseid õigusrikkumisi nagu korrupsioon või varalise kahju tekitamine. (Reutin 2007: 7; Melcher 2009: 64) Rahvusvahelise Auditeerimise Standardi (Eesti) 240 kohaselt on tulemuseks aruandluspettus kui:

- manipuleeritakse arvestusandmetega või alusdokumentidega, mille järgi finantsaruandeid koostatakse, neid moonutatakse, võltsitakse või muudetakse;
- sündmuste, tehingute või muu märkimisväärne info esitatakse finantsaruannetes vääralt või jäetakse sealt välja;
- rakendatakse tahtlikult väärsti summade, klassifitseerimise esitusviisi või informatsiooni avalikustamisega seotud arvestusprintsiipe.

Tahtlikud arvudega manipuleerimised saab jagada esitusvõltsinguteks ja tulemusvõltsinguteks. **Esitusvõltsingute** eesmärgiks on mõjutada kindlaid aruandekirjeid ning nendega seotud suhtarve. Kui tehinguid näidatakse tehingu sisule mittevastaval kirjel, on tegemist valesti nimetamisega (nt näidatakse omaaktsiaid väärtpaberitena või põhivara müüki tavalise müügituluna). Õigustamata grupeerimise korral liidetakse erinevad bilansikirjed, mis tegelikult kuuluvad eraldi avalikustamisele. Esitusvõltsingute hulka kuuluvad ka kohustuste või kulude varjamine, õigustamata saldeerimised ning vajalike saldeerimiste tegemata jätmine ning valede või mittetäielike andmete esitamine aastaaruande lisades ja/või tegevusaruandes. **Tulemusvõltsinguteks** nimetatakse manipulatsioone, mis esitavad väärinformatsiooni varade seisu, finantsseisu või tulemi kohta. Sellisteks manipulatsioonideks on tulude ja kulude vale periodiseerimine, varade ja kohustuste väärhinnangud, mittetoimunud tehingute kajastamine raamatupidamises ning toimunud tehingute osaline või täielik mittekajastamine raamatupidamises. (Peemöller, Hofmann 2005: 21; Reutin 2007: 8; Specht 2006: 13)

Mitte kõik finantsaruannetes esinevad väärkajastused ei ole olulised. Olulised on väärkajastused, kaasa arvatud informatsiooni esitamata jätmine, siis kui võib põhjendatult eeldada, et need võivad kas üksikult või koos mõjutada kasutajate poolt nende

finantsaruannete põhjal tehtud majandusotsuseid. Otsuseid, kas väärkajastus on oluline või ebaoluline, tehakse valitsevate tingimuste valguses. (ISA 200 2012)

Aruandluspettus on rahvusvaheline tõusva tendentsiga probleem. ACFE 2012. aasta raporti kohaselt on aruandluspettus maailmas suurenenud 2010. aastaga võrreldes 2,8%, Euroopas aga 5,5% (Report to the Nations... 2013). ACFE informatsioon näitab, et aruandluspettus tekitab summaliselt organisatsioonile mitu korda suuremaid kahjusid kui korruptsioon või varavastased kuriteod. Nii olid 2012. aastal varavastaste kuritegudega seotud 86,7% juhtumitest ning keskmine tekitatud kahju juhtumi kohta küündis 120 000 USD, aruandluspettusi esines vaid 7,6 % juhtumitest, kuid seejuures oli keskmiseks tekitatud kahjuks 1 000 000 USD. Mittetulundusühingutega olid seotud 10,4% juhtumitest, tekitades keskmiselt kahju 100 000 USD. Peaaegu kolmandik (31,8%) juhtumitest toimus organisatsioonides, milles on kuni 100 töötajat. Eestis ei ole aruandluspettuste uurimisega aktiivselt tegeletud, seetõttu on selle probleemi leviala ja ulatus teadmata. Arvestades üksikuid avalikkusele teatavaks saanud juhtumeid, samuti Eesti majanduse väiksust ja avatust, suurt Euroopa Liidu ning teiste rahvusvaheliste organisatsioonide toetus- ja abirahade summat ning mikroettevõtete suurt hulka võib ainult oletada, et ka Eestis on see kuritööliik esindatud ning selle mõju võib olla suurem kui arvatakse.

1.2. Väärkajastamise risk mittetulundusühingutes

1.2.1. Mittetulundusühingute olemus

Mittetulundusühingud moodustavad ühe osa mittetulundussektorist. Mittetulundussektorit tuntakse ka mõistetena kolmas sektor, valitsusväline sektor, kodanikuühiskond või vabakond (Mis on kodanikeühiskond? 2012). Neid mõisteid kasutatakse mitteriiklike organisatsioonide ja mittetulundusühingute kohta. Kolmas sektor on jagunenud kaheks segunenud osaks – professionaalne mittetulundussfäär, kus inimesed palgatööd tehes tegelevad peamiselt avaliku huvi esindamisega, eestkostega, teenuste pakkumisega jne ning puhtalt vabatahtlik tegevus, kus teiste sektorite esindajad viivad ellu oma kodanikualgatust vabatahtlikkuse alusel (Kunz 2006: 9). Mittetulundussektorisse kuuluvad eritüüpi organisatsioonid – mittetulundusühingud, sihtasutused, seltsingud. Suur osa

mittetulunduslikest ühendustest on kodanikuühendused ehk vabaühendused. Kolmanda sektori hulka arvatakse ka ametiühingud, erakonnad, ärihuvide huvikaitse organisatsioonid, kutseliidud jpm, mida ei peeta tavaliselt avalikes huvides tegutsevateks, samuti avalikes huvides tegutsevad, avaliku võimu enda poolt loodud mittetulundusühingud ja sihtasutused.

Mittetulunduslik tegevus seostub tihti heategevusega. Mõistega „heategevuslik“ seostatakse tihti maksulisi aspekte (maksusoodustused jms), aga sellel on ka suur poliitiline ja majanduslik tähtsus. Heategevuslikud ühingud hõlmavad laia tegevusvaldkondade spektrit – huviklubidest, spordi- ja kultuuriseltsidest kuni rahvusvaheliste heategevusorganisatsioonideni. Heategevuslike ühingute puhul ei ole niivõrd tegemist selgelt piiritletud tegevusvaldkondadega, kuivõrd ühingutega, kelle eesmärgiks on üldsuse huvides tegutsemine. Avalikust sektorist eristab neid väiksem ametkondlikkus, äriühingutest eesmärk mitte teenida tulu vaid järgida ideelisi eesmärke ja orienteeruda seejuures avalikele huvidele. (Gemeinnützige ...: 8)

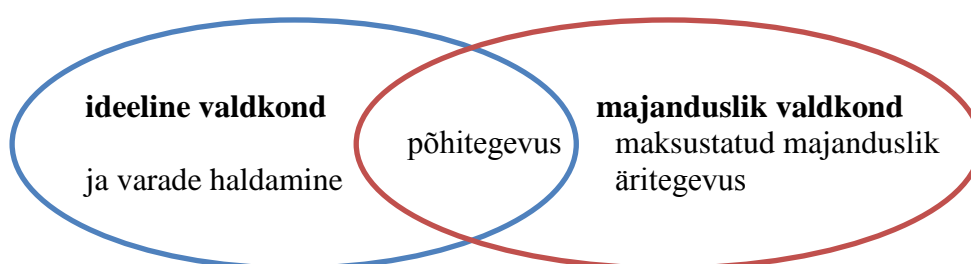
Mõistet „mittetulundusühing“ defineeritakse ja mõistetakse erinevates keeleruumides erinevalt. Marc Sieperi kohaselt (Sieper 2008: 13) on selleks kaks põhjust: ühest küljest on mittetulundusühingu mõiste tugevalt seotud kultuuri taustaga ja poliitikutel, teadlastel ja praktikutel on erinev ettekujutus, mida mittetulundusühingu all mõistetakse; teiselt poolt haaratakse igapäevaelus mõiste „mittetulundusühing“ alla lai organisatsioonide valdkond, mis erinevad üksteisest nii õigusliku vormi, suuruse, poliitilise orientatsiooni, vabatahtlikkuse määra või oma iseseisvuse poolest.

Eestis on mittetulundusühing mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse kantud ühendus, mille tegevust reguleerivad erinevad seadused tulenevalt ühingu olemusest – mittetulundusühingute seadus, korteriühistu seadus, hooneühistu seadus, erakonnaseadus, sihtasutuste seadus. Käesolevas uurimuses jäetakse kõrvale korteri- ja hooneühistud, sihtasutused ja erakonnad kui erivormid ning keskendutakse tavalistele mittetulundusühingutele. Vabaühenduste liidu EMSL vabaühenduste kaardistamise projektist (Mis iseloomustab ... 2012) selgub, et tavaline Eesti mittetulunduslik ühendus on kohalikul tasandil tegutsev kümnekonnast eraisikust koosnev seltskond, kes teeb edukalt koostööd mõne teise mittetulundusühinguga või kohaliku omavalitsusega või mõlemaga, kuid kus pole palgalist tööjõudu.

Mittetulundusühinguid asutatakse erinevatel eesmärkidel. Enamasti on asutamise vajaduseks konkreetne sündmus või vajadus. Paljude mittetulundusühingute eesmärgiks on huvide esindamine (ametiühingud, tööandjate organisatsioonid, üürnike ja majaomanike liidud, teenindusorganisatsioonid jms), vabaajategevuste parem planeerimine ja läbiviimine (spordi- või seltskondlikud ühingud) või eneseabi haiguste ja sõltuvuste korral. (Kunz 2006: 15)

Mittetulundusühingute tegevuse võib jagada ideelise ja majandusliku valdkonna vahel (joonis 5).

Joonis 5. Heategevuslike ühingute tegevuse valdkonnad (Gemeinnützige ...: 14).

Ideeline valdkond hõlmab ühingu põhitegevuslike mittetulunduslike eesmärgi (nt noorte või vanurite abistamine, teadus, uuringud), kus ühing ei saa oma tegevusega üh-tegi vastuteenet. Varade haldamise alla kuulub nii investeringute tegemine kui kinnisvara rendile andmine - siin võib aga tekkida raskusi äritegevusega piiritlemisel. Põhitegevusega on tegemist juhul kui majandusliku tegevuse eesmärgiks on ühingu eesmärki-de saavutamine ja neid on võimalik saavutada ainult sellise tegevuse läbi. Põhitegevus on segu mittetulunduslike eesmärkide täitmisest ja äritegevusest. Majanduslikku vald-konda tuleb liigitada tegevused, mis eristuvad põhitegevusest ning toovad ühingule sissetulekuid või muid majanduslike eeliseid. (Gemeinnützige ...: 14)

Mittetulundusühingud sarnanevad äriühingutele, kuid samas ka erinevad neist. Kui äri-ühingu üks peamisi eesmärgi on äritegevus, siis mittetulundusühingu tegevus ei ole mõisteliselt suunatud äritegevusele. Siiski puutub ta oma tegevuses pidevalt äritegevusega kokku, olgu siis tegemist söökide-jookide müügi üritusel või heategevuslike ja sponsorürituste korraldamisega. Samuti ei ole tegevusvaldkonnad äriühingute ja mitte-tulundusühingute vahel selgepiirilist jagatud. Paljud mittetulundusühingud on tegevad valdkondades, mis on tegelikult äriühingute pärusmaa (nt konsulteerivad mtü-d) ning

äriühingud tegutsevad pigem mittetulundusühingutega seotud tegevusaladel (nt sotsiaaltoetuste kandega tegelevad äriühingud). Seejuures võivad ühes tegevusvaldkonnas olla ühingutel erinevad õiguslikud vormid (nt on Eestis haiglad nii sihtasutused kui aktsiaseltsid). Mittetulundusühingutel ning äriühingutel on erinevad tulu saamise / teenimise viisid. Kui äriühingud teenivad peamiselt tulu majandustegevusega ehk kaupade ja teenuste müügi, siis mittetulundusühingute peamiseks tuluallikateks on riiklike organisatsioonide toetused või annetused ja liikmemaksud. Konkreetseks eraldusjooneks äriühingute ja mittetulundusühingute vahel ei tarvitse olla ka kasumi mitteaotamise või kasumi mitteteenimise printsiip. Heaks näiteks on siin tarbijate ühistud, millel on Eesti jaekaubanduses arvestatav roll ja mida Eestis käsitletakse kui äriühinguid, kuigi nende tegevust tavapärasest äriühingust eristab kasumi mittetaotlemine. Ühistu kui ettevõtluvorm lähtub inimeste vajadustest ja tema tegevuse eesmärgiks on säästu saavutamine ühistegevuse läbi. Sääst ei tähenda tulu, kuid inimese materiaalne heaolu kasvab võrdeliselt sellega, mida enam ta säästab. Nn halli tsooni kuuluvad ka organisatsioonid nagu Rotary Club, Lions jt, mis ühelt poolt järgivad küll mittetulunduslikke eesmärke, teiselt poolt aga motiveerib ärisidemete arendamine liikmetega seotud ettevõtete kasumi teenimist. Veel raskem on eristamine kaubandust soodustavate organisatsioonide (sh kaubanduskogud, teenusmajanduskogud jms) puhul, kelle kaudseks eesmärgiks on oma liikmesfirmade äritegevuse arendamine. Kui äriühingu tegevuse eesmärgiks on tema omanikele maksimaalse kasu teenimine, siis mittetulundusühingu eesmärgiks on kasu maksimeerimine mittetulundusühingu käsutuses olevatest vahenditest valitud eesmärgi huvides. Sarnaselt äriühinguga suunab mittetulundusühing oma jaotamata tulemi oma edasisse tegevusse. Mittetulundusühingu jaoks on pidevalt tegemist küsimusega, kas tekkiv tulupotentsiaal kasutatakse ära või jäetakse ühingusse arvestades tema põhimõtteliselt mittetulunduslikku suunitlust. Traditsiooniline majandustegevus baseerub nõudluse ja pakkumise suhtel, kus üks osapool pakub teisele osapoolele tasu eest ja tema enda kasu huvides kaupu või teenuseid. Mittetulundusühingud osutavad aga tihti hüvesid kolmandatele isikutele või mitteisikulistele objektidele (nt loodus), kes selle eest ei tasu ning kes ei esita (või kellel pole võimalik esitada) ühingule mingeid nõudeid. Kui äriühingute puhul on kliendi ja tarnija vahel kindel ja selge suhe, siis mittetulundusühingus see nii ei ole. Keeruline ja raskendatud on makstud hinna ja vastu saadud teenuse väärtuse vahelise suhte kindlaksmääramine. (Gemeinnützige ...: 25, Kunz 2006: 16)

1.2.2. Pettused mittetulundusühingutes

Douglas ja Mills (2000) hinnangul on mittetulundusühingutes kergem pettusi läbi viia kui äriühingutes. Mittetulundusühingutes on suurem usalduslik atmosfäär töötajate, juhtide, ja teiste ühingu seotud isikute vahel, sest ühingu juhid ning töötajad usuvad oma tegevusse, on kaastundlikud ning hoolivad ning selline usaldus kandub üle teistele ühingu seotud isikutele (kliendid, tarnijad jt). Mitmeid ühinguid finantseeritakse avalikest annetustest või valitsusepoolsetest toetustest. See seab ühingule rahalised piirangud ning võivad ilmnedada vastuolud finantstegevuses. Pettusi soosivateks asjaoludeks on ka mõne ühingu tuluallika (nt annetused avalikkuselt) kontrollimise keerulisus ning ühingu seotud isikute vähene äri- ja finantsalane kogemus.

Pettused mittetulundusühingutes saab jagada kahte rühma – ühingute vastu suunatud pettused ning ühingute poolt sooritatud pettused (Preventing and detecting ... 2013). **Ühingute vastu suunatud pettused** on kas seestpoolt lähtuvad (töötajate, juhtide poolsed) või väljaspoolt lähtuvad (organisatsioonivälised isikud nagu tarnijad, programmides osalejad jt) pettused. Seestpoolt lähtuvad pettused jagunevad varavastasteks pettusteks ja aruandluspettuseks. Aruandluspettus on enamasti seotud juhtivate isikutega ning levinumateks näideteks on seotud isikutega tehtud oluliste tehingute varjamine, võlanõuete tegelikuse suuruse varjamine, sihtotstarbeliste toetuste vale klassifitseerimine, kulude mitteprojektkohane klassifitseerimine, suutmatus hinnata korrektselt nõudeid, vara, annetusi ja kohustusi, kulude vale periodiseerimine. Väljaspoolt lähtuvatest pettustest on fiktiivsete arvete väljastamine tarnijate poolt, tarnijate poolt väljastatud arvete sisu mittevastamine tegelikule rahakulutusele ning juhtumid, kus ühingule esitavad toetusavaldusi isikud, kellele pole toetuse saamine õigustatud. **Ühingute poolt sooritatud pettustest** on pettusele avatuimaks toetuste ja annetuste saamine (*fundraising*). Siia kuulub arvete esitamine programmiga seotud kulude kohta, parandamiseks kulude suhtarvu kontrollorganite või annetajate jaoks, heategevuslikes programmides kasutatavate annetuste suuruse moonutamine, annetatava vara väärtuse moonutamine heategevusprogrammides.

Eestis on esinenud mitmeid mittetulundusühinguga seotud pettuseid. Tuntuimaks näideteks on ilmselt Kultuurkapitali juhtum, kui 2002. aastal jõudis avalikkuse ette, et tegev-

direktor Avo Viiol kandis raha Kultuurkapitali erinevatele arvetele (kokku 8,5 miljonit eesti krooni ehk 543 249 eurot), võttis selle hiljem sularahas välja ning kulutas seda isiklikuks otstarbeks kasiinodes ja mujal (Avo Viiol 2013).

2007. aastal ilmnes, et MTÜ Eesti Euroopa Liikumine juht Anna-Maria Galojan on kasutanud isiklikuks otstarbeks 930 743 eesti krooni (59 485 eurot) ning esitanud raamatupidamisele hulgaliselt sisule mittevastavaid arveid (Anna-Maria Galojan 2013).

2010. aastal algatati kriminaalasi Aardla poldriühingu tegevuse uurimiseks. Ühistu liikmed kahtlustasid, et ühingule PRIA poolt makstud 3,6 miljoni eesti krooni suurust toetust ei ole kasutatud sihipäraselt. Erinevad kohtuastmed tegid aastate jooksul juhtumi kohta erinevaid lahendeid ning ühest järeldust polnud. Kohtuvaidlused 2013. aasta sügisel kestavad ning juhtumi lõpplahendus ei ole teada. (Lõhmus 2013)

2013. aastal tõi Maksu- ja Tolliamet avalikkuse ette tõsiasja, et spordiühingutes makstakse stipendiumi nime all varjatud töötasusid (Lukk 2013). Maksuameti hinnangu kohaselt võlgnevad ühingud riigile rohkem kui 80 000 eurot. Mõiste „stipendium“ on õigusaktides üheselt defineerimata, seega tuleb selle avamiseks kasutada üldkäibivat tähendust.

Vaadeldes loetletud pettusi joonise 4 (lk 13) valguses, saab väita, et kõigi nende juhtumitega kaasnesid võltsingud finantsaruannetes. Raha kõrvaldamisega kaasneb toimunud tehingute mittekajastamine, sisule mittevastavate dokumentide esitamisega ning sihtfiinantseeringu väärkasutusega mittetoimunud tehingute kajastamine, stipendiumite nime all töötasu maksmisega kontode / kirjete valesi nimetamine. Kõigi nende võltsingute tagajärjeks on valed või mittetäielikud andmed aastaaruandes ning selle lisades. Need juhtumid näitavad, et pettus mittetulundusühingutes on aktuaalne ka Eestis ning riiklikul tasandil tuleks probleemile rohkem tähelepanu pöörata. Mittetulundusühingute poolt sooritatud pettused ei kahjusta mitte ainult ühingut ning temaga seotud isikuid, vaid on kahjulikud ka riigile ja ühiskonnale.

1.2.3. Erinevate tegurite mõju väärkajastamise riskile

Ettevõtte tegevuskeskkonna analüüsimisel kasutatakse PEST-analüüsi (*Political, Economical, Social and Technological analysis*), mis koosneb poliitilisest, majanduslikust, sotsiaalsest ja tehnoloogilisest osaanalüüsist (PEST-analüüs 2013). Erinevate osaanalüüsistide tähtsus ettevõtte jaoks sõltub tema tegevusvaldkonnast ning pakutavatest toodetest või teenustest. Kui osaanalüüsistidele kaasatakse seadusandluse analüüs (*legal analysis*), tuntakse seda kui SLEPT-analüüsi (*Social, Legal, Economical, Political and Technological analysis*). Kuna sellise analüüsi läbiviimine ei ole käesoleva magistritöö eesmärgiks, keskendub autor järgnevalt ainult mõnele sellise analüüsiga seotud aspektile, mis suurendavad Eestis mittetulundusühingute puhul finantsaruannete väärkajastuse riski.

Majandusüksus tegutseb majandusharu, regulatiivsete ning muude sisemiste ja väliste tegurite kontekstis (ISA 315 2012). Seetõttu on finantsaruannete väärkajastamise riskil erinevad allikad. Näiteks võib selline risk olla majandusüksuse strateegia ja eesmärkide ning nendega seotud äririskide tagajärjeks. Selliste asjaoludena loetleb ISA 315 näiteks:

- arengud majandusharus (võimalik seotud äririsk võib olla näiteks see, et majandusüksusel ei ole personali või eriteadmisi, et tulla toime muutustega majandusharus);
- regulatiivsed nõuded (võimalik seotud äririsk võib olla näiteks nende mittetäielik või mittenõuetekohane rakendamine);
- infotehnoloogia kasutamine (võimalik seotud äririsk võib olla näiteks see, et süsteemid ja protsessid ei ühildu).

Seda, kas äririski tagajärjeks võib olla oluline väärkajastamine, võetakse arvesse majandusüksuse tingimusi silmas pidades. Tingimuste ja sündmustena, mis võivad osutada olulise väärkajastamise riskidele, loetleb ISA 315 muuhulgas:

- tegevused, mis on kõrgel määral keerulise regulatsiooni objektiks;
- piirangud kapitali ja krediidi kättesaadavuse osas;
- muutused majandusharus, milles majandusüksus tegeleb;

- bilansivälise finantseerimise, eriotstarbeliste majandusüksuste ja muude keerukate finantskockulepete kasutamine;
- märkimisväärsed tehingud seotud osapooltega;
- asjakohaste arvestus- ja finantsaruandlusoskustega personali puudus;
- puudused sisekontrollis;
- muutused IT-keskkonnas.

Pettuslik finantsaruandlus hõlmab tahtlikke väärkajastamisi, sealhulgas summade või avalikustamata informatsiooni väljajätmist finantsaruannetest. Peemöller (2008: 54) toob välja indikaatorid, mis võivad viidata aruandluspettusele. Mitmed indikaatorid on seotud juhtkonna ja audiitori vahelise suhtlemise ja käitumisega, kuid ka raamatupidamisvaldkonna töötajate kogenumatus, hoolimatus tööülesannete täitmisel, pädeva personali puudumine, nõrk või puudulik kontrollikeskkond, keskendumine väiksele arvule tehingutele, millel on oluline mõju tulemile ning olulisel määral tehingute tegemine seotud isikutega võivad olla hoiatavateks pettusele viitavateks märkideks.

Kui vaadata mittetulundusühingute tegevust Eestis, siis paljud neist on avatud eelloetletud finantsaruannete väärkajastamise riski asjaoludele. Sageli on mittetulundusühingutel vähe liikmeid ning nende teadmised ühingu juhtimisest, ühingu tegevusvaldkonna või finantsaruandluse spetsiifikast on puudulikud. Seetõttu on toimetulek võimalike muudatustega tegevusvaldkonnas või õigusaktidega kehtestatud nõuete täitmisega raskendatud. Kulude kokkuhoiu eesmärgil ei investeerita mittetulundusühingud piisava pädevusega personali (sh arvestus- või finantsaruandlusoskustega personali) või infotehnoloogiasse ning enamasti tehinguid on seotud ühingu liikmetega. Oma eesmärkide saavutamiseks kasutavad mittetulundusühingud pettusealmeid finantseerimisallikaid nagu annetused ja toetused, mida nõrga kontrolli tõttu ei ole keeruline kuritarvitada. Mittetulundusühingute valdkond on riiklikult madalalt reguleeritud ning kontroll ühingute tegevuse üle on vähene, kui mitte olematu. Sisekontrolli instrumendid nagu siseaudiitor või kvaliteedijuhtimise süsteem on rohkem levinud äriühingute puhul. Mittetulundusühingutes on enimlevinud revidendi valimine või revisjonikomisjoni moodustamine ühingu liikmete hulgast, sedagi enamasti korteri-, aiandus- või garaažiühingutes. Kuna valitud isikute finantspädevus on sageli puudulik, siis piirneb nende tegevus tihti vaid finantsvahendite sihipärase kasutamise kontrolliga. Finantsaruannete vastavust sätestatud nõuetele ei

osata sageli õiglaselt hinnata ning seetõttu ei osata tuvastada aruannetes esinevaid väärkajastusi. Kui äriühingute korral tuvastatakse väärkajastusi sageli finantsauditi korral, siis auditeerimiskohustuse piirmäärasid ületavate mittetulundusühingute protsent on tühine.

Mittetulundusühingute korral tegutsevad ühinguväliste kontrollijatena kõige sagedamini erinevad toetus- ja abirahasid jagavad organisatsioonid (PRIA, EAS jt). Siiski on nende poolt teostatavad kontrollid projektipõhised, keskendudes eraldatud vahendite sihipärasele kasutamisele projekti lõikes. Majandusaasta aruannete (mis on ainuke ühingu kogu tegevust hõlmav aruanne) puhul on riiklikul tasandil jäetud tähelepanuta aruandes esitatud informatsiooni õigsus või selle tähtsus. Kohtu registriosakonna kodukorra (Kohtu registriosakonna kodukord 2013) kohaselt vaatab esitatud majandusaasta aruande ja sellega koos esitatavad dokumendid läbi kohtunikuabi või registrisekretär, kellel puudub finantsaruandluselane pädevus ning kelle tööülesannete hulka ei kuulu esitatud informatsiooni tõlevastavuse kontrollimine. Nimetatud korra kohaselt kontrollib läbivaataja: kas on kinni peetud aruande esitamistähtajast ja allakirjutamise nõuetest, kas aruandes on kajastatud ühingu nimi, registrikood ja asukoht, kas majandusaasta aruanne koosneb seadusega nõutud osadest, kas raamatupidamise aastaaruandes ei ole nullväärtusega kirjeid (välja arvatud juhul kui eelneval majandusaastal oli sellel kirjel nullist erinev summa), kas majandusaasta aruandega on esitatud ühingu aruandeaasta põhitegevusala Eesti majanduse tegevusalade klassifikaatori kohaselt, kas audiitorkontrolli kohustus on täidetud ning kas aruande andmed vastavad registriandmetele. Aruandluskeskkonnas koostatud ja nõuetekohaselt digitaallkirjastatud majandusaasta aruande korral kontrollitakse läbivaataja poolt ainult äriühingute puhul, kas netovara ei ole langenud alla seadusega lubatud alampiiri. Kuna mittetulundusühingud esitavad oma aruanded ainult aruandluskeskkonna kaudu, siis nende puhul vastavalt kohtu registriosakonna kodukorrale mingit täiendavat kontrolli ametnike poolt ei järgne – kõik eelnevalt loetletud kontrolliaspektid on kaetud aruandluskeskkonna automaatkontrollidega.

Mittetulundusühingu kogu tegevuse kohta käiva finantsinformatsiooni sisu ainukeseks väliseks kontrollinstrumendiks on tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute nimekirja kantud ühingute poolt Maksu- ja Tolliametile kalendriaasta kohta esitatav deklaratsioon INF 9 „Kingituste ja annetuste ning muude tulude kasutamise deklaratsioon“

(vt lisa 1). Deklaratsioon sarnaneb tulemiaruandele ning hõlmab kõiki mittetulundusühingu tulude ja kulude valdkondi. Deklaratsiooni esimeses osas tuleb välja tuua tulud liikide lõikes (kingitused ja annetused, liikmemaksud, toetused, abirahad jne). Samuti kuulub avalikustamisele ettevõtlustulu erinevalt liigendatuna: toodete ja kaupade müügist, teenuste osutamisest, trükiste müügist, tulu tasuliste ürituste korraldamisest, reklaamist, rendi- ja üüritulu, litsentsitasud, muud tulud. Kulude deklareerimine on jagatud kahte rühma – saadud kingituste ja annetuste arvel tehtud kulud ning muu tulu arvel tehtud kulud. Alajaotused on mõlemal rühmal samad: makstud toetused, abirahad ja hüvitised, makstud stipendiumid ja õppetootused, tehtud kingitused ja annetused, põhikirjalised heategevusprojektid ja üritused, muud põhikirjalised projektid ja üritused, mitmesugused tegevuskulud, tööjõukulud, ettevõtluskulud, muud kulud. Tulude ja kulude erinev liigendus majandusaasta aruandes ja INF-deklaratsioonis suurendab mittetulundusühingute halduskoormust, sest andmete korduvesitamine lihtsustatud viisil ei ole võimalik. Olukorras, kus mittetulundusühingute raamatupidamise ja finantsaruandlusega tegelevad sageli madalama pädevusega inimesed kui äriühingute korral, soodustab selline olukord ebaõigete andmete esitamist ning suurendab väärkajastuse riski.

Riiklikul tasandil on mittetulundusühingute puhul suureks probleemiks ebaühtlane terminoloogia kasutamine erinevates õigusaktides ja juhendites. Mittetulundusühingute tegevust reguleerib mittetulundusühingute seadus, mille § 1 sätestab, et mittetulundusühing on isikute vabatahtlik ühendus, mille eesmärgiks või põhitegevuseks ei või olla majandustegevuse kaudu tulu saamine. Mittetulundusühingute seaduse kohaselt võib mittetulundusühingu tulu kasutada üksnes põhikirjaliste eesmärkide saavutamiseks ning mittetulundusühingu kasumit ei või jaotada tema liikmete vahel. (Mittetulundusühingute seadus 2012) Selles, õigusaktis ära toodud sõnastuses peegeldub esmapilgul vastuolu mittetulundusühingute tegevuse reguleerimises, kus sõnale „tulu“ saab omistada erinevaid tähendusi ning sõna „tuleme“ asemel on kasutatud sõna „kasum“. Seetõttu on seaduse tekst mitmeti tõlgendatav. Ilmselt on seadusandja silmas pidanud, et mittetulundusühingu tulu võib muuhulgas olla tulu majandustegevusest, kuid majandustegevus ei tohi olla ühingu eesmärgiks või põhitegevuseks ning saadud tulu (liikmetelt, annetajatelt, toetajatelt, majandustegevusest jms) tohib ühing kasutada ainult põhikirjaliste eesmärkide saavutamiseks. Mõistet „majandustegevus“ hetkel ükski kehtiv õigusakt ei reguleeri, seega on raskendatud vahe tegemine mõistetel „põhitegevus“ ja

„majandustegevus“. Kui mittetulundusühingute seadus räägib *majandustegevusest*, mis ei tohi olla mittetulundusühingu tegevuse põhieesmärgiks, siis tulumaksuseaduse § 11 kohaselt ei kanta tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute nimekirja ühingu, kelle põhitegevuseks on *ettevõtlus*, välja arvatud juhul, kui vähemalt 90% ettevõtlustulust, millest on maha arvatud ettevõtlusega seotud kulud, kasutatakse põhikirjalistel eesmärkidel. Mõisteid „majandustegevus“ ja „ettevõtlus“ ei ole kas tulumaksuseaduse mõistes või mittetulundusühingute seaduse mõistes määratletud. Küll mainib tulumaksuseaduse § 11 (6), mida *käesoleva paragrahvi* (ehk siis TMS §11) tähenduses ettevõtlusena ei käsitleta. Nendeks tegevusteks on põhikirjaliste eesmärkide täitmiseks otseselt seotud tegevus, tegevus sihtotstarbeliste annetuste realiseerimisel, heategevusliku loterii või oksjoni korraldamist ning muid seda laadi tegevusi annetuste kogumiseks, kui selline tegevus ei ole ühingu põhitegevus ning põhikirjalise tegevusega kaasnevat finantstulu saamist. Võrreldes seda RTJ-s 14 toodud seletusega, mis mõistab ettevõtlusena teenuste ja kaupade müüki või vahendamist, on ilmselge, et arusaadavus mõistete sisust on oluliselt raskendatud. Mittetulundusühingute tegevust puudutab ka käibemaksuseadus, mille kohaselt (§ 3) on maksukohustuslane isik, kes tegeleb ettevõtlusega ning defineerib käibe (§ 4) kui kauba võõrandamise ja teenuse osutamise ettevõtluse käigus ning kauba või teenuse omatarbe. Puudub selgus, millised mittetulundusühingu tegevused on käibemaksuseaduse objektiks ja millised mitte. Selgusetus kasutatavas terminoloogias soodustab maksupettusi ning soosib aruandluspettust. Mittetulundusühingute seadus on ilmselgelt ajale jalgu jäänud ning mittetulundusühingute mõiste ja tegevused, sh mõisted nagu *majandustegevus*, *äritegevus*, *põhitegevus*, aga ka *tulu* tuleks arusaadavamalt ja üheselt mõistetavalt defineerida ning nende kasutamine erinevates õigusaktides ühtlustada.

Kuna mittetulundusühingutel on teistsugused eesmärgid kui äriühingutel, siis ilmselt on mittetulundusühingu tegevusest huvitatud finantsaruannete tarbijatel vajadus teistsuguse informatsiooni järele kui äriühingust huvitatutel. See tähendab, et mittetulundusühingute jaoks võiksid kehtida teistsugused aruandevormid, kuid selliseid ei ole välja töötatud. Alates 2005.aastast juhindub raamatupidamine Euroopa Liidu liikmesriikides rahvusvahelistest finantsaruandluse standarditest (IFRS - *International Financial Reporting Standards*). Vastavalt raamatupidamise seadusele on Eestis ettevõtetel ja mittetulundusühingutel võimalik valida, kas koostada oma aruanded vastavuses IFRS-ga või Eesti hea

raamatupidamistavaga (Raamatupidamise seadus 2002). Eesti hea raamatupidamistava on rahvusvaheliselt tunnustatud arvestuse ja aruandluse põhimõtetele tuginev raamatupidamistava, mille põhinõuded kehtestatakse raamatupidamise seadusega ning mida täiendavad Raamatupidamise Toimkonna juhendid ning mis on mõeldud rakendamiseks eelkõige väiksematele ja keskmise suurusega ettevõtetele, kellel puudub vajadus täisma-hus IFRS-i aruannete koostamiseks. Raamatupidamise Toimkonna juhendid lähtuvad rahvusvahelistest finantsaruandluse standarditest, kuid põhjendatud juhtudel võib juhendis ette näha erisusi ning rahvusvaheliste finantsaruandluse standardite lihtsustatud rakendamise või rakendamata jätmise. IFRS on koostatud äriühinguid silmas pidades ega reguleeri mittetulundusühingute raamatupidamisarvestust ja aruandlust. Seetõttu lähtuvad mittetulundusühingud enamikes arvestusvaldkondades täpselt samasugustest arvestuspõhimõtetest nagu äriühingud – finantsaruannetele on riiklikult kehtestatud sama raamistik mis äriühingutele. Eesti Raamatupidamise Toimkond on välja töötanud juhendi RTJ 14 „Mittetulundusühingud ja sihtasutused“, milles sätestatud põhimõtted on kooskõlas IFRS-i üldiste põhimõtetega. Juhendi eesmärgiks on kirjeldada arvestuspõhimõtteid ja aruannete esitusviisi mittetulundusühingute ja sihtasutuste Eesti hea raamatupidamistava kohaselt koostatavates raamatupidamise aastaaruannetes. Juhend kirjeldab spetsiifiliste, põhiliselt mittetulundusühingutele ja sihtasutustele iseloomulike majandustehingute (liikmemaksude, annetuste ja toetuste saamine, toetuste ja annetuste jagamine, teenuste ja maksete vahendamine jms) arvestust ja kajastamist ning sätestab informatsiooni avalikustamise kohustused nende kohta. Samuti on juhendis ära toodud bilansi- ja tulemiaruan-deskeem, mis on üle võetud äriühingutelt ning mugandatud mittetulundusühingutele sobivamaks.

Äriühingutele seatud nõudeid mittetulundusühingule sobivaks mugandades valitsevad mitmed ohud, mis võivad viia andmete teadmatu või teadlikku väärkajastamiseni finantsaruannetes ning edastada aruande välistele tarbijatele väärinformatsiooni või mittevajalikku teavet. Äriühingutele mõeldud raamatupidamishormide üks-ühene rakendamine mittetulundusühingutele on kohati keeruline, sest erinevused mittetulundusühingu ja äriühingu vahel ei ole mitte alati selgepiirilisel eristatavad. Mittetulundusühingute raamatupidamist peetakse sageli lihtsaks tegevuseks ning säätetakse raamatupidamiskuludelt. Nii ei ole harvaesinevad juhud, kus raamatupidamist teostavad ning majandusaasta aruandeid koostavad madalama aruandluspädevusega inimesed kui äriühingute

puhul. Seetõttu on eriti oluline, et riiklikult kehtestatud vormid ja juhendid järgiks finantsaruandlusraamistiku nõudeid, oleksid arusaadavad ja ei sisaldaks eksitavaid vastuolusid. Paraku esineb mittetulundusühingutele suunatud riiklikes majandusaasta aruande vormides (põhiaruandeid selgitavad lisad) hulgaliselt vastuolusid, mis raskendavad finantsaruandlusraamistikule vastavate aruannete esitamist, sest nad ei järgi kõiki RTJ-s 14 sätestatud informatsiooni avaldamise nõudeid. Madalama pädevusega aruandekoostajad ei pruugi neid vastuolusid ära tunda, samuti ei tarvitse neil olla piisavalt erialaseid teadmisi, tundmaks kõiki finantsaruandlusraamistikuga kehtestatud nõudeid.

1.3. Finantsaruannetes esinevate väärkajastuste väljaselgitamise võimalused

1.3.1. Väärkajastuste väljaselgitamise meetodid

Majandusalaseid, sealhulgas raamatupidamisega seotud väärtegevusi, on keeruline välja selgitada, sest sageli puudub selgepiiriline eristus rikkumise ja lubatu vahel, kuna asjaolud ei ole alati ühesed. Enamasti tegutsetakse lubatu ja lubamatu piiril tõlgendus- ja hinnangute ettekirjutuste raames. See hõlmab ka nn „aruande ilustamist“, mis toimub mõnikord küll legaalsuse piiril, kuid mida ei loeta veel seaduse rikkumiseks. Kuniks manipulatsioonid raamatupidamises jäävad ettevõttesiseseks ja ei rikuta ühtegi seadust, seniks ei loeta sellist tegevust ka majanduskuriteoks. Kuid ka sellise mittekriminaalse eksitamise korral võib aruande tarbija teha talle esitatud informatsiooni põhjal valesid otsuseid, mis omakorda võivad hiljem viia mõne majanduskuriteoni. (Specht 2006: 14; Peemöller, Hofmann 2005: 24)

Aruandluspettuse tuvastamiseks on analüütiliste meetodite kasutamine praktikas üks levinumaid viise. Audiitorid, finantsanalüütikud jt kasutavad neid sageli pettuse riski määramise vahendina. Analüütiliste meetodite valik on lai – lihtsast andmetega tutvumisest kuni mitmefaktoriliste regressioonimudeliteni, kaasates erinevate finantssuhtarvude arvutamise, informatsiooni finantsraamistikule vastavuse analüüsi ja muud meetodid. (Hogan *et al* 2008: 240)

Üheks andmetega tutvumise meetodiks on dokumendianalüüs. Dokumendianalüüsi abil otsitakse dokumendi kujul eksisteerivaid andmeid ning antakse neile hinnang

(Dokumentenanalyse 2013). Seejuures ei pea dokumendid olema alati paber kandjal, vaid nendeks võivad olla ka filmid, fotod vms. Dokumendianalüüs viiakse läbi väikeses meeskonnas või individuaalselt. Esmalt püstitatakse uurimise eesmärk, seejärel kogutakse ja vaadeldakse dokumente. Samaaegselt töötatakse välja analüüsiraster vastavalt kvantitatiivsetele või kvalitatiivsetele kriteeriumitele. Dokumendianalüüsi eelisteks on andmete kohene olemasolu (andmete hankimise madal kulutase) ning andmete võrreldavus, puuduseks aga asjaolu, et andmete aktuaalsus ja täiuslikkus ei pruugi olla analüüsiks sobivad või piisavad. Finantsaruannete korral sobib dokumendianalüüs rohkem tahtmatute väärikajastuste tuvastamiseks, sest need on kergesti kontrollitavad ning nende väljaselgitamiseks piisab aruande tarbija erialastest teadmistest ning finantsaruannetega põhjalikumast tutvumisest.

CIMA (*Chartered Institute of Management Accountants*) on seisukohal, et ebakorrapärasused finantsinformatsioonis võivad viidata pettusele (Fraud Risk... : 40). Nende tuvastamiseks saab kasutada võrdlusuuringuid (*benchmarking*), suhtarvude meetodit, matemaatilist modelleerimist ning spetsiaalse arvutitarkvara kasutamist. Võrdlusuuringute korral võrreldakse omavahel erinevate aruandeperioodide, ettevõtete või nende osade jne finantsinformatsiooni. Finantssuhtarvude kasutamise eesmärgiks on avastada võimalikud ettevõtte finantsseisundi riskikohad, mis võivad tulevikus probleeme tekitada ning abistada juhtimisotsuste tegemisel (Tšistjakov *et al* 2003). Suhtarve rühmitatakse likviidsuse suhtarvudeks, tegevussuhtarvudeks, efektiivsuse suhtarvudeks, kapitali struktuuri ja pikaajalise laenukasutuse suhtarvudeks, rentaabluse suhtarvudeks ja turuväärtuse suhtarvudeks. Mittetulundusühingute korral on suhtarve keeruline rakendada, sest enamasti ei anna need asjakohast või tarbijale huvipakkuvat informatsiooni. Nii näiteks ei näita efektiivsuse suhtarvud mittetulundusühingu tegelikku ressursside kasutamise efektiivsust. Samuti ei näita rentaabluse suhtarvud seda, kui efektiivselt kasutab mittetulundusühing oma varasid või kui hästi on korraldatud mittetulundusühingu tegevus. Matemaatilise modelleerimise ja spetsiaalse arvutitarkvara kasutamisel saab kasutada erinevaid matemaatilisi valemeid (nt Benford seadus) või tarkvarale lisatud auditimoduleid. Siia kategooriasse kuuluvad ka andmemassiivide töötlus ja erinevad statistilised meetodid (Data analysis ... 2013). Statistilisi tehnikaid on mitmeid ning nad on varieeruvad, sest analüüsivad andmed võivad erineda nii tüübilt kui suuruselt, kuid on ka sarnaseid teemasid. Sellised meetodid põhinevad peamiselt vaadeldavate andmete

ja esinemistõenäosuste võrdlemisel, kuid eeldatavaid väärtusi saab tuletada erinevatel viisidel sõltuvalt kontekstist. Varem esinenud pettuste korral konstrueeritakse suunatud (*supervised*) statistilise meetodina mudel pettuslike andmete ja pettust mittesisaldavate andmete baasil. Suunamatud (*unsupervised*) statistilised meetodid otsivad selliseid kontosid, kliente jms informatsiooni, mis kõige rohkem kalduvad normist kõrvale. Seejärel saab normidest kõrvalekaldeid detailsemalt täiendavalt uurida. (Bolton, Hand 2002: 236) Ajakohase statistilise meetodina kasutavad USA-s, Saksamaal ja Austrias finantsaruannete välised tarbijad, nagu audiitorid, krediidasutused või maksuamet, väärkajastuste või ebaregulaarse iseloomuga tehingute või kontosaldoade väljaselgitamiseks üha laiemalt Benfordi seaduse meetodit.

1.3.2. Benfordi seaduse kasutamine väärkajastuste väljaselgitamisel

Benfordi seadusele pani aluse 1881. aastal astronoom Simon Newcomb, kes avastas fenomeni, et logaritmitahvlite esimesi lehekülgi kasutatakse oluliselt rohkem kui tagumisi ehk siis väiksemad numbrid esinevad arvudes sagedamini esikohal kui suuremad. See avastus jäi aastateks tähelepanuta kuniks 1938. aastal tõestas füüsik Frank Benford mitmete empiiriliste uuringutega selle fenomeni paikapidavust. Hiljem hakati seda avastust nimetama Frank Benfordi järgi Benfordi seaduseks.

Benfordi seaduse puhul eeldatakse, et numbrid 0—9 esinevad arvus kindla tõenäosusega. Benfordi seadus on relevantne esimesel neljal kohal asuvate numbrite suhtes (sest iga järgmine koht konvergeerub üha enam normaaljaotusega) (Durtschi *et al* 2004: 16).

Matemaatiliselt arvutatakse numbrite esinemise tõenäosus arvus (alustades vasakpoolsest numbrist) valemiga:

$$(1) \quad P(d_1) = \log_{10} \left(1 + \frac{1}{d_1} \right)$$

kus $d_1 = 1, \dots, 9$

P – tõenäosus

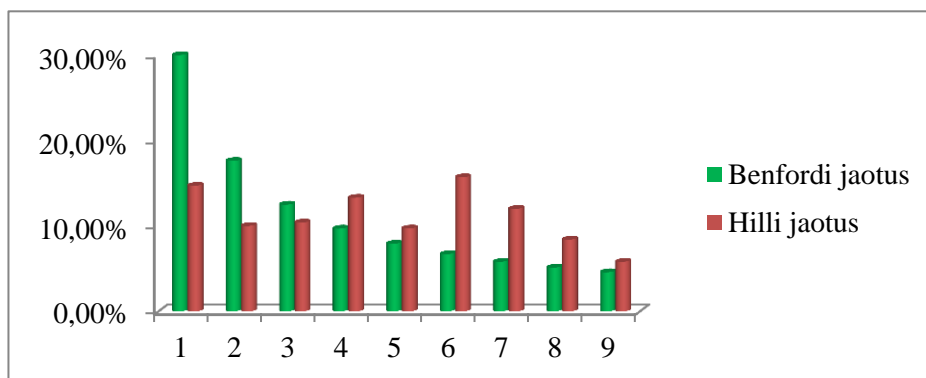
Tabelis 1 on näidatud numbrite esinemistõenäosus arvus vastavalt sellele, mitmendal positsioonil nad esinevad arvus alates vasakult poolt.

Tabel 1. Numbrite esinemise tõenäosus esimesel kuni viiendal positsioonil Benfordi seaduse järgi

Number	Esimene koht	Teine koht	Kolmas koht	Neljas koht	Viies koht
0		0,11968	0,10178	0,10020	0,10000
1	0,30103	0,11389	0,10138	0,10010	0,10000
2	0,17609	0,10882	0,10097	0,10010	0,10000
3	0,12494	0,10433	0,10057	0,10010	0,10000
4	0,09691	0,10031	0,10018	0,10000	0,10000
5	0,07918	0,09668	0,09979	0,10000	0,10000
6	0,06695	0,09337	0,09940	0,09990	0,10000
7	0,05799	0,09035	0,09902	0,09990	0,10000
8	0,05115	0,08757	0,09864	0,09990	0,10000
9	0,04576	0,08500	0,09827	0,09980	0,10000

Allikas: (Geyer 2010: 76)

Kasutades analüüsimisel Benfordi seadust, järeldatakse et kui analüüsimisel selgunud tegelik numbrite esinemissagedus erineb oluliselt oodatavast esinemissageduse tõenäosusest, võib eeldada, et arvudega on manipuleeritud. Seda tõestas Theodor Hill 1988. aastal empiiriliste uuringutega, näidates et inimese poolt teadlikult mõjutatud (manipuleeritud) arvudes esinevad numbrid teistsuguse sagedusega kui Benfordi seaduse järgi eeldada võiks (Hill 1988: 969, Brähler *et al* 2011: 38 vahendusel). Joonisel 6 on näha, et manipuleeritud arvudes esineb esimesel kohal enim numbreid 6, 1 ja 4 (vastavalt 15,7%, 14,7%, 13,3%), millele järgnevad esinemissageduse järjekorras numbrid 7, 3, 2, 5, 8 ja 9. Benfordi seaduse korral on numbrite 1—9 esinemissagedus aga langevas joones (vastavalt 30,1% number 1 korral kuni 4,58% number 9 korral).

Joonis 6. Numbrite esinemissagedus arvus esimesel positsioonil Benfordi ja Hilli järgi (autori koostatud).

Erinevusi tegeliku esinemissageduse ja esinemissageduse oodatava tõenäosuse vahel võrreldakse erinevate testidega nagu hii-ruut-test, MAD-test (*Mean Absolute Deviation*

– keskmine absoluuthälve) ja z-statistik, kasutada saab ka *MS Excel* funktsiooni CHITEST.

Hii-ruut-test (χ^2 -test) võrdleb oodatavat esinemise tõenäosust tegeliku esinemissagedusega kõigi numbrite lõikes tervikuna. Test näitab, kas mõõdetud esinemissagedus erineb oluliselt oodatavast tõenäosusest või mitte. Hii-ruut-test väljendub valemina:

(2)

$$\chi^2_{(df)} = \sum_{i=1}^N \frac{(n_{(o)} - n_{(e)})^2}{n_{(e)}}$$

kus χ^2 – hii-ruut-statistiku väärtus

df – vabadusastmete arv

$n_{(o)}$ – mõõdetud tulemus

$n_{(e)}$ – oodatav tulemus Benfordi seaduse baasil

N – numbrite i arv

(Brähler *et al* 2010: 31, Henselmann *et al* 2012:11)

Esinemissageduste võrdlemisel tuleb arvestada asjaoluga, et matemaatilis-statistilises analüüsis võib alternatiivse hüpoteesi vastuvõtmisel teha vea. Võttes vastu alternatiivhüpoteesi, kuigi tegelikult kehtib nullhüpotees, on tegemist I liiki veaga. Kui võetakse vastu nullhüpotees, kuid tegelikult kehtib alternatiivhüpotees, on tegemist II liiki veaga. Ülempiir tõenäosusele teha esimest liiki viga on olulisusnivoo. Vähimat olulisusnivood, mille korral saab alternatiivhüpoteesi vastu võtta nimetatakse olulisustõenäosuseks (p). Olulisustõenäosus sõltub vabadusastmete arvust. Vabadusastmete arv esimesel järjekorral asuvate numbrite $i=\{1;2;3;4;5;6;7;8;9\}$ puhul on 8 ($df = 8$) ning teisel positsioonil asuvate numbrite $i=\{0;1;2;3;4;5;6;7;8;9\}$ puhul on 9 ($df = 9$). Olulisusnivoo 5% juures on χ^2 -statistiku kriitiliseks väärtuseks esimesel positsioonil asuvate numbrite puhul 15,51 ja teisel positsioonil asuvate numbrite puhul 16,92. Teisisõnu, kui esinemissageduste võrdlemisel $\chi^2_{0,95,8} > 15,51$ või $\chi^2_{0,95,9} > 16,92$, tuleb vastu võtta alternatiivhüpotees. Tõenäosusega 95% võib eeldada, et sellise χ^2

väärtuse juures on arvudega manipuleeritud või neid mõjutatud. Kirjanduses kohtab viiteid seisukohale, et juhul kui χ^2 väärtus jääb 21 ja 30 vahele, on suure tõenäosusega tegemist süstemaatilise kõrvalekaldega, kui väärtus on suurem kui 30 on andmeid manipuleeritud (Brähler *et al* 2010: 33). Mida suurem on erinevus tegeliku esinemissageduse ja oodatava tõenäosuse vahel, seda suurem on ka χ^2 väärtus. Kui esinemissagedused on võrdsed on χ^2 väärtuseks 0.

Kui χ^2 -test võrdleb kõiki esinenud numbreid tervikuna, siis **Z-statistik** kontrollib esinemissageduse erinevuse olulisust iga numbri kohta eraldi. Z-statistiku kriitiline väärtus olulisusnivoo 5% (usaldusnivoo 95%) juures on 1,96 ehk valimite keskmised erinevad üksteisest 1,96 standardhälbe võrra. Olulise kõrvalekaldega on tegemist kui analüüsi tulemus ületab kriitilise väärtuse.

MAD-test on mõõdetud ja oodatavate esinemissageduste absoluuthälvete aritmeetiline keskmine. Mida suurem on keskmine absoluuthälve, seda suurem on keskmine hälve mõõdetud ja oodatavate esinemissageduste vahel. *MAD*-testi arvutatakse valemiga

(3)

$$MAD = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N |p_{(o)} - p_{(e)}|$$

kus *MAD* - keskmine absoluuthälve

$p_{(o)}$ – mõõdetud esinemissagedus

$p_{(e)}$ – oodatav esinemissagedus Benfordi seaduse baasil

N – numbrite i arv

(Drake, Nigrini 2000, viidatud Durtschi *et al* 2004: 11 vahendusel, Haynes 2012:24)

Nigrini (Nigrini 2000; viidatud Lolbert 2006 vahendusel) on empiirilistele uuringutele tuginedes töötanud välja kriitilised *MAD*-testi väärtused. Nigrini hinnangute kohaselt tuleb vastu võtta alternatiivhüpotees kui keskmine absoluuthälve ületab mittevastavuse kriitilise väärtuse.

Tabel 2. MAD-testi väärtused Nigrini järgi

Testi tüüp / otsus	Ainult esimesed numbrid	Ainult teised numbrid
Lähedane vastavus	< 0,004	< 0,008
Arvestatav vastavus	0,004—0,008	0,008—0,012
Vähe arvestatav vastavus	0,008—0,012	0,012—0,016
Mittevastavus	> 0,012	> 0,016

Allikas: (Nigrini 2000; viidatud Lolbert 2006 vahendusel)

Esinemissageduste võrdlemisel saab kasutada ka *MS Excel* funktsiooni CHITEST, mis tagastab sõltumatuse testi tulemuse χ^2 -väärtuse ja vabadusastmete põhjal. Nullhüpoteesi saab ümber lükata, kui testi tulemusena saadud arv on väiksem valitud olulisusnivoost ($p=0,05$).

Benfordi seaduse rakendamisel on oluline pöörata tähelepanu uuritavale andmekogumile. Peamiseks kriteeriumiks on, et selles sisalduvad andmed oleksid tekkinud loomulikult viisil või juhuslikult ning oleksid inimese või muude asjaolude poolt vähe mõjutatud. Seetõttu peavad analüüsitavad andmed olema kas terviklik andmekogum (kontol kirjendatud arvnäitajad, finantsaruande arvnäitajad) või sellest moodustatud juhuvalim, et valimi moodustamisel numbrite esinemissagedust mitte nihkesse viia (Mochty 2002: 734, Brähler *et al* 2011: 36 vahendusel; Durtschi *et al* 2004: 23-24). Benfordi seadus kehtib ka juhul kui analüüsi aluseks olevate andmetega on tehtud matemaatilisi tehinguid nagu korrutamine, jagamine või liitmine (nt arvete summad, mis koosnevad üksiksummadest) (Hamming 1970: 1616, Brähler *et al* 2011: 38 vahendusel). Kui algandmed vastavad Benfordi jaotusele, siis on ka tekkinud uued andmed Benfordi jaotusele vastavad. Tähelepanu tuleb pöörata ka valimi suurusele. Mida suurem on analüüsitavate andmete valim, seda täpsem on analüüsi tulemus. Valimi suurus sõltub sellest, millisel positsioonil asuvaid numbreid analüüsitakse ning milliseid meetodeid kasutatakse esinemissageduste võrdlemisel. Esimesel positsioonil on 9 numbrite esinemisvõimalust, teisel kohal 10, kuid analüüsides esimesel ja teisel positsioonil olevaid numbreid on erinevaid esinemisvõimalusi 99. Seetõttu ei ole näiteks mõeldav moodustada andmebaasi ühe ühingu bilansi- või kasumiaruande kirjetest ning analüüsida seda erinevatel positsioonidel olevate numbrite lõikes, kuna numbrite esinemisvõimaluste hulk ei ole kirjetehulgaga vastavuses. Oluline on jälgida ka asjaolu, et analüüsitavad andmed ei tohi sisaldada omaseid miinimum- või maksimumväärtusi (nt põhivarad, mille kajastamisele raamatupidamises on kehtestatud alampiir) ning nad ei tohi olla tek-

kinud psühholoogiliste künniste või barjääride väärtustena (olla inimõtlemise poolt mõjutatud, nt toodete/teenuste väljamõeldud kampaaniahind). Andmed, mis on tekkinud psühholoogiliste künniste või barjääride väärtustena on tavaliselt ettevõttespetsiifilised ning seetõttu on nende loetelu väga varieeruv. Analüüsid finantsaruandeid nagu bilanss ja kasumiaruanne, võib analüüsi tulemust mõjutada ka korduv informatsioon. Korduva informatsioonina on käsitletavad juhtumid, kus mitu bilansi- ja kasumiaruande kirjet edastavad sama informatsiooni (nt raha = käibevara kokku = aktiva kokku; võlad ja ettemaksud = lühiajalised kohustused kokku = kohustused kokku jms). Eestis on korduva informatsiooni esinemine majandusaasta aruannetes üsna tõenäoline, kuna vastavalt kehtestatud finantsaruandlusraamistikule kajastavad bilanss ja kasumiaruanne ainult üldisemaid summasid ning detailsem informatsioon finantsnäitaja moodustumise kohta tuleb avalikustada aruande lisades. Välistades korduvad andmed analüüsist, muutub ka analüüsi tulemus. Benfordi seadusega ei saa analüüsida ka andmeid, mis sisaldavad statistilisi väärtusi (keskväärtus, hälve jt), mis ei ole mõõdetud samades ühikutes või mis sisaldavad identifitseerivaid arve nagu isikukoodid, telefoninumbrid, arvete/kviitungite numbrid vms.

Finantsvaldkonnas hakati Benfordi seadust kasutama 20.sajandi lõpus pärast seda, kui 1996.aastal kasutas Mark Nigrini Benfordi seadust edukalt erinevates maksundusega ja maksupettustega seotud uuringutes. (Brähler *et al* 2011: 32) Benfordi seadusega seotud empiirilised uuringud finantsvaldkonnas on sarnase sisuga: kui raamatupidamise andmed vastavad Benfordi seadusele, siis testid, mille tulemuseks on oluline erinevus analüüsitud esinemissageduse ja teoreetilise esinemistõenäosuse vahel, võivad muuhulgas viidata pettusele. Geyer (2010: 78) ja Roxas (2011: 63) toovad oma töödes ülevaate varasematest Benfordi seadusele tuginevatest uuringutest. Esimese uuringu tegi Carslaw (1998), kes uuris Uus-Meremaa firmade kasumite teisel positsioonil olevaid numbreid, eesmärgiga selgitada välja nende ebakorrapärasused. Ta selgitas välja, et eelistatud oli number 0 ning kõige harvemini esines number 9. Ta järeldas, et see asjaolu viitab ümardamisele, sest nt kasum 50 miljonit annab psühholoogiliselt positiivsema efekti kui kasum 49 miljonit. Kasumite ümardamist on uurinud ka Thomas (1989, USA firmad), Niskanen ja Keloharjo (2000, Soome firmad), Van Caneghem (2002, Briti firmad), Kinnunen ja Koskela (2003, 18 riigi firmad), Skousen *et al* (2004, Jaapani firmad). Thomas kaasas oma uuringutesse lisaks kasumitele ka kahjumid ning jõudis järeldusele,

et kui kasumite korral on tendents arvude ülespoole ümardamisele, siis kahjumite korral ümardatakse arvud sageli allapoole. Quick ja Wolz (2005) uurisid Saksa firmade finantsaruandeid viie aasta lõikes. Nende uurimisobjektis oli nii finantsaruannete kogumete kui bilansis ja kasumiaruannetes toodud arvude vastavus Benfordi seadusele. Nad jõudsid järeldusele, et bilansis toodud finantsnäitajad ei vasta Benfordi seadusele mitme aasta lõikes. Guo (1995) jõudis Korea firmade kasumeid Benfordi seaduse abil uurides järeldusele, et mittekohased kasuminumbrid teenisid maksude vähendamise ja firmade reputatsiooni eesmärki. Durtschi *et al* (2004: 29) analüüsisid ühe USA suure meditsiinikeskuse raamatupidamises Benfordi meetodi abil kindlustusfirmadele makstavaid summasid ning leidsid, et meditsiinikeskuse finantsjuht oli oma nimele registreerinud mitmeid näilisi kindlustusfirmasid ning kirjutanud nendele mitmeid suuri hüvitusarveid. Haynes (2012) analüüsis Benfordi meetodi abil kolme pankrotistunud USA maakonna aastaaruandeid ning jõudis järeldusele, et kõigi kolme maakonna aruannete arvnäitajate numbrid erinevatel järjekorra kohtadel erinevad oluliselt Benfordi jaotusest ning aruannetes esineb erinevaid pettusi, mistõttu maakondade pankrot on igati ootuspärane. Oleksy (2010: 25) andmetel oli Benfordi meetod abiks ka firmadega Enron ja Worldcom seotud, rahvusvaheliste skandaalidega lõppenud petuskeemide avastamisel. Kõigi loetletud uuringute korral on kasutatud Benfordi seadust ebakorrapärasuste väljaselgitamiseks ning seejärel jätkatud saadud tulemuste analüüsi täiendavate meetoditega tulenevalt uurimiseesmärgist.

Ebakorrapärasused finantsaruannetes võivad viidata väärkajastustele ning seetõttu on finantsnäitajate numbrite esinemissageduse erinevus Benfordi jaotusest „häirekellaks“, et sellele finantsaruande kirjele või arvnäitajale tuleb pöörata tähelepanu võimalike manipulatsioonide väljaselgitamiseks. Rau (2012: 32) on seisukohal, et erinevate statistilis-matemaatiliste meetoditega (sh Benfordi seadus) saab väike- ja keskmise suurusega ettevõtete korral välja selgitada manipulatsioonidele aldis valdkonnad ning erinevaid meetodeid kombineerides saab kontrollija informatsiooni ettevõtte eripäradest ja võimalikest puudustest finantsvaldkonnas. Benfordi seaduse abil välja selgitatud ebakorrapärasused finantsaruannetes või raamatupidamisinformatsioonis ei tähenda alati, et arvudega on manipuleeritud, vaid need võivad tuleneda ka muudest asjaoludest nagu süstemaatilised vead, tehingute eripärad, hinnapoliitika, juhus jms. Selliste ebakorrapärasuste kaudu võib edasiste uuringutega jõuda asjaoludeni, mis esmapilgul silma ei

torka. Roxas (2011: 64) jõuab Benfordi seaduse kasutamise uurimisel järeldusele, et see meetod on lihtsasti kasutatav ja interpreteeritav, kuid sellele meetodile tuginedes ei saa, juhul kui esineb viiteid arvudega manipuleerimisele, olla lõplikult kindel, kas seda tegelikult ka tehti. Benfordi seaduse abil ei saa välja selgitada konkreetseid faktivigu finantsaruannetes, kuid on võimalik kiiresti välja selgitada valdkonnad (finantsaruannete kirjed või arvnäitajad), kus täiendav kontroll inimese poolt oleks vajalik, selgitamiseks täiendavate testide või uuringute abil välja, millest tuvastatud ebakorrapärasused on tingitud. Samuti ei ole Benfordi seadusega võimalik välja selgitada võimalikku arvudega manipuleerimise ulatust. Selle välja selgitamiseks on vaja täiendavat alginformatsiooni, sest mida väiksem on manipuleerimise ulatus, seda tõenäolisem on et selliseid manipulatsioone ei avastata. (Brähler *et al* 2010: 38)

Finantskontrolli teostavad isikud nagu audiitor, revident jt saavad Benfordi seaduse abil välja selgitada kitsaskohad finantsaruannetes või raamatupidamisinformatsioonis, millele tähelepanu pöörata (sh võimalikud väärkajastused), säästes niimoodi kontrollimiseks kuluvat aega ning keskendudes olulisele. Rahvusvahelised audiitorfirmad nagu KPMG ja Ernst & Young kasutavad Benfordi meetodit väärkajastuste väljaselgitamiseks ning oma töö ja tööaja optimeerimiseks, keskendudes sageli kitsaskohtadele, millele viitab finantsaruannete või raamatupidamisinformatsiooni arvnäitajate numbrite esinemissageduse erinevus Benfordi jaotusest (Oleksy 2010: 24). Saksamaal on Benfordi seadus kaasatud ettevõtete kontrolli läbiviimisel, nt maksurevisjonide (*steuerliche Betriebsprüfung*) käigus kontrollitakse selle meetodiga muuhulgas käibeid ja kassa sissetulekuid. Benfordi seadus kui analüüsimeetod on lisatud mitmetele audititarkvaradele ning Saksamaal ka kontrollorganite töös kasutatavale tarkvarale. (Oleksy 2010: 24; Rau 2012: 30)

Benfordi seaduse kasutamise sobivus ebakorrapärasuste välja selgitamiseks on praktikas kinnitust leidnud. Oluline on valida andmed, mis vastavad Benfordi seaduse kasutamise eeldustele või muuta andmebaas eeldustele vastavaks, elimineerides ebasobilikud andmed. Benfordi seadus ei sea tõkkeid andmete (arvude) päritolule. Seetõttu pole vahet, kas uuritav andmebaas moodustub kontosaldodest, aruannete kirjetest vms arvnäitajatest. Benfordi seaduse kui analüüsimeetodi eeliseks on tema madal kulukus, lihtsus, kiirus ja kergesti tõlgendatavus. Selle abil saab väikese ajakuluga välja selgitada finants-

aruannetes või raamatupidamisinformatsioonis esinevad ebakorrapärasused, mis võivad viidata manipulatsioonidele. Peale ebakorrapärasuste selgumist on muude analüüsimeetodite abil võimalik uurida, millest ebakorrapärasused on tingitud, millele nad viitavad jne, sest selgunud ebakorrapärasus ei anna veel alust väita, et tegemist on sihiliku manipuleerimisega. Tehniline areng ning andmete elektrooniline esitamine loovad Benfordi seaduse kui tänapäevase analüüsimeetodi kasutamiseks uusi võimalusi erinevatel kontrollitasanditel. Andmete elektrooniline esitamine riiklikele institutsioonidele vähendab ametkondade kulusid andmete hankimisel, samuti andmete esitajate halduskoormust ning on aluseks kiirele andmetöötlusele. Ajas kiirelt muutuv ning üha suurenev informatsioonihulk nõuab muudatusi finantsvaldkonnas tegevate kontrollijate ja analüütikute töös ning Benfordi seadus õigustab ennast rahvusvaheliselt aina enam modernse analüüsivahendina. (Rau 2012: 34)

Väärinformatsiooni esitamine finantsaruannetes on rahvusvaheline tõusva tendentsiga probleem. Väärkajastusi sisaldavad finantsaruanded ei vasta neile seatud eesmärkidele ning nendes esitatud informatsioon ei ole kooskõlas sätestatud tunnusustega. Seeläbi ei ole finantsaruanded aruande tarbijatele kasulikud ega edasta otsuste langetamiseks vajalikku informatsiooni. Mitmed riigid on finantsvaldkonnas edukalt rakendanud andmete kogumiseks ja töötlemiseks uusi ja ajakohaseid võimalusi, mille on loonud tehnika ja teaduse areng. Eestis ei ole väärinformatsiooni esitamisele finantsaruannetes tähelepanu pööratud. Siiski jõuab avalikkuse ette üha sagedamini ülevaateid selliste pettustega seotud juhtumitest (nii ettevõtete kui mittetulundusühingutega seonduvalt), mis viitavad sellele, et teema on aktuaalne ka Eestis. Töö järgmises osas analüüsib autor, millised regulatiivse keskkonna tegurid mõjutavad väärkajastuste esinemist Eestis mittetulundusühingute korral ning uurib erinevate meetodite (dokumendianalüüs, Benfordi seadus) kasutusvõimalusi väärkajastuste väljaselgitamisel.

2. VÄÄRKAJASTUSTE VÄLJASELGITAMISE METOODIKA ANALÜÜS JA TÄIUSTAMINE MITTETULUNDUSÜHINGUTES

2.1. Analüüsiandmete ja meetodika ülevaade

Üldkogum on selgelt määratletud: analüüsitavate objektide valimi moodustamisel võttis autor aluseks Vabariigi Valitsuse määrusega kinnitatud tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja esimese osa seisuga 01.01.2011, kuhu kuulus 1655 ühingut. Nimekirja esimesse ossa on kantud avalikes huvides tegelevad heategevuslikud mittetulundusühingud, mis vastavad tulumaksuseaduse §11 sätetele ning ei ole usulised ühendused. Autor kasutas statistilist juhuvalikut, kus kõigil ühingutel oli võrdne tõenäosus saada valimisse võetud, kuna üldkogum tervikuna moodustab käesoleva töö jaoks liiga ulatusliku valimi. Statistilise juhuvaliku tegemise eeldusteks on kõigi valimiühikute individuaalne identifitseerimine ning üksuste valimiseks juhuslike arvude generaatori kasutamine. Valimi moodustamiseks sorteeriti ühingud kasvavalt registrikoodi järgi (avaldatud nimekirjas on ühingud maakondade lõikes) ning nummerdati. Kuna tegemist on vastavustestiga (*compliance test*), siis lähtus autor valimi suuruse määramisel valemist (Whittington, Pany 2009; Guide to Using ..., 2010: 238):

$$(4) \quad N = \frac{R}{P_\varepsilon}$$

kus N – valimi maht

R – usaldatavusfaktor

P_ε – aktsepteeritav veamäär

Statistiline olulisus ehk aktsepteeritav veamäär näitab, milline on tõenäosus, et resultaat on saadud puht juhuse läbi. Statistilist olulisust väljendab p -väärtus, mis jääb 0 ja 1 piiridesse. Tavaliselt loetakse tulemuste statistilise olulisuse piiriks $p = 0,05$. Statistilis-

tes tabelites toodud väärtustele vastavalt on aktsepteeritava veamäärana +/- 5% juures usaldatavusfaktoriks 3 (Whittington, Pany 2009; Guide to Using ..., 2010: 238). Seega on statistiliselt aktsepteeritava valimi mahu suuruseks:

$$N = \frac{3}{0,05} = 60$$

Selline valimi maht on autori arvates adekvaatne ja piisavalt esinduslik püstitatud hüpoteeside kontrollimiseks.

Peale valimi mahu kindlaksmääramist kasutati valimi koostamiseks juhuarvude generaatorit internetiaadressil *www.random.org*. Selle abil leiti soovitud valimimahule vastav arv juhuarve, mis samastati üldkogumi liikmete järjekorranumbriga. Valimi nimekiri on toodud lisa 2.

Peale valimi moodustamist selgus, et kaks valimisse kuuluvat ühikut ei ole esitanud analüüsi aluseks sobivat majandusaasta aruannet. Kuigi nende ühingute aruannete kaasamine analüüsi ei ole võimalik, on selline tegevus käsitletav informatsiooni tahtliku avalikustamata jätmisena ning seega aruandluspettusena.

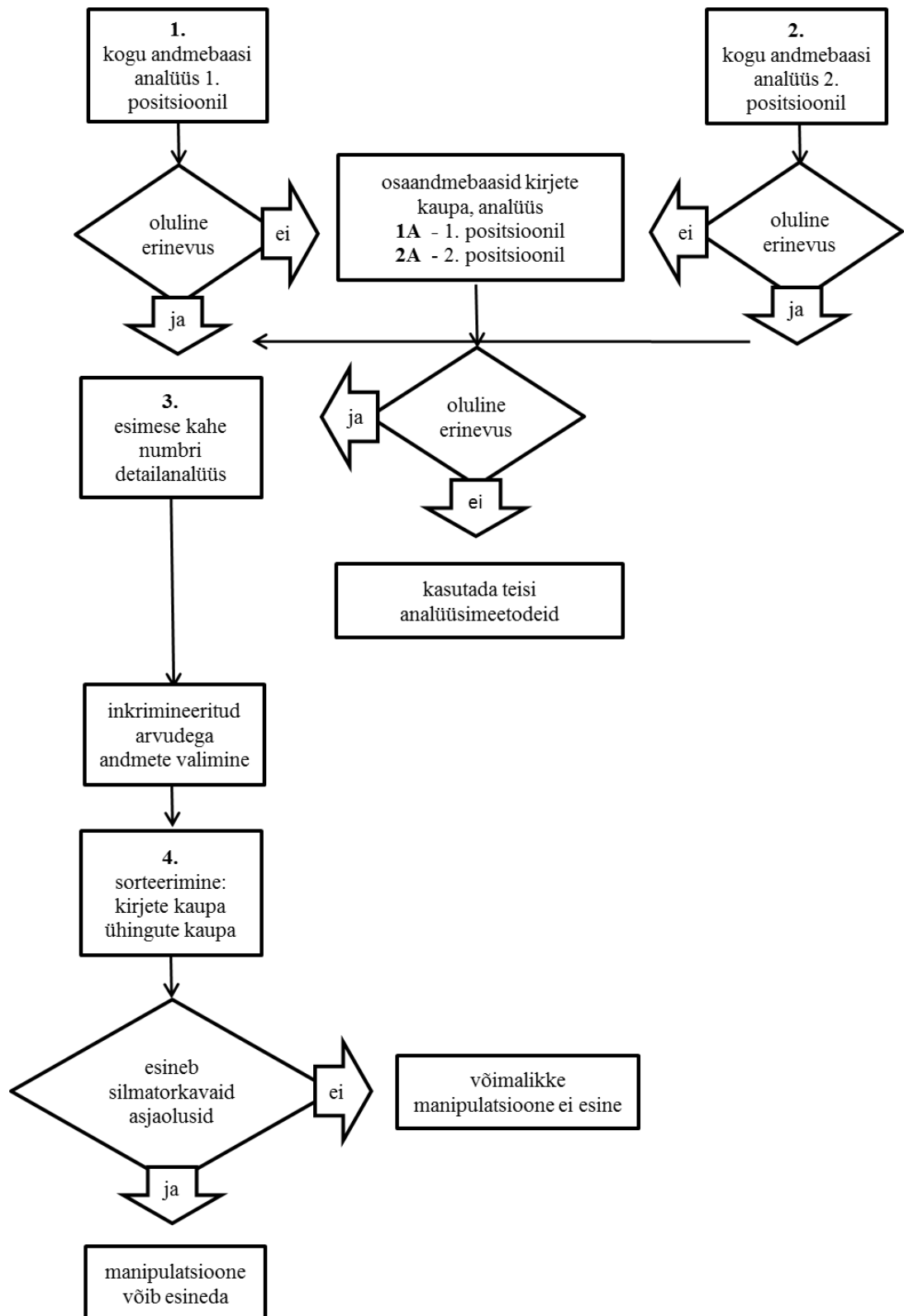
Analüüsi käigus valimist välja langenud ühikuid ei asendatud, kuna autor rakendas rahvusvahelise auditeerimise standardi ISA 530 printsiipe, mis sätestavad, et audiitor peab iga valitud objekti suhtes viima läbi eesmärgi seisukohalt asjakohased auditi protseduurid. Kui auditi protseduur ei ole valitud objekti suhtes rakendatav, peab audiitor viima protseduuri läbi asendusobjekti suhtes. Kui audiitor ei ole suuteline kujundatud auditi protseduure või alternatiivprotseduure valitud objekti suhtes rakendada, peab audiitor käsitlema seda objekti kui kõrvalkallet kontrolli(mehhanismi)de testide puhul või kui väärkajastamist detailide testide puhul.

Analüüs viidi läbi valitud ühingute 2011. aasta majandusaasta aruannetes olevate finantsaruannete alusel. Majandusaasta aruanded on avalik informatsioon ning igaühele kättesaadavad Registrate ja Infosüsteemide Keskuse (RIK) kaudu.

Finantsaruannete analüüsi viis autor läbi kolmes osas. **Esimeses osas** analüüsis autor mittetulundusühingute regulatiivse keskkonna asjaolusid (sh majandusaasta aruande esitamise e-keskkonnas kehtestatud vorme) ning nende mõju majandusaasta aruannetes

esinevatele väärkajastustele. **Teises osas** selgitas autor raamatupidamisvaldkonnas töötamise kogemusele tuginedes välja, millised joonisel 4 (lk 13) näidatud väärkajastused ühingute aruannetes on tuvastatavad dokumendianalüüsi teel. Samuti jälgis autor, millised on enamlevinud eksimused aruande koostamise põhimõtete vastu ning tegi statistikat majandusaasta aruande lisade koostamise ning nendes esitatud informatsiooni finantsaruandlusraamistiku nõuetele vastavuse kohta. Analüüsi aluseks olid Raamatupidamise Toimkonna juhenditega kehtestatud nõuded aruande koostamisele ning informatsiooni avalikustamisele. Lisaks selgitas autor edasise analüüsi jaoks välja, kui oluline on korduva informatsiooni hulk aruannete bilansis ja tulemiaruanes. Analüüsi aluseks olid 58 ühingu majandusaasta aruanded. **Kolmandas osas** tegi autor võimalike väärkajastuste väljaselgitamiseks andmeanalüüsi, kasutades Benfordi seadust ning tuginedes Odenthali (Odenthal *s.a.*: 9) poolt välja töötatud analüüsiskeemile (joonis 7). Autor mugandas Odenthali analüüsiskeemi andmebaasi suurusele sobivaks, jättes välja analüüsietapid, mida andmebaasi väiksuse tõttu ei olnud võimalik rakendada. Kirjete ja ühingute lõikes analüüsimisel jättis autor kõrvale kombineeritud analüüsi esimesel ja teisel positsioonil olevate numbrite kohta, mis eeldaks andmebaasi suuruseks vähemalt 300 arvu. Samuti ei olnud rakendatav detailne analüüs võimalike manipulatsioonide esinemise väljaselgitamiseks raamatupidamise informatsiooni baasil (nt konteeringute või kontosaldo detailne analüüs), kuna autoril puudus sellele ligipääs. Analüüsi mõne etapi välistamine ei mõjuta analüüsi lõpptulemust.

Joonis 7. Läbiviidud analüüsi skeem (autori koostatud).

Analüüsi kolmanda osa aluseks olid valimisse kuuluvate ühingute bilansis ja tulemiaruannetes toodud arvnäitajad, mis saadi RIK-st *MS Excel* formaadis. Failis on ära toodud kõigi nende ühingute arvnäitajad, kes kasutasid majandusaasta aruande esitamisel e-keskkonda ja kelle andmed on seeläbi RIK-i poolt masintöödeldavad. Selliseid ühinguid oli 58 valimisse jäänud ühingust 53. Viis ühingu olid majandusaasta aruande esitanud e-keskkonda kasutamata. Kolme ühingu andmeid, kes olid aruande registrile esitatud ainult pdf-faili kujul, autori poolt andmebaasile ei lisatud, sest aruande koostamisel ei olnud lähtunud riiklikult kehtestatud taksonoomiast ning andmed ei ole seetõttu võrreldavad. Kahe ühingu andmed polnud kasutatavad põhjustel, et üks ühing oli esitanud finantsaruanneteta majandusaasta aruande põhjendusel, et tegevust ei toimunud ning teine ühing oli esitatud 2011. aasta pealkirja all 2010. aasta aruanne.

Analüüsi kolmanda osa esialgne andmebaas koosnes seetõttu 53 ühingu bilansis ja tulemiaruandes kajastatud aruandeaasta ja võrreldava perioodi arvnäitajatest, sisaldades 2638 arvu.

Analüüsi läbiviimisel kasutati arvutiprogrammi *MS Excel*. Positiivsete ja negatiivsete arvude ühtlustamiseks kasutati absoluutväärtuse funktsiooni ABS, erinevatel järjekorral kohtadel asuva numbrile leidmiseks kasutati funktsiooni LEFT. Tulemuste loendamisel kasutati funktsioone COUNTA ja COUNTIF ning andmete töötlusel ja võrdlemisel tavapäraseid arvutusfunktsioone. Esinemissageduste võrdlemisel χ^2 -testiga kasutati valemit (2) ning lisavõrdlusena kasutati funktsiooni CHITEST. Esinemissageduste keskmise absoluuthälbe arvutamisel kasutati arvutiprogrammi *MS Excel* lisamoodulit *MS Excel ActiveData*.

2.2. Väärkajastuste esinemise analüüs

2.2.1. Mittetulundusühingute regulatiivse keskkonna analüüs

2.2.1.1. Õigusaktid ja Raamatupidamise Toimkonna juhendid

Mittetulundusühingute korral on silmatorkavaks asjaoluks terminite *majandustegevus*, *ettevõtlus* ja *põhitegevus* määratlematus või erinev määratlemine erinevates õigusaktides. Kui mõisted *põhitegevus* ja *majandustegevus* on õigusaktides defineerimata, siis mõiste *ettevõtlus* puhul puudub ühene arusaam, milliseid tegevusi selleks loetakse. RTJ 14 lisas toodud tulemiaruannete kirjete selgituste kohaselt loetakse ettevõtluseks aruandeperioodil toodete, kaupade ja teenuste müügist ja vahendamisest saadud tulu. See selgitus ei tee vahet, kas kaupu ja teenuseid müüakse või vahendatakse oma liikmetele või kolmandatele isikutele ning kas see tegevus hõlmab ka põhitegevuse käigus (või eesmärgil) võõrandatavaid kaupu ja teenuseid või mitte. Nii esineb praktikas erinevaid seisukohti ja kajastusi, kas näiteks spordiklubi treeningtasu või mittetulundusühingu poolt korraldatavatel üritustel osalemise eest võetav tasu on ettevõtlus ja millistel tingimustel. Selle kohta ei ole ükski ametkond (Raamatupidamise Toimkond, Maksu- ja Tolliamet vms) välja töötanud üheselt mõistetavat juhendit. Kui võrrelda situatsiooni teiste riikidega, siis nii Saksamaal kui Austrias on selgelt sätestatud tegevused, mis hõlmavad heategevust ning millised on käsitletavad äritegevusena (Vereine und Steuern: 16). Nii loetakse äritegevuseks spordiüritused, kus osalevad tasustatud sportlased, hoolimata sellest, et kehalise tervise arendamine on aateline tegevus. Tasulise spordi arendamist ei peeta laiemale üldsusele suunatud eesmärgiks. Samuti ei peeta heategevuslikeks ning laiemale üldsusele suunatuteks seltskondlike põhitegevusi või poliitilisi eesmärke. Avalikkusele suunatus väljendub ka liikmelisuse piiramatuses. Ühingutele, kelle tegevus on eelkõige oma liikmete hüvanguks (nt spordiseltsid, laulu- ja muusikaühingud, looma- ja taimekaitseühingud) saab heategevusliku tegevuse kui maksusoodustuse määratlemisel määravaks liikmelisus. Nii ei saa olla heategev ja üldsusele suunatud nt ettevõtte spordiklubi, sest mitte igäihel pole võimalik olla selle liige. Kinnisasjade haldus on maksuvaba ainult pikaajalisuse korral. Jooksev kinnisasja rent loetakse kas põhitegevuseks (nt spordiväljaku rent oma liikmetele) või äritegevuseks (nt spordiväljaku rent mitteliikmetele). Äritegevuseks loetakse ka sportlikud üritused (kui see ei ole põhitege-

vus), sissepääsutasuga seltskondlikud üritused nii liikmetele kui mitteliikmetele, vara lühiajaline rent mitteliikmetele, reklaam mida ühing ise korraldab, vanakraami kogumine ja müük sissetuleku saamise eesmärgil, laatade, kirbuturgude ja tänavafestivalide korraldamine. (Vereine und Steuern: 60). Tegevusega seotud terminite määratlematus ei võimalda ühingute poolt avaldatud finantsinformatsiooni põhjal teha üheseid järeldusi väärkajastuste kohta, sest arusaam informatsiooni sisust on raskendatud. Aruannete analüüsimisel ei saa üheselt määratleda tegevuse liigendusi ning teadmata on, kuidas ühing mingeid tegevusi määratleb. Seetõttu ei ole võimalik analüüsida, kas ühingud kajastavad tulusid vastavalt kehtestatud finantsaruandluse raamistikule ning klassifitseerivad neid korrektselt. Näiteks ei saa üheselt väita, et ühing tegeleb ettevõtlusega, kuid näitab seda aruandes kui muud tulu või ühingu põhitegevus on näidatud ettevõtlusega seotud tulu kirjel.

Eesti regulatsioonides on mittetulundusühingute tegevus ebaselge ka käibemaksuseaduse mõttes. Käibemaksuseaduse § 4 lõige 1 defineerib muuhulgas käibena kauba võõrandamise või teenuse osutamise ettevõtluse käigus ning kauba või teenuse omatarbe. Omatarbe all mõistetakse (§2 lõige 6) maksukohustuslase poolt tema ettevõtte vara hulka kuuluva kauba tasuta võõrandamist ja teenuse tasuta osutamist, samuti ettevõtte vara hulka kuuluva kauba tasuta kasutamist maksukohustuslase enda, tema töötaja, teenistuja või juhtimis- või kontrollorgani liikme poolt isiklikuks tarbeks või muul ettevõtlusega mitteseotud eesmärgil. Kauba võõrandamist või kasutamist eelnimetatud juhtudel käsitletakse omatarbena, kui maksukohustuslane on selle kauba või selle kauba osa sisendkäibemaksu oma arvestatud maksust täielikult või osaliselt maha arvanud. Mittetulundusühingud teevad enamasti tehinguid oma liikmetega, sest nende eesmärgiks ei ole kasumi teenimine kauba või teenuste müügist. Kuigi enamike mittetulundusühingute poolt osutatud teenused ei ületa ehk käibemaksukohustuslasena registreerimise kohustuse piirsummat 16 000 € kalendriaastal, ei ole selliste asjaolude esinemine siiski välistatud. Kuniks on üheselt määratlemata mittetulundusühinguga seotud tegevuse liigid, seniks ei ole võimalik ka üheselt määratleda kas ja millised mittetulundusühingu tegevused on käibemaksuobjektiks.

Vastuolusid kohtab ka mittetulundusühingute raamatupidamist reguleerivates Raamatupidamise Toimkonna juhendites. Kuigi enamasti lähtuvad mittetulundusühingud sama-

dest raamatupidamise põhimõtetest nagu äriühingud, on juhendites erinevalt sätestatud sihtfinantseerimise kajastamine, mis erinevalt äriühingutest on mittetulundusühingute korral oluliseks ning levinud tuluallikaks. Äriühingutele mõeldud RTJ 12 „Valitsusepoolne abi“ defineerib tegevuskulude sihtfinantseerimise kui sihtfinantseerimise, mis ei ole varade sihtfinantseerimine, välja arvatud põllumajandusliku tootmise sihtfinantseerimine. Mittetulundusühingutele mõeldud RTJ 14 sätestab seevastu, et annetust või toetust, mis on küll mõeldud kasutamiseks kindlas valdkonnas, kuid ei ole otseselt seotud ühegi konkreetse projekti finantseerimisega (näiteks riigieelarvest saadavad mittesihtotstarbelised vahendid), ei loeta sihtotstarbeliseks annetuseks. Seetõttu on näiteks raskendatud arusaam, kuidas peab mittetulundusühing kajastama oma raamatupidamises juhtumit, kus kohaliku omavalitsuse toetuse arvelt kaetakse üldised tegevuskulud (ruumide rent jms). RTJ 12 kohaselt on selline tegevuskulude katteks saadud toetus tõlgen-datav sihtfinantseerimisena, RTJ 14 kohaselt aga mitte, sest see pole saadud ühegi konkreetse projekti tarbeks. Selline vastuolu muudab annetuste ja toetuste kajastamise ning selle kohta lisainformatsiooni avaldamise mitmeti mõistetavaks ning on ohuks väärkajastuste tekkele. Samuti on keeruline kui mitte võimatu määratleda, kas finantsaruandes esineb tegevuskulude sihtfinantseerimisega seonduvalt väärkajastusi, sest aruande koostajal ning aruande tarbijal võivad olla erinevad arusaamad sellest, milline lähenemisenurk on korrektne.

2.2.1.2. Majandusaasta aruande esitamise e-keskkond

Majandusaasta aruande esitamisel täidavad mittetulundusühingud äriühingutega sarnaseid riiklikke vorme, lisaks on välja töötatud mittetulundusühingutele mõeldud majandusaasta aruande lisade vormid lähtuvalt RTJ-st14. Nende analüüsimisel tuvastas autor mitmeid ebakõlasid, mis ei vasta kehtestatud finantsraamistikule ning loovad riski väärkajastuste esinemiseks.

Vastavalt RTJ 14 (hea tava 2008) p. 28 tuleb avalikustada aastaaruande lisades liikmetelt saadud ja aruandeperioodi tuluna kajastatud tasud liikide kaupa (näiteks liikmemaksud, sisseastumismaksud, hooldustasud, remonditasud jne) ning tulu saadud annetustest ja toetustest põhiliste annetajate rühmade ja annetuste liikide kaupa (tuues eraldi välja riigieelarvest saadud ning sihtotstarbelised annetused ja toetused). Kui liikmetelt saadud

tulude kohta koostatud vorm on lihtne ja arusaadav, siis annetuste ja toetustega seotud vorm (joonis 8) sisaldab vastuolusid, mis saavad alguse Raamatupidamise Toimkonna juhendites toodud sihtotstarbeliste tulude kajastamise erinevatest põhimõtetest.

Annetused ja toetused
(eurodes)

	01.01.2012 - 30.11.2012	
Sihtfinantseerimine tegevuskuludeks ⁱ	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Sihtfinantseerimine põhivara soetamiseks ⁱ	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Sihtfinantseerimise amortisatsioon ⁱ	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Mittesihotsatarbelised annetused ja toetused ⁱ	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Lisarida		
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
[Kustuta rida]		
Kokku annetused ja toetused ⁱ	<input type="text"/>	<input type="text"/>
sh eraldi riigieelarvest ⁱ	<input type="text"/>	<input type="text"/>
sh eraldi kohaliku omavalitsuse eelarvest ⁱ	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Lisarida		
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
[Kustuta rida]		
Rahalised ja mitterahalised annetused		
	01.01.2012 - 30.11.2012	
Rahaline annetus ⁱ	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Mitterahaline annetus ⁱ	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Kokku annetused ja toetused	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Lisa: Annetused ja toetused, lisainformatsioon ⁱ		
<input type="text"/>		

Joonis 8. Lisa „Annetused ja toetused“ vorm e-keskkonnas (<https://xbrl.rik.ee/>).

Nii tuleb kehtiva vormi kohaselt avalikustada informatsioon tegevuskuludeks saadud finantseerimise kohta, mis jätab mulje, et mittetulundusühingud peaksid neid kajastama vastavalt RTJ-le 12, mitte RTJ 14 sätete kohaselt. Mitterahaliste annetuste väärtuse avalikustamisel jääb selgusetuks, millise meetodiga on selle väärtus arvutatav, kuna mitterahalise annetus väärtuse hindamist ei reguleeri ükski õigusakt ega juhend. Siinkohal ei ole rakendatav ka RTJ 10 „Tulu kajastamine“, kuna nimetatud juhendit tuleb rakendada järgmistest tehingutest tekkiva tulu kajastamisel: tulu kaupade müügist, tulu teenuste osutamisest, tulu ettevõtte varade kasutada andmisest juhul, kui selle eest tasutakse intresside, litsentsitasude või dividendide vormis.

Segadust sihtfinantseerimise avalikustamisel aastaaruande lisades tekitab ka asjaolu, et selle kohta on välja töötatud veel üks lisa vorm, mis on mõeldud bilansikirje kohta käiva täiendava info avalikustamiseks (joonis 9).

1 Aruande koostamine 2 Aruande täiendamine 3 Aruande allkirjastamine 4 Aruande esitamine

Salvesta Salvesta ja vaata koondvaadet Täida lisa numbrid Tagasi aruandevormide vaatesse

Sihtotstarbelised tasud, annetused ja toetused
(eurodes) [Kuva valitud lisad]

Brutomeetod	31.12.2010	Saadud	Tagastatud	Tulu/amortisatsioon	31.12.2011	Lisa nr
Sihtfinantseerimine põhivara soetamiseks						
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
[Kustuta rida] [Lisa uus rida]						
Kokku sihtfinantseerimine põhivara soetamiseks i	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Sihtfinantseerimine tegevuskuludeks						
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
[Kustuta rida] [Lisa uus rida]						
Kokku sihtfinantseerimine tegevuskuludeks i	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Põllumajandusliku tootmise sihtfinantseerimine						
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
[Kustuta rida] [Lisa uus rida]						
Kokku põllumajandusliku tootmise sihtfinantseerimine i	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Kokku sihtotstarbelised tasud, annetused ja toetused i	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

	31.12.2011	Saadud	Tagastatud	Tulu/amortisatsioon	30.11.2012	Lisa nr
Sihtfinantseerimine põhivara soetamiseks						
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
[Kustuta rida] [Lisa uus rida]						
Kokku sihtfinantseerimine põhivara soetamiseks i	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Sihtfinantseerimine tegevuskuludeks						
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
[Kustuta rida] [Lisa uus rida]						
Kokku sihtfinantseerimine tegevuskuludeks i	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Põllumajandusliku tootmise sihtfinantseerimine						
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
[Kustuta rida] [Lisa uus rida]						
Kokku põllumajandusliku tootmise sihtfinantseerimine i	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Kokku sihtotstarbelised tasud, annetused ja toetused i	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Lisa: Sihtotstarbelised tasud, annetused ja toetused, Brutomeetod, lisainformatsioon [i](#)

Joonis 9. Lisa „Sihtotstarbeliselt tasu, annetused ja toetused“ vorm e-keskkonnas (<https://xbrl.rik.ee/>).

Sarnase pealkirjaga ning sarnast informatsiooni sisaldavate lisade korral ei pruugi aruande koostaja aru saada, milline lisa tuleb koostada bilansikirje kohta käiva täiendava informatsiooni avalikustamiseks ning milline tulemiaruaruande korral ning kas ja millal koostada lisa mõlema kirje kohta.

Eraldiseisva nõudena kuuluvad avalikustamisele aruandeperioodil tuluna kajastatud sihtotstarbelised annetused, toetused ja liikmetelt saadud tasud ning nende tuludega seotud aruandeperioodil tehtud kulud projektide kaupa (näiteks korteriühistu poolt tuluna kajastatud remonditasud ja vastavad remondikulud). Kui sihtotstarbeliste tulude avalikustamine on koondatud lisale „Annetused ja toetused“ (joonis 8 lk 46), siis lisainformatsiooni esitamine sihtotstarbeliste tuludega seotud tehtud kulude kohta projektide kaupa on raskendatud kui mitte võimatu (joonis 10). Lisa vormil on kulud liigendatud liikide lõikes ning vorm viitab pigem mitmesugustele tegevuskuludele (kirjed on samad või ligilähedased lisa „Mitmesugused tegevuskulud“ kirjetega). Võimalik, et selline esitusviis on samuti tingitud sihtfinantseerimise erinevatest käsitlustest Raamatupidamise Toimkonna juhendites. Välja töötatud lisa vorm annab alust oletada, et tegevuskulusid käsitletakse sihtfinantseerimisena, kuigi RTJ 14 mõttes see nii ei ole. Kui aruande koostajal pädevus puudub, ei ole välistatud, et selles lisas kajastatakse tegevuskulusid või jäetakse see nõue üldse täitmata. Praegune välja töötatud aruandevorm ei võimalda sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide tulude ja kulude võrdlevat avalikustamist. Lisainformatsiooni esitamiseks on tekstilahter ebamugav kuna esitatav informatsioon tuleb sinna sisestada tekstina ning seda pole võimalik loetavuse huvides kujundada (nt moodustada tulpasid vms).

Ettevõtlusest saadud tulu ja ettevõtlusega seotud kulud tuleb avalikustada sobivalt rühmitatuna. Vaadates ettevõtlusest saadud tulu jaoks mõeldud lisa vormi (joonis 11), siis võimaldab see avalikustada ainult tulusid, nendega seotud kulusid aga mitte. Siin tuleks aruande koostajal sisestada eraldiseisev lisa ettevõtlusega seotud kulude kohta.

Sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsesed kulud (eurodes)		01.01.2012 - 30.11.2012	
Tooraine ja materjal i			
Varude allahindlus ja mahakandmine i			
Müügi eesmärgil ostetud kaubad i			
Müügi eesmärgil ostetud kinnisvara i			
Müügi eesmärgil ostetud teenused i			
Energia i			
Elektrienergia i			
Soojusenergia i			
Kütus i			
Remonditööd i			
Hooldustööd i			
Transpordikulud i			
Logistikakulud i			
Maarent i			
Üür ja rent i			
Mitmesugused bürookulud i			
Uurimis- ja arengukulud i			
Lähetuskulud i			
Koolituskulud i			
Riiklikud ja kohalikud maksud i			
Tööjõukulud i			
Amortisatsioonikulu i			
Kulu varade väärtuse langusest i			
Lisarida			
<input type="text"/>			
[Kustuta rida]			
Muud i			
Kokku sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsesed kulud i			
Lisa: Sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsesed kulud, lisainformatsioon i	<input type="text"/>		

Joonis 10. Lisa „Sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsesed kulud“ vorm e-keskkonnas (<https://xbrl.rik.ee/>).

[1 Aruande koostamine](#)
 [2 Aruande täiendamine](#)
 [3 Aruande allkirjastamine](#)
 [4 Aruande esitamine](#)

[Salvesta](#)
[Salvesta ja vaata koondvaadet](#)
[Taida lisa numbrid](#)
[Tagasi aruandevormide vaatesse](#)

Tulu ettevõtlusest
(eurodes)

		01.01.2012 - 30.11.2012	
Tulu ettevõtlusest			
<input type="text"/>			
[Kustuta rida]			
Kokku tulu ettevõtlusest i			
Lisa: Tulu ettevõtlusest, lisainformatsioon i	<input type="text"/>		

Joonis 11. Lisa „Tulu ettevõtlusest“ vorm e-keskkonnas (<https://xbrl.rik.ee/>).

Jagatud toetuste, annetuste ja stipendiumite korral kehtib RTJ 14 sõnastuses avalikustamiskohustus põhiliste *toetuste saajate rühmade* ja *toetuste liikide* kaupa. Selline sõnastus võib ebapädevale lugejale jätta mulje, et rühmade ja liikide kaupa tuleb avalikustada ainult toetused ning annetused ja stipendiumid mitte. Annetuste ja stipendiumite jagamine on aruande tarbijale sama huvipakkuv informatsioon kui toetuste jagamine ning ilmselt on Raamatupidamise Toimikond siiski silmas pidanud avalikustamiskohustust nii toetuste, annetuste kui stipendiumite kohta. Vaadates e-keskkonnas ette antud lisa vormi (joonis 12), siis nii nagu ettevõtluse puhul, on ka siin nõuetekohase informatsiooni avalikustamine raskendatud.

Joonis 12. Lisa „Jagatud annetused ja toetused“ vorm e-keskkonnas (<https://xbrl.rik.ee/>)

Olemasolevas lisas on stipendiumid üldse välja jäetud ning aruande koostajale pakutakse võimalust avalikustada teavet ainult annetuste ja toetuste kohta. Aruande koostaja peab ise otsustama, kas etteantud vormil avalikustada teave rühmade või liikide kaupa ning kasutada lisainformatsiooni lahtrit või eraldiseisvat täiendavat lisa vastavalt liikide või rühmade kaupa avalikustamiseks.

Mõnele RTJ-s 14 sätestatud lisainformatsiooni avalikustamise nõuetele ei ole riiklikke vorme koostatud:

- finantsinvesteeringutelt teenitud netotulu sobivalt rühmitatuna tulu liikide ja investeeringurühmade kaupa;

- ühingu või asutuse poolt oma liikmetele vahendatud teenuste maht ja summa põhiliste teenuste liikide kaupa (näiteks korteriühistu poolt vahendatud kommunaalmaksud kütte, vee, prügiveo ja muude teenuste eest);
- asutuse või ühingu omakapitali koostisosana kajastatud fondide moodustamise ja nende kasutamise põhimõtted (näiteks allfondide moodustamine ja kasutamine sihtasutuses); aruandeperioodil toimunud muudatused sellistes fondides.

Taksonoomias puuduva informatsiooni avalikustamise korral on informatsiooni mitte-esitamise alternatiiviks informatsiooni avalikustamine täiendava lisana. Täiendava lisa lisamine oli 2011. aasta aruande esitamisel ebamugav ja raskesti mõistetav. Praeguseks on e-keskkonda muudetud kasutajasõbralikumaks – lisade lisamine on lihtsamini leitav ning täiendava lisa saab liigutada sobivale positsioonile, samuti saab aruande sisestaja valida, kas täiendav lisa sisestatakse kasutades olemasolevat vormi (sarnaneb tavalise tekstitöötluse programmiga arvutis) või laaditakse e-keskkonda pdf-failina. Taksonoomias puuduva informatsiooni avalikustamine on tihedalt seotud aruande esitaja pädevusega. Aruannete koostamisel e-aruandluse keskkonnas on kerge unustada, et taksonoomia ehk süstemaatika on aruannete süstematiseeritud esitusskeem, mitte arvestuspõhimõte. Madalama pädevusega sisestajad kipuvad kehtestatud vormide korral lähtuma printsiibist „juurde mõelda pole vaja“ ning ei pööra tähelepanu asjaolule (või ei tea), et kehtestatud taksonoomia ei ole täiuslik. Seetõttu on eriti oluline, et aruandevormid vastaksid kõikidele arvestuspõhimõtete nõuetele.

Praktikas on jäänud tähelepanuta lisades esitatava informatsiooni kohta kehtiv RTJ 14 klausel „juhul kui seda informatsiooni ei ole avalikustatud põhjaruannetes“. Nõutava lisainformatsiooni avalikustamisel lähtutakse harjumuspäraselt üldisest olulisuse printsiibist – kui informatsiooni avalikustamist oluliseks ei peeta, jäetakse see tegemata. Kuna mittetulundusühingute aruandeid koostavad sageli madalama pädevusega inimesed, siis ei saa olla kindel, et nad mõistavad õigesti kehtestatud olulisuse printsiipi ehk informatsiooni olulisust aruande tarbija jaoks. Samas ei ole välistatud, et informatsioon jäetakse avaldamata sihilikult, varjamaks erinevaid väärkasutusi või kuritegusid. 58 vaadeldud ühingust ei olnud 21 ühingut (36%) avalikustanud täiendavat informatsiooni tulemiaruaande ridade kohta, mis sisaldavad mittetulundusühingute korral aruande tarbi-

jale huvipakkuvat informatsiooni: liikmetelt saadud tulud, saadud annetused ja toetused, ettevõtlus, jagatud annetused ja toetused.

Tabelis 3 on liidetud aruande tarbijale huvipakkuvad summad vastaval kirjel, mis kajastuvad 21 lisainformatsiooni mitteavalikustanud ühingu tulemiaruanes. Arvestades asjaolu, et käsitletud on ainult 21 aruannet, mille informatsioon ei ole identne (st kõiki loetletud kirjeid ei ole kasutatud kõigis aruannetes), arvab autor, et hoolimata sellest, et olulisuse printsiip on rakendatav ka iga ühingu kohta eraldi, on summaarselt siiski tege- mist oluliste summadega, mille kohta võiks lisades olla avalikustatud täiendavat infor- matsiooni.

Tabel 3. Ülevaade lisainformatsiooni mitteavalikustanud ühingute tuludest ja kuludest

Kirje nimetus	Summa (€) 31.12.2011	Summa (€) 31.12.2010
Liikmetelt saadud tasud kokku	134 081	80 715
Annetused ja toetused kokku	1 432 086	790 098
Tulu ettevõtluselt	237 805	239 263
Tulud kokku	1 958 929	1 174 559
Jagatud annetused ja toetused	— 450 810	— 4 132
Sihotstarbeliselt finantseeritud projektide kulud	—311 612	—143 879

Allikas: Autori arvutused

Eksitavaid ja väärkajastuse riski suurendavaid asjaolusid ei esine ainult aruande lisade vormidel. Vastuolusid esineb ka rahavoogude aruande (kaudmeetodil) vormi korral (joonis 13).

- 1 Aruande koostamine   2 Aruande täiendamine   3 Aruande allkirjastamine   4 Aruande esitamine

Salvesta

Salvesta ja vaata koondvaadet

Täida lisa numbrid

Tagasi aruandevormide vaatesse

Rahavoogude aruanne
(eurodes)

	2012	2011
Rahavood põhitegevusest		
Põhitegevuse tulem <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Korrigeerimised		
Põhivara kulum ja väärtuse langus <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Kasum (kahjum) põhivara müügist <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Muud korrigeerimised <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Kokku korrigeerimised	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Põhitegevusega seotud nõuete ja ettemaksete muutus <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Varude muutus <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Põhitegevusega seotud kohustuste ja ettemaksete muutus <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Laekunud intressid <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Makstud intressid <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Laekumised sihtotstarbelistest tasudest, annetustest, toetustest <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Muud rahavood põhitegevusest <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Kokku rahavood põhitegevusest <i>i</i>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Joonis 13. Rahavoogude aruande (kaudmeetod) vorm e-keskkonnas (<https://xbrl.rik.ee/>)

Rahavoogude aruanne kuulub põhiaruannete hulka ning peaks aruande tarbijale andma selge pildi kust raha tuli ja kuhu raha läks. Vastavalt RTJ 14 loetakse mittetulundusühingu või sihtasutuse põhitegevuse rahavoogudeks tema põhikirjaliste eesmärkide teostamise käigus tekkinud rahavoogusid. Kehtival kaudmeetodi rakendamiseks mõeldud rahavoogude aruande vormil on kirje nimetus „Laekumised sihtotstarbelistest tasudest, annetustest ja toetustest“ mitmeti mõistetav. Selle kirje eesmärgiks on kajastada informatsiooni bilansis kajastuva sihtfinantseerimise kirje liikumiste kohta. Praeguses sõnastuses saab seda mõista ka kui et sellel real tuleks kajastada laekunud sihtotstarbelised tasud, annetused või toetused, mis kaudmeetodil koostatava rahavoogude aruande korral kajastuvad juba real „Põhitegevuse tulem“. Kui seda nimetust valesti mõistetakse, viiakse rahavoogude aruanne tasakaalust välja ning aruande klapitamiseks esitatakse aruande tarbijale väärinformatsiooni ning muudetakse aruanne raskesti mõistetavaks.

Nagu joonistelt 8—13 nähtub, on e-aruande vormidele on lisatud abiinfo nupukesed, mis võiksid abistada aruande koostajat. Paraku on nad enamasti sisutühjad ega sisalda

lisateavet või abistavat informatsiooni. Näiteks on lisas „Jagatud annetused ja toetused“ (joonis 12 lk 50) rea „Kokku jagatud annetused ja toetused“ juures abiinfoks seletus: jagatud annetused ja toetused kokku; lisainformatsiooni juures aga: vajaduse korral lisaselgitused oluliste kirjete kohta.

E-keskkonda sisse programmeeritud kasutusmugavused võivad aruande esitaja madala pädevuse korral olla väärkajastamise riski allikaks. Kasutusmugavused võivad aruande koostaja muuta hooletuks, sest kontrollifenomen kipub psühholoogiliselt laienema kogu aruandele. Aruande koostamisel on kasutusel funktsioon „Kontrolli vastavust reeglitele“, mis kontrollib sisse programmeeritud automaatkontrollide reegleid arvutuste ning põhiaruannetes ning lisades esitatud informatsiooni kattuvuse kohta. Juhul kui kõik automaatkontrolli reeglid on täidetud, ilmneb teade: „Andmete kontroll oli edukas, probleeme ei tuvastatud.“ See teade võib tekitada illusiooni, et kõik on korras ja aruanne on korrektne (vastab arvestuspõhimõtetele) ning nõutavaid sisulisi selgitusi ei ole vaja aruandesse lisada.

Aruandluspettust soodustavaks võimaluseks saab lugeda finantsaruanneteta majandusaasta aruande esitamise võimalust, juhul kui tegevust ei toimunud (joonis 14).

Palun märkige, kas MTÜl on aruandeperioodil või võrdlusperioodil majandustegevus toimunud (tegemist ei ole nullaruandega)!

Uue aruande lisamine:

Registrikood: [ ] Esmakande aeg: [ ]

Ettevõtja: [ ]

Majandusaasta algus: 01.01.2012 pp.kk.aaaa

Majandusaasta lõpp: 31.12.2012 pp.kk.aaaa

Aruande liik: Aastaaruanne

Konsolideeritud aruanne: Ei

Standardi valik: Eesti hea tava

Taksonoomia versioon: Majandusaasta aruande taksonoomia 2013

Erisused: Erisused puuduvad

Valikud:

Kas majandustegevus on toimunud? [ ]

Ei leia oma ettevõtet? [Vaata siit, kuidas toimida.](#)

Lisa uus aruanne

Joonis 14. Informatsiooni sisestamise aken e-keskkonnas aruande koostamise alguses (<https://xbrl.rik.ee/>).

Aruande sisestamise alguses palub programm kinnitust, kas ühingul on aruandeperioodil või võrdlusperioodil toimunud majandustegevus või mitte, märkides sulgudes, et tegemist ei ole nullaruandega. Vastates sellele küsimusele eitavalt ei ilmne finantsaruannete sisestamise võimalus, vaid järgnevalt küsitakse ainult informatsiooni põhitegevusala, töötajate arvu, juriidilisest ja füüsilisest isikust liikmete arvu ning tulu suuruse kohta, sisestada tuleb ka tegevusaruanne. Seejärel koostatavas aruandes ilmnebki vaid tiitel-leht, sisukord, tegevusaruanne ning raamatupidamise aruande pealkiri. Seejuures jääb selgusetuks, mida mõistetakse mittetulundusühingu majandustegevuse all, miks tuleb lisada tegevusaruanne kui tegevus puudus ning mis asi on nullaruanne, millega väidetavalt tegemist pole. Sellise aruande informatsiooni väärtus aruande tarbija jaoks on võrdne nulliga ning on oht, et selline aruanne varjab erinevate väärtedega seotud asjaolusid. Ka mittetegutseval ühingul võib olla rahalisi vahendeid, vara ja kohustusi, mille kohta käiv informatsioon tuleks avaldada.

Käesolevas alapeatükis loetletud, majandusaasta aruande esitamise e-keskkonnaga seotud aspektid suurendavad väärkajastuse riski, kuna puudulikud või finantsaruandlusraamistikule mittevastavad vormid eeldavad aruande koostajalt häid erialaseid teadmisi ning äratundmist, milline informatsioon tuleb täiendavalt avalikustada, et aruanne vastaks temale seatud nõuetele. Riigi poolt välja töötatud vorme kiputakse praktikas hinnatama kui veatuid ning ei eeldata, et need võivad olla mittetäiuslikud.

2.2.1.3. Erinevatele ametkondadele mittetulundusühingute poolt esitatav informatsioon

Kontrollimaks kuivõrd mõjutab väärkajastuse riski ning suurendab mittetulundusühingute halduskoormust erinevate aruannete esitamine Mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrile ja Maksu- ja Tolliametile, võrdles autor kehtestatud tulemiaruaruande ja INF-deklaratsiooni vorme. Tulu kirjete võrdlusel (tabel 4) selgus, et tulud tulemiaruarandes ja deklaratsiooni vormil on erinevalt liigendatud ning nende üks-ühene korduvesitamine (kopeerimine) ilma lisatöö- ja ajakuluta ei ole võimalik. Tulude erinevad käsitlused võivad aga olla väärkajastuste tekkimise allikaks.

Tabel 4. Tulemiaruanne ja INF-deklaratsiooni tulukirjete võrdlus

Tulemiaruanne	INF 9
Liikmetelt saadud tasud	Kingitused ja annetused
liikmemaksud ja muud mittesihotstarbelised tasud	Liikme- ja sisseastumismaksud
sihtotstarbelised tasud	Toetused, stipendiumid, abirahad, riigieelarvest või kohaliku omavalitsuse eelarvest saadud vahendid, muu sarnane tulu. Sealhulgas:
Annetused ja toetused	sihtotstarbelised
mittesihotstarbelised annetused ja toetused	mittesihotstarbelised
sihtotstarbelised annetused ja toetused	Ettevõtlus tulu kokku sealhulgas:
Netotulu finantsinvesteeringutelt	toodete ja kaupade müügist
Tulu ettevõtlusest	teenuste osutamisest
Muud tulud	trükiste müügist
	tulu tasuliste ürituste korraldamisest
	reklaamist
	rendi- ja üüritulu, litsentsitasud
	muud tulud ettevõtlusest
	Tulud tegevusest, mida TMS § 11 (6) kohaselt ei käsitleta ettevõtlusena
	Muud tulud
	sealhulgas tasu usuliste talituste eest
	Tulud kokku

Allikas: Autori koostatud

INF-deklaratsiooni tulude liigendus annab aruande tarbijale oluliselt täpsemat ja ülevaatlikumat informatsiooni ühingu tulude kohta kui liigendus tulemiaruanandes. INF-vormi liigendus vastab paremini informatsiooni tunnustele (joonis 3 lk 11) nagu arusaadavus, olulisus, usaldusväärsus ning võrreldavus, mis tagavad õige ja õiglase ülevaate. Tulude erinev liigendus aruannetes nõuab aruande koostajalt lisatööd ning suurendab seega mittetulundusühingute halduskoormust. Kui tulemiaruanandes summeeritakse annetused ja toetused, siis INF-vormil käsitletakse annetusi koos kingitustega ning toetuseid koos stipendiumite ja muude abirahadega. Tulemiaruanandes on eraldi välja toodud netotulu finantsinvesteeringutelt, samas kui INF-vormil liigendub see muude tulude alla.

Kulude kirjete võrdlemisel kahes aruandes (tabel 5) on ilmne, et ka siin tuleb aruande esitajal teha informatsiooni esitamiseks lisatööd.

Tabel 5. Tulemiaruarande ja INF-dekaratsiooni kulukirjete võrdlus

Tulemiaruaranne	INF 9
Sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsesed kulud	Saadud kingituste ja annetuste arvel tehtud kulud
Jagatud annetused ja toetused	Makstud toetused, abirahad ja hüvitised
Mitmesugused tegevuskulud	sh füüsilistele isikutele makstud
Tööjõu kulud	toetuste, abirahade ja hüvitiste füüsilisest isikust saajate arv
palgakulu	Makstud stipendiumid ja õppetoetused
sotsiaalmaksud	sh füüsilistele isikutele
Põhivara kulum ja väärtuse langus	stipendiumide ja õppetoetuste füüsilisest isikust saajate arv
Muud kulud	Tehtud kingitused ja annetused
	sh füüsilistele isikutele
	kingituste ja annetuste füüsilisest isikust saajate arv
	Põhikirjalised heategevusprojektid ja -üritused
	Muud põhikirjalised projektid ja üritused
	Mitmesugused tegevuskulud (mis ei ole seotud konkreetsete projektidega)
	Tööjõukulud
	Ettevõtluskulud
	sh tööjõukulud (palk ja muud tasud, sotsiaalmaks, tööstuskindlustusmaks, muud)
	Muud kulud
	Kokku
	Muu tulu arvel tehtud kulud
	* järgnev liigendus on identne eelpool toodud liigendusega „Saadud kingituste ja annetuste arvel tehtud kulude“ korral

Allikas: Autori koostatud

Nii nagu tulude liigenduse korral, nii on ka kulude liigenduse korral ilmselge, et INF-vorm annab aruande tarbijale otsuste tegemiseks arusaadavamad ja võrreldavamad informatsiooni kui tulemiaruarande kulude liigendus. Tulemiaruarande korral ei ole autori arva-tes õnnestunud äriühingutelt ülevõetud kasumiaruarande sobivaks mugandamine: aruaranne on väheinformatiivne ning kui kirjeid selgitavad lisad jäetakse koostamata, ei anna see aruarande tarbijale piisaval määral informatsiooni ühingu tulude ja kulude kohta.

Tulude ja kulude erinev liigendus erinevatele ametkondadele esitatavates aruannetes on väärkajastuse riski allikaks. Erinev liigendus aruannetes eeldab häid teadmisi raamatupi-damise korraldamisest, kirjendamaks tehinguid kohe algselt selliselt, et tulemusi oleks

võimalik hiljem erinevalt summeerida. On oht, et erinevat liigendust peetakse üleliigseks või liigseks halduskoormuseks ning see jäetakse tegemata, mille tulemusena esitatakse ametkondadele tehingute tegelikule sisule mittevastavat informatsiooni.

2.2.2. Väärkajastuste väljaselgitamine dokumendianalüüsi abil

2.2.2.1. Esitusvõltsingute väljaselgitamine

Väärkajastuste tuvastamisel dokumendianalüüsi abil olid oluliseks informatsiooni allikaks põhiaruannete juurde koostatud lisad, mis seletasid ja täiendasid põhiaruannetes näidatud informatsiooni. Nende aruannete korral, kus täiendavaid lisasid ei olnud koostatud või need olid koostatud puudulikult, oli väärkajastuste väljaselgitamine raskendatud, kui mitte võimatu. Põhjaruannetes esitatud finantsnäitajad võisid sisaldada analüüsi teel selgunud asjaolusid, kuid need võisid ka puududa. Samuti ei olnud vaadeldud aruanded oma sisu ja esitatud informatsiooni poolest identsed. Mitte kõik ühingud ei olnud saanud annetusi ja toetuseid, tegelenud ettevõtlusega või teinud kulutusi sihtots- tarbeliste projektide tarbeks jms. Seetõttu ei ole väljaselgitatud väärkajastuste esinemine või nende puudumine taandatav kõigile vaadeldud aruannetele, samuti ei ole võimalik teha suhtarvulisi järeldusi.

Nagu teoreetilises osas käsitleti (vt lk 13 joonis 4), jagunevad väärkajastused tahtluse alusel tahtmatuteks ja tahtlikeks väärkajastusteks. Majandusaasta aruannete korral vähendab Eestis tahtmatute väärkajastuste (kirja- ja arvutusvead jt ebakorrektsused) esinemist aruande esitamine riiklikult väljatöötatud e-keskkonnas. Aruanded on ühetaolise ülesehituse ja kujundusega, mis muudab aruanded kergesti täidetavaks ja loetavaks. Sisseprogrammeeritud automaatkontrollid vähendavad või välistavad arvutusvigu, ühtlustavad sõnakasutust, kontrollivad andmeid aruande erinevate osade vahel (nt kasum kasumiaruandes ja bilansis jms). Siiski esineb juhtumeid, kus neid kontrolle on õnnestunud vältida või „surmata“ ja esitada vigane aruanne.

Tahtlikud väärkajastused jagunevad esitusvõltsinguteks ja tulemusvõltsinguteks. Joonisel 4 (lk 13) on näidatud viis esitusvõltsingute rühma: kajastamine valel kirjel, õigustamata saldeerimised, vajalike saldeerimiste tegemata jätmine, valed või mittetäielikud andmed aruande lisades ning kirjete valesti nimetamine. Mitte kõiki neid ei ole

võimalik tuvastada vaatluse teel. Saldeerimistega seotud tegevuste ning kirjete valestini-
metamise välja selgitamiseks on vajalik täpsem raamatupidamise informatsiooni ana-
lüüs. Seetõttu oli ootuspärane, et nende esitusvõltsingute esinemist vaatluse teel välja ei
selgitatud.

Kajastamist valel kirjel tuvastas autor viit liiki: ettevõtlusega seotud kulude kajastamine
mitmesuguste tegevuskuludena, liikmetelt saadud tasude kajastamine muude tuludena,
liikmemaks teise ühendusse kuulumisel on kajastatud kui jagatud annetus/toetus, mitte-
sihtotstarbelise tuluga (annetused, toetused) on seotud ainult sihtotstarbelised kulud.
Selline väärinformatsioon ei ole aruande tarbijale tõenäoliselt olulise tähtsusega, sest
ilmselt ei mõjuta need tema otsuseid. Pigem on nad seostatavad aruande koostaja mada-
la pädevusega või muude aruande koostajaga seotud asjaoludega kui et sihiliku aruand-
luspettusena. Sihtotstarbeliste ja mittesihtotstarbeliste tulude ja kulude klassifitseerimise
korral ei ole arusaamatuse tekkimine üllatav, arvestades Raamatupidamise Toimkonna
juhendites esinevaid vastuolusid.

Rohkem väärkajastusi liigitus rühma „Valed või mittetäielikud andmed aruande
lisades“. Nende hulgas esines ühena kahest sagedasest juhtumist asjaolu, kus tulemi-
aruande real „Tööjõukulud“ näidatud finantsinformatsioon ei vastanud lisas „Tööjõuku-
lud“ näidatud informatsioonile. Lisas „Tööjõukulud“ järgneb reale „Kokku tööjõuku-
lud“ rida „sh kajastatud sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsese kuluna“. See
on informatiivne rida tähistamiseks summat, mida tulemiaruan-
des ei ole näidatud real „Tööjõukulud“, vaid see kajastub real „Sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otse-
sed kulud“. Tabelis 6 on toodud ülevaade, kuidas seitse ühingat, kes kasutasid rida „sh
kajastatud sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsese kuluna“, on kajastanud töö-
jõukulude informatsiooni tulemiaruan-
des ja lisas „Tööjõukulud“. Ainult kaks ühingat
on teinud seda õigesti (märgitud rohelise taustaga). Halli taustaga märgitud ühingute
korral ei ole arvesse võetud sihtotstarbeliselt kajastatud summasid ning lisas toodud
informatsioon on loetud võrdseks tulemiaruan-
de reaga „Tööjõukulud“. See jätab aruan-
de tarbijale mulje, et sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsese kuluna on täienda-
valt kajastatud real näidatud summa, ehk siis tegemist oleks topeltkuluga. Punasega
märgitud ühingul ei kattu tulemiaruan-
des ning lisas esitatud informatsioon. Selline väär-
informatsiooni esitamine võib peegeldada aruande koostaja puudulikke teadmisi

finantsaruandlusest, kuid see võib varjata ka muid asjaolusid (projektidele mõeldud raha väärkasutamine, tööjõukulude varjamine vms).

Tabel 6. Tööjõukulude väärkajastused tulemiaruanDES ja lisa „Tööjõukulu“

Ühing	A	B	C	D	E	F	G
<i>Lisas "Tööjõukulud"</i>							
Kokku tööjõukulud	200 009	124 791	25 795	48 950	4 965	56 528	-20 985
Sellest kajastatud sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsese kuluna	34 787	76 298	5 198	1 000	4 965	48 142	-20 985
Peaks kajastuma tulemiaruanDES real „Tööjõukulud“	165 222	48 493	20 597	47 950	0	8 386	0
<i>TulemiaruanDES</i>							
Tööjõukulud	—200 009	—126 105	—20 597	—48 950	0	—56 528	—20 985
Sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide otsesed kulud	—780 680	—226 854	—66 337	—9 365	—15 737	—43 793	—68 968

Allikas: Ühingute majandusaasta aruanded; autori arvutused

Teiseks suuremaks väärkajastuse liigiks rühmas „valed või mittetäielikud andmed aruande lisades“ oli saadud annetuste kohta käiv vastuoluline informatsioon tulemiaruanDES ja selle kohta koostatud lisa. Annetuste kohta käiva informatsiooni avaldamiseks kasutati nii bilansirea kui tulemiaruanDE rea kohta käivat lisade vormi, saadud annetusi ja toetusi kajastati lisa samaaegselt bruto- ja netomeetodil ning sageli ei kattu- nud lisades toodud finantsnäitajad põhjaruannete finantsnäitajatega. Esines juhtum, kus lisa esitatud informatsiooni alusel oli saadud sihtfinantseering põhivara soetamiseks, kuid selline soetamine ei kajastunud ei põhjaruanDES ega lisa „Põhivara“. Aruande analüüsimisel ei selgunudki, kas ja millist põhivara oli soetatud ning kuidas oli põhivara soetamiseks saadud sihtfinantseeringut kasutatud. Ühelt poolt on see seletatav sihtots- tarbeliste annetuste kohta käiva lisainformatsiooni esitamise keerukuse ja mitmetimõis- tetavusega ning aruande koostaja pädevusega, samas ei ole välistatud saadud annetuste ja toetuste kuritarvitamine ning sellise teguviisi peitmine segase informatsiooniga finantsaruande taha.

Rühmas „valed või mittetäielikud andmed aruande lisades“ ilmnisid veel väärkajastused nagu arvutusviga aastaaruande lisas, saavutamaks põhjaruande reaga võrdset väärtust (ehk siis e-keskkonna automaatkontroll õnnestus „surmata“ või seda ignoreeriti), lisa on koostatud bilansikirje kohta, mis bilansis ei kajastu ning tulemiaruaruande rea „kulud kokku“ kohta oli koostatud lisa „mitmesugused tegevuskulud“.

Tabelis 7 on kokkuvõtvalt näidatud erinevad, dokumendianalüüsi teel väljaselgitatud väärkajastused, mis liigituvad esitusvõltsingute alla. Enamus nendest on olulisuse seisukohast pigem väheolulised eksimused, kuid kuna nad on vastuolus kehtestatud finantsraamistiku nõuetega, on tegemist väärkajastustega. Väärkajastuste omavaheliste seoste uurimine ei ole käesoleva töö eesmärk. Esitusvõltsinguid ei esinenud 44 ühingu aruandes, üks esitusvõltsing esines seitsme ühingu aruandes ja kaks esitusvõltsingut samuti seitsme ühingu aruandes.

Tabel 7. Kokkuvõtte dokumendianalüüsi teel väljaselgitatud esitusvõltsingutest

	Juhtumite arv
Kajastamine valel kirjel	
ettevõtlusega seotud kulude kajastamine mitmesuguste tegevuskuludena	2
liikmetelt saadud tasud kajastamine muude tuludena	2
liikmemaks teise ühendusse kuulumisel on kajastatud jagatud annetuse / toetusena	1
tulu (annetused, toetused) on mittesihotstarbeline, kulud on ainult sihtotstarbelised	1
Õigustamata saldeerimised	0
Saldeerimiste tegemata jätmine	0
Valed / mittetäielikud andmed lisades	
saadud annetuste suuruse kohta vastuoluline info põhjaruannetes ja lisades	5
annetuste ja toetuste andmed põhjaruandes ja lisas ei kattu	1
ilmne arvutusviga aruande lisas	1
tulemiaruaruande rida "tööjõukulud" ja selle kohta lisades esitatud info mittevastavus	5
kirje "varud" bilansis puudub, lisa on koostatud summadega	1
"kulud kokku" kohta on koostatud lisa "mitmesugused tegevuskulud"	1
andmed põhivara lisas ei kattu informatsiooniga rahavoogude aruandes ja sihtfinantseerimise lisas	1
Kirjete valestinimetamised	0

Allikas: Autori koostatud

Esitusvõltsinguna ning madalale aruandluspädevusele viitavana on tõlgendatav kahel korral esinenud juhtum, kus kaudmeetodil koostatud rahavoogude aruandes oli väärti mõistetud rida „Laekumised sihtotstarbelistest tasudest, annetustest ja toetustest“, kajastades sellel real tegelikult laekunud summasid. Kuna selline kajastamine viib rahavoogude aruande tasakaalust välja, oli aruande tasakaalustamiseks kasutatud muid ridu, ehk siis näidatud raha väljaminekuna summasid, mis tegelikult ei olnud välja läinud. Ühel korral oli laekunud sihtfinantseeringu summa märgitud finantseerimistegevuse alla ning vastand arv märgitud jaotusesse „Rahavood põhitegevusest“ reale „Laekumised sihtotstarbelistest tasudest, annetustest ja toetustest“. Selline esitamine eksitab aruande tarbijat, sest ei selgu, kas sihtfinantseering siiski saadi või mitte, kuna võrdse positiivse ja negatiivse arvu summa on null. Samuti on laekunud raha kajastamine miinusmärgiga vale, sest raha laekumine ei vähenda kunagi raha hulka. Teisel korral oli laekumist kajastatud põhitegevusega seotud rahavoogude osas ning tasakaalustav vastand arv märgitud miinusmärgiga reale „Muud rahavood põhitegevusest“. Selline kajastamine jätab tarbijale mulje, et laekunud sihtfinantseeringut ei kulutatud sihipäraselt vaid muude põhitegevusega seotud kulude katteks. Selline mittetoimunud raha liikumise kajastamine on pigem tahtlik aruande tarbija eksitamine või viitab aruande koostaja eriti madalale pädevusele.

2.2.2.2. Tulemusvõltsingute väljaselgitamine

Tulemusvõltsingu rühmadeks on (lk 13 joonis 4): mittetoimunud tehingute kajastamine, toimunud tehingute mittekajastamine, tulude ja kulude vale periodiseerimine ning väärhinnang varadele ja kohustustele. Tulemusvõltsingutest ei tuvastatud dokumendianalüüsi teel mittetoimunud tehingute kajastamist ning toimunud tehingute mittekajastamist, mis on ootuspärane tulemus, sest selle väärkajastuse väljaselgitamiseks on vajalik põhjalikum tutvumine raamatupidamise informatsiooniga ning ühingu tegevusega.

Tulude ja kulude vale periodiseerimine oli seotud sihtfinantseeringute kajastamisega brutomeetodi kasutamisel. Esines juhtumeid, kus tuluks oli kantud suurem summa kui saadud sihtfinantseeringu suurus või sihtfinantseeringuga seotud kulude suurus, eksiti sihtfinantseeringuga soetatud põhivara amortiseerimisel või sihtfinantseerimise brutomeetodit oli arusaamatult rakendatud. Kuigi tulude ja kulude vale periodiseerimine

mõjutab tulemit, ei oma see asjaolu mittetulundusühingute puhul esmast tähtsust. Mittetulundusühingutel pole lubatud kasumi jaotamine tema liikmete vahel, seega puudub seotud isikutel huvi suurema kasumi teenimiseks. Samuti ei ole mittetulundusühingute tulemit maksustatav, seega ei ole selline väärkajastamine võimaliku maksupettuse kahtluse aluseks. Pigem põhjustab selline väärkajastus ebaselgust sihtfinantseeringu kasutamisel ning ei anna aruande tarbijale õiglast ülevaadet ühingu tuludest ja kuludest.

Vaadeldud aruannetes esines ka väärhinnanguid varadele, mis kõik olid seotud sihtfinantseeringu abil soetatud põhivaraga. Juhtumeid, kus sihtfinantseeringuga soetatud põhivara on põhivarana kajastamata, sihtotstarbelise finantseeringu summa on suurem kui soetatud põhivara maksumus või sihtfinantseeringut põhivara soetamiseks ei ole eesmärgipäraselt kasutatud (põhivara ei ole soetatud) tuleks kindlasti lähemalt uurida, tutvudes raamatupidamise informatsiooniga, selgitamaks välja, kas tegemist on sihiliku eksimisega või mitte.

Kokkuvõtvalt on dokumendianalüüsi teel väljaselgitatud tulemusvõltsingud esitatud tabelis 8. Üks tulemusvõltsing tuvastati viie ühingu korral ning kaks tulemusvõltsingut kahe ühingu korral. Nii nagu esitusvõltsingute korral, ei ole ka siin väärkajastuste omavaheliste seoste uurimine käesoleva töö eesmärgiks.

Tabel 8. Kokkuvõtte dokumendianalüüsi teel väljaselgitatud tulemusvõltsingutest

	Juhtumite arv
Mittetoimunud tehingute kajastamine	0
Toimunud tehingute mittekajastamine	0
Tulude / kulude vale periodiseerimine	
sihtfinantseerimise brutomeetodi väärkasutamine	4
Väärhinnang varadele / kohustustele	
sihtstarbelise toetusega põhivara soetamiseks soetatud põhivara on põhivarana kajastamata	1
sihtotstarbeline toetus põhivara soetamiseks on suurem kui soetatud põhivara maksumus	1
sihtotstarbeline toetus põhivara soetamiseks on, põhivara soetatud ei ole	1

Allikas: Autori koostatud

Analüüsides eksimusi aruande koostamise põhimõtete vastu selgitas autor välja, et enim eksimusi oli seatud lisaga „Arvestuspõhimõtted“ ning kirjetel esitatud finantsnäitajaid seletavate lisade numbrite mittemärkimisega põhjaruannetes (tabel 9). Praktikast alahin-

natakse lisa „Arvestuspõhimõtted“ funktsiooni ning olulisust majandusaasta aruande tarbijale mitte ainult mittetulundusühingute puhul, vaid ka äriühingute puhul. Võimalik, et see on seotud aruande koostajate vähese praktilise kogemusega teiste ühingute või ettevõtete aastaaruannete tarbimisel, kuid oma osa on kindlasti ka asjaolul, et majandusaasta aruannet kui ettevõtte / ühingu visiitkaarti ei väärtustata mitte ainult igapäevases tegevuses, vaid ka riiklikul tasandil. Palju esines aruannetes ka lisasid, mis ei edastanud täiendavat informatsiooni, vaid kordasid põhjaruannetes näidatud finantsnäitajaid sama seletusega mis põhjaruande kirje nimetus. Kolmel korral oli aruande esitamisel ignoreeritud raamatupidamise hea tava – aruanne ei olnud nõuetekohaselt koostatud e-keskkonnas, vaid kasutatud oli taksonoomiale mittevastavaid (iseleiuatatud) vorme. Seetõttu ei vastanud ka esitatud informatsioon hea raamatupidamistava nõuetele. Tabelis 9 loetletud eksimused viitavad asjaolule, et mittetulundusühingute aruandeid koostavad madalama pädevusega isikud kui äriühingute korral.

Tabel 9. Kokkuvõtte eksimustest aruande koostamise põhimõtete vastu

Eksimus	Juhtumite arv
Puuduvad lisade numbrid põhjaruannete juures	28
Lisa "Arvestuspõhimõtted" sisaldab aruande kohta mittekäivat infot	2
Lisa "Arvestuspõhimõtted" sisaldab osaliselt aruande kohta infot	23
Lisas "Arvestuspõhimõtted" puudub informatsiooni arvestuspõhimõtete kohta	12
Lisa "Arvestuspõhimõtted" on arvestuspõhimõtetele mittevastavaid väiteid	2
Aastaaruanne ei vasta lisale "Arvestuspõhimõtted"	1
Aruanne on koostatud eurodes, lisa "Arvestuspõhimõtted" sisaldab väärtusi EEK-ides	4
Aastaaruanne sisaldab lisasid, mis ei anna täiendavat informatsiooni	10
Seotud osapoolte lisas on nimetatud oma ühingu nimi kui emasettevõtte	4
RTJ 14 avalikustamise nõudeid esineb tegevusaruandes mitte lisades	2
Hea raamatupidamistava ignoreerimine aruande koostamisel	3
Ei ole kasutatud e-keskkonna lisasid, vaid on lisatud oma versioonid	1
Võrdlusandmete puudumine tulemiaruanandes, rahavoogude aruanandes (ühetulbaline aruanne)	1
Aruande esitamata jätmine	2
Aruande mitteesitamine e-keskkonnas (lisatud pdf-failina, pole kasutatud taksonoomiat)	3
Finantsaruanneteta majandusaasta aruanne	1
Vale majandusaasta aruanne	1

Allikas: Autori koostatud

20 mittetulundusühingut olid majandusaasta aruandele lisanud tegevjuhtkonna deklaratsiooni. Kuigi selle lisamine ei ole tõlgendatav otsese eksimuse või väärkajastusena, viitab see siiski autori arvates asjaolule, et koostatud e-keskkonna vorme (taksonoomiat) peetakse täiuslikeks ning neisse suhtutakse kui „juurde mõelda pole vaja“. Kuigi tegevjuhtkonna deklaratsiooni lisamise juures on seletus, et seda pole vaja esitada peale 01.01.2009 alanud majandusaasta kohta käiva aruande korral, on seda siiski tehtud.

Vaadates RTJ-s 14 sätestatud lisainformatsiooni avaldamise nõuete täitmist aruande lisades, saab kinnitust asjaolu, et lisade koostamisel ei mõisteta õigesti olulisuse printsiipi – aruande tarbijale huvipakkuv teave jäetakse avalikustamata, kui seda ise ei peeta oluliseks. Samas ei ole välistatud asjaolu, et selline teave jäetakse avaldamata sihilikult (tabel 10).

Tabel 10. Kokkuvõtte RTJ-s 14 sätestatud lisainformatsiooni avalikustamise kohta

	Juhtumite arv
RTJ 14 lisad 100% koostamata (vajadus on)	21
RTJ 14 lisad 100% koostamata (vajadus puudub)	3
<i>RTJ 14 avalikustamise nõuded:</i>	
(a) liikmetelt saadud ja aruandeperioodi tuluna kajastatud tasud liikide kaupa kajastamata	7
(b1) tulu saadud annetustest ja toetustest põhiliste annetajate rühmade kaupa kajastamata	15
(b2) tulu saadud annetustest ja toetustest põhiliste annete liikide kaupa kajastamata	11
(c) tuluna kajastatud sihtotstarbelised annetused, toetused ja liikmetelt saadud tasud ja nende tuludega seotud kulud projektide kaupa kajastamata	25
(e1) ettevõtlusest saadud tulu sobivalt rühmitatuna kajastamata	9
(e2) ettevõtlusega seotud kulud sobivalt rühmitatuna kajastamata	19
(f1) jagatud toetused, annetused ja stipendiumid põhiliste toetuste saajate rühmade kaupa kajastamata	10
(f2) jagatud toetused, annetused ja stipendiumid toetuste liikide kaupa kajastamata	7
(g) ühingu või asutuse poolt oma liikmetele vahendatud teenuste maht ja summa põhiliste teenuste liikide kaupa kajastamata	0

Allikas: Autori koostatud

Lisainformatsiooni avalikustanud ühingute korral esines kõige sagedamini asjaolu, et tuluna kajastatud sihtotstarbelised annetused, toetused ja liikmetelt saadud tasud ning nende tuludega seotud kulud ei olnud kajastatud projektide kaupa. Põhjused, millistel asjaoludel see tegemata jäeti, võivad olla erinevad. Annetuste ja toetuste lisas on sellise

informatsiooni avalikustamine raskendatud, samuti oli eraldiseisva lisa lisamine 2011. aasta aruande kohta vaevaline. Aga pole ka välistatud, et sellist avalikustamise kohustust ei teatud, kuna sellele ei viita ükski kehtestatud aruande lisa vorm. Samadele oletustele võib tugineda, kui vaadelda ettevõtlusega seotud kulude kohta informatsiooni mitteesitamist. Ka siin võivad informatsiooni mitteavalikustamisel olla erinevad põhjused kuna riiklikult kehtestatud vorm selliste kulude kohta käiva informatsiooni avalikustamiseks puudub. Informatsiooni saadud annete ja toetuste kohta avaldati enamasti kas rühmade või liikide lõikes. Kuna mõlema tingimuse täitmine olemasoleva lisa vormis on raskendatud, siis võidi teine tingimus tähelepanuta jätta mugavusest, teadmatusest või ei peetud seda oluliseks, kuid sellist avalikustamist võidi vältida ka teadlikult.

Jagatud toetuste, annete ja stipendiumite korral ei olnud kordagi avaldatud informatsiooni stipendiumite kohta, vaid tugineti lisa „Jagatud annetused ja toetused“ näidatud ridadele ning omapoolsed täiendused jäeti enamasti tegemata. Aruande välise tarbijana ei ole võimalik hinnata, kas stipendiume ei makstud, nende maksmist kajastatid annete ja toetuste nime all või neid ei kajastatud kuna kehtestatud lisa vorm neid ei hõlma.

Vaadeldes lisades avalikustatud täiendavat informatsiooni põhjaruannete kohta, oli ilmselge, et enamasti täidetakse lisad etteantud vormide piires. Nagu analüüsist nähtus, esineb viiteid, et mittetulundusühingute aruandeid koostavad madalama pädevusega inimesed ning seetõttu on eriti oluline, et välja töötatud vormid vastaksid kõigile finantsraamistiku nõuetele. Lisade koostamine suurendas majandusaasta aruannetele informatiivsust ja autor sai tarbijana parema ettekujutuse mittetulundusühingu tegevuse kohta. RTJ 14 nõuete kohaselt avalikustatav informatsioon on see informatsioon, mis pakub huvi mittetulundusühingute aruannete tarbijatele ja annab nendele pildi ühingu tegevusest. Nende ühingu, kes piirdusid ainult põhjaruannete ja kohustuslike lisadega (arvestusmeetodid, tööjõukulud, seotud osapooled), tegevusest ülevaate saamiseks on esitatud informatsioon liiga napp ja arusaamiseks liiga summeeritud. Aruanded ei olnud informatiivsed ning ei edastanud tarbijale vajalikku teavet ühingu tegevuse kohta.

Analüüsi teise etapi jaoks tehtud statistika (tabel 11) näitas, et mittetulundusühingute aruanded sisaldavad ohtralt korduvat informatsiooni, mis mõjutab Benfordi seaduse kasutamist. Korduva informatsiooni all mõistetakse võrdse suurusega finantsnäitajaid,

mis esinevad erinevatel kirjetel, kuid ei esita uut informatsiooni. Korduvinformatsiooni rohkus on viide sellele, et mittetulundusühingute tegevus erineb äriühingute tegevusest ning finantsnäitajad põhiaruannetes piirduvad ainult mõne kirjega. Korduvinformatsiooni vähendamiseks ning õiglasemate tulemuste saamiseks on analüüsi teises etapis õigustatud summeerivate bilansikirjete nagu kokku käibevara, kokku varad, kokku kohustused jms väljaarvamine andmebaasist. Samuti on otstarbekas välistada andmebaasist tulemiaruaande kirje „aruandeaasta tulem“, sest see finantsnäitaja kattub sageli põhitegevuse tulemi finantsnäitajaga ning kajastub ka bilansikirjena.

Tabel 11. Finantsinformatsiooni korduvus bilansi- ja tulemiaruaannete kirjetel

	Juhtumite arv
raha = kokku käibevara	4
raha = kokku käibevara = kokku varad	22
kokku käibevara = kokku varad	9
materiaalne põhivara = kokku põhivara	12
immateriaalne põhivara = kokku põhivara	1
võlad ja ettemaksud = kokku lühiajalised kohustused	2
võlad ja ettemaksud = kokku lühiajalised kohustused = kokku kohustused	24
kokku lühiajalised kohustused = kokku kohustused	10
võlad ja ettemaksud = kokku pikaajalised kohustused	2
eraldised = kokku pikaajalised kohustused	1
laenukohustused = kokku pikaajalised kohustused	5
laenukohustused = kokku pikaajalised kohustused = kokku kohustused	1
sihtotstarbelised tasud, annetused, toetused = kokku pikaajalised kohustused	2
kokku kohustused = kokku kohustused ja netovara	1
kokku netovara = kokku kohustused ja netovara	11
liikmetelt saadud tasud = kokku tulud	1
annetused ja toetused = kokku tulud	3
mitmesugused tegevuskulud = kokku kulud	5
kokku kulud = põhitegevuse tulem	2
põhitegevuse tulem = aruandeaasta tulem	20

Allikas: Autori koostatud

Dokumendianalüüsi tulemusena selgus, et sageli ei järgi aruaande koostaja finantsaruandluse raamistikuga sätestatud põhiprintsiipe ning ei anna aruaande tarbijale õiget ja õiglast informatsiooni. Aruanded on tarbija jaoks sageli mitteinformatiivsed ning ei sisalda otsustaja jaoks otsuse tegemiseks asjakohast ja usaldusväärset informatsiooni. Mi-

da rohkem on aruande koostaja avaldanud majandusaasta aruande lisades põhjaruannete kirjeid selgitavat informatsiooni, seda tulemuslikum on dokumendianalüüs.

Dokumendianalüüs on ajamahukas ning sobib pigem üksikute aruannete uurimiseks. Võrdleva analüüsi tegemine on raskendatud, kuna majandusaasta aruanded ei pruugi sisaldada identset informatsiooni ning võrreldavate andmete hankimine on seetõttu keeruline. Dokumendianalüüsiga on võimalik välja selgitada erinevate väärkajastuste (nii esitus- kui tulemusvõltsingute) olemasolu aruandes, kuid hinnangut nende tahtluse või ulatuse kohta ei ole võimalik anda. Selleks on vajalik täpsem tutvumine ühingu tegevusega ning raamatupidamisinformatsiooniga. Samuti pole välistatud, et mitmete väärkajastuste esinemine on tingitud mittetulundusühingute regulatiivse keskkonnaga seotud asjaoludest nagu mitmetimõistetavad õigusaktid, puudulikud juhised või aruandevormid. Ka selle asjaolu kontrollimiseks on vajalikud edasised testid ja uuringud (küsitlused vms). Kuigi dokumendianalüüsi abil ei ole võimalik välja selgitada väärkajastuste ulatust või põhjuseid, on see analüüsimeetod siiski sobilik, et anda esialgne hinnang esitatud informatsiooni kasulikkusele enne otsuse langetamist.

2.2.3. Andmeanalüüs Benfordi seaduse abil

Esialgne andmebaas koosnes 53 ühingu bilansis ja tulemiaruanes kajastatud aruandeaasta ja võrreldava perioodi finantsnäitajatest, sisaldades kokku 2638 arvu. Analüüsi esimeses osas läbi viidud statistikale tuginedes välistati edasisest analüüsist korduvinformatsioonina kirjed: kokku käibevara, kokku varad, kokku põhivara, kokku lühiajalised kohustused, kokku kohustused, kokku pikaajalised kohustused, kokku kohustused ja netovara, aruandeaasta kasum (kahjum) / netovara ning aruandeaasta tulem. Seeläbi vähenes andmebaas 665 arvuni. Analüüsis ei eristatud positiivseid ja negatiivseid arve, vaid analüüsiti nende absoluutväärtusi.

Esmalt analüüsiti esimesel positsioonil olevaid numbreid andmebaasi lõikes. Kuna 83 korral oli analüüsitud kirjetel väärtuseks 0, esinesid numbrid 1—9 esimesel positsioonil 582 korral. Kokkuvõtvalt on tulemused esitatud tabelis 12. Esinemissageduste erinevust mõõdeti nelja väärtusega: χ^2 -test, keskmine absoluuthälve (*MAD*), *MS Exceli* funktsioon *chitest* ning z-statistik.

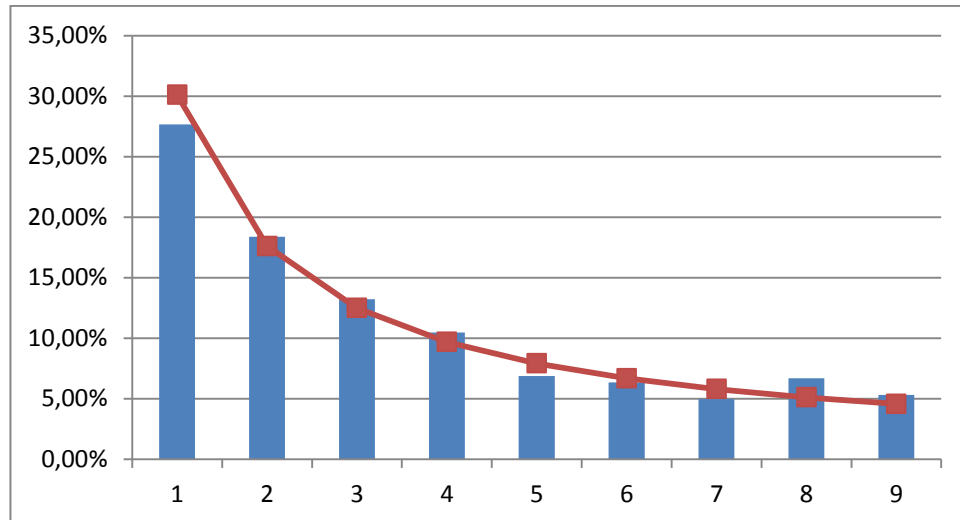
Tabel 12. Esimesel positsioonil olevate numbrite analüüs andmebaasi lõikes

Esimene number	Loendatud	Esinemissagedus (%)	Benfordi jaotus (%)	Hälve	Z - statistik
1	161	27,66	30,10	0,024	1,24
2	107	18,38	17,61	0,008	0,44
3	77	13,23	12,49	0,007	0,47
4	61	10,48	9,69	0,008	0,57
5	40	6,87	7,92	0,010	0,86
6	37	6,36	6,69	0,003	0,24
7	29	4,98	5,80	0,008	0,75
8	39	6,70	5,12	0,016	1,64
9	31	5,33	4,58	0,008	0,77
Kokku	582		MAD	0,010	
			χ^2	7,11	
			<i>Chitest</i>	0,52	

Allikas: autori arvutused

Esimesel positsioonil on χ^2 kriitiliseks väärtuseks 15,95 ehk kui χ^2 väärtus on sellest suurem, tuleb vastu võtta alternatiivhüpotees. Mõõdetud tulemus 7,11 seda väärtust ei ületa ning sellest tulenevalt tuleb jääda nullhüpoteesi juurde ning väita, et finantsnäitajad vastavad Benfordi jaotusele ning olulisi kõrvalekaldeid ei esine. Keskmise absoluuthälve 0,010 liigitub Nigrini (Nigrini 2000, viidatud Durtschi *et al* 2004:11 vahendusel) hinnangute järgi vähearvestatava vastavuse hulka (vt ka tabel 2 lk 33). Autori arvates tuleb Nigrini hinnangutesse suhtuda reservatsiooniga, sest teadmata on asjaolud, millele tuginedes sellised väärtushinnangud välja töötati ning kuidas nad on rakendatavad. Lisaks χ^2 väärtusele viitab ka *chitest*-väärtus ebaolulisele kõrvalekaldele. *Chitest*-väärtuse kriitiliseks piiriks on olulisusnivoo, mis käesolevas analüüsis on 0,05. Kui *chitest*-väärtus on väiksem kui olulisusnivoo, tuleb vastu võtta alternatiivhüpotees. Keskmisel absoluutväärtusel puuduvad kriitilised piirid ning seda hinnatakse tema suuruse järgi – mida suurem on keskmine absoluuthälve, seda suurem on keskmine hälve mõõdetud ja oodatavate esinemissageduste vahel.

Vaadeldes graafiliselt numbrite esinemissagedust (joonis 15), nähtub et numbrid esimesel positsioonil järgivad enamasti Benfordi jaotust (punane joon). Silmnähtav erinevus erineb numbrite 1 ja 8 korral.

Joonis 15. Numbrite esinemissageduse vastavus Benfordi jaotusele esimesel positsioonil

Erinevuse olulisuse määramisel on aluseks z-statistiku väärtus tabelis 12 (lk 69) – oluliseks loetakse erinevus, kui z-statistiku väärtus on suurem kui 1,96. Number 1 korral on z-statistiku väärtuseks 1,24 ja number 8 korral 1,64. Sellist erinevust tuleb lugeda ebaoluliseks ning vastavalt analüüsiskeemile (joonis 7 lk 41) tuleb oluliste erinevuste puudumiste korral moodustada osaandmebaasid ning uurida andmeid esimesel positsioonil.

Autor moodustas osaandmebaasid kirjade lõikes. Kokku olid ühingud kasutanud 38 kirjet, kuid mitte kõik ei olnud edasises analüüsis kasutatavad. Põhivara ja immateriaalse põhivaraga seotud kirjed (kokku 6 kirjet) nagu näiteks immateriaalne põhivara kokku, masinad ja seadmed jms, tuli kõrvale jätta, sest nendel kajastatud finantsnäitajad sisaldavad miinimumväärtusena väärtust, millest alates on vara klassifitseeritud põhivaraks. Seetõttu ei vasta need arvud Benfordi seaduse kasutamise eeldustele ning nende analüüs ei ole teostatav. Samal põhjusel eemaldati analüüsist kirje „Põhivara kulum ja väärtuse langus“, sest finantsnäitajad sellel kirjel on mõjutatud põhivarale kehtestatud amortiseerimise määradest. Osade kirjade välistamine oli tingitud asjaolust, et numbrite esinemissageduse võrdluseks kasutatav χ^2 -test eeldab suuremat arvandmete valimit kui 30 ($n > 30$). Seetõttu olid analüüsikõlbulikud kirjed, kus nullist erinevad arvnäitajad moodustasid suurema valimi kui 30. Sellisteks kirjeteks olid: omakapital või netovara kokku, põhitegevuse tulem, kulud kokku, raha ja pangakontod, tulud kokku, eelmiste perioodide akumulieritud tulem ning mitmesugused tegevuskulud. Täpne ülevaade valimi mahtudest kirjade lõikes on toodud lisa 3.

Nagu tabelis 13 näidatud, esineb kirjete „kulud kokku“ ja „tulud kokku“ korral oluline erinevus – võrdlusmeetodina kasutatud χ^2 -väärtus on suurem kui kriitiline väärtus 15,95.

Tabel 13. Esinemissageduste võrdlus esimesel positsioonil kirjete lõikes

Kirje nimetus	χ^2
Omakapital või netovara kokku	6,52
Eelmiste perioodide jaotamata kasum (kahjum) / akumulieeritud tulem	10,3
Raha ja pangakontod	2,45
Põhitegevuse tulem	4,73
Kulud kokku	16,89
Tulud kokku	17,55
Mitmesugused tegevuskulud	8,09

Allikas: autori arvutused

Selgitamaks välja, millised numbrid nimetatud kirjetel oluliselt erinevad, kasutas autor z-statistikut (tabel 14).

Tabel 14. Z-statistiku väärtused kirjetel „Kulud kokku“ ja „Tulud kokku“

Number	z-statistik	
	Kulud kokku	Tulud kokku
1	0,33	1,02
2	1,36	0,92
3	0,37	0,11
4	—0,10	0,63
5	1,51	0,28
6	0,03	0,66
7	0,21	0,88
8	1,88	2,57
9	2,14	1,34

Allikas: autori arvutused

Kirje „Tulud kokku“ korral ületas kriitilise väärtuse 1,96 number 8 ja kirje „Kulud kokku“ korral number 9.

Analüüsiskeemi (joonis 7 lk 41) kohaselt tuleb oluliste erinevuste esinemise korral jätkata analüüsiga kahel esimesel positsioonil (analüüsis jäeti kõrvale ühekohalised arvud).

Analüüs (tabel 15) näitas, et numbritega 8 ja 9 algavate finantsnäitajate korral esineb olulisi kõrvalekaldeid Benfordi jaotusest (z-statistiku väärtus on suurem kui 1,96) numbritega 88 algavate finantsnäitajate korral.

Tabel 15. Z-statistiku väärtused numbritega 8 ja 9 algavate arvude korral kahel esimesel positsioonil

80	1,38	90	1,06
81	0,31	91	0,56
82	—0,28	92	0,56
83	0,31	93	0,55
84	0,26	94	0,54
85	0,24	95	0,54
86	0,81	96	0,53
87	0,99	97	0,53
88	2,21	98	0,52
89	1,64	99	0,51

Allikas: autori arvutused

Numbritega 88 algavaid finantsnäitajaid esines seitsme ühingu ja kuue kirje korral (tabel 16).

Tabel 16. Numbritega 88 algavad finantsnäitajad kirjete lõikes

Ühing	Kirje nimetus	Arv
A	Lühiajalised sihtotstarbelised tasud, annetused, toetused	88306
B	Tulud kokku	8859
C	Tulud kokku	8837
D	Palgakulu	8820
E	Eelmiste perioodide jaotamata kasum (kahjum) / akumuleeritud tulem	8819
F	Sotsiaalmaksud	88
G	Kulud kokku	—8811

Allikas: autori arvutused

Kahe ühingu korral esines selline arv kirjel „Tulud kokku“. Ühingu B tulud võrreldaval perioodil moodustusid kirjetest: liikmetelt saadud tasud, annetused ja toetused, netotulu finantsinvesteeringutelt ja tulu ettevõtlusest. Kuna ühing ei ole avalikustanud tulude kohta täiendavaid lisasid, ei saa autor anda hinnangut kirje „Tulud kokku“ väärtuse tõsuse või mittetõsuse ning võimalike arvudega manipuleerimise kohta. Kuna loetletud tululiigid on kõik manipulatsioonialtid, võib esineda erinevaid põhjuseid tuvastatud eba-

korrapärasuse tekkeks. Sama kehtib ka teise ühingu kohta. Ühingu C tulud võrreldaval perioodil moodustusid liikmetelt saadud tasudest, annetustest ja toetustest ning tulust ettevõtlusest. Ka see ühing ei ole koostanud põhiaruannete kirjeid selgitavaid lisasid, mistõttu ei ole võimalik anda hinnangut võimalike manipulatsioonide kohta. Nende ühingute tulude kajastamise õigsuses võib kahelda, kuid ilma täiendava informatsioonita ei ole võimalik öelda, kas arvudega on manipuleeritud või on tegemist muudest asjaoludest tingitud kõrvalekaldega.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et uurides arvude numbreid esimesel positsioonil Benfordi seaduse abil, ilmnevad ebakorrapärasused, mis võivad viidata arvudega manipuleerimisele. Kuigi esmane analüüs terve andmebaasi lõikes ebakorrapärasustele ei viidanud, ilmnes seejärel läbi viidud detailsema analüüsi juures siiski võimalikele manipulatsioonidele viitavaid asjaolusid. Tulude valdkonnas manipulatsioonide esinemine on reaalne, sest see on valdkond, kus pettusi võidakse sooritada nii ühingu poolt (nt tulude varjamine) kui ühingu vastu (nt sularahas saadud toetuste või annetuste kõrvaldamine enne nende raamatupidamises kajastamist).

Vastavalt analüüsiskeemile (joonis 7 lk 41) analüüsis autor järgnevalt ühingute finantsnäitajate teisel positsioonil olevaid numbreid andmebaasi lõikes. Kõrvale jäeti ühekohalised arvud, mille tõttu andmebaas vähenes 572 arvuni. Sarnaselt esimesel positsioonil olevate numbrite analüüsiga võrdles ka siin autor esinemissagedusi keskmise absoluuthälbe, χ^2 -testi, *chitest* ja z-statistiku abil (tabel 17).

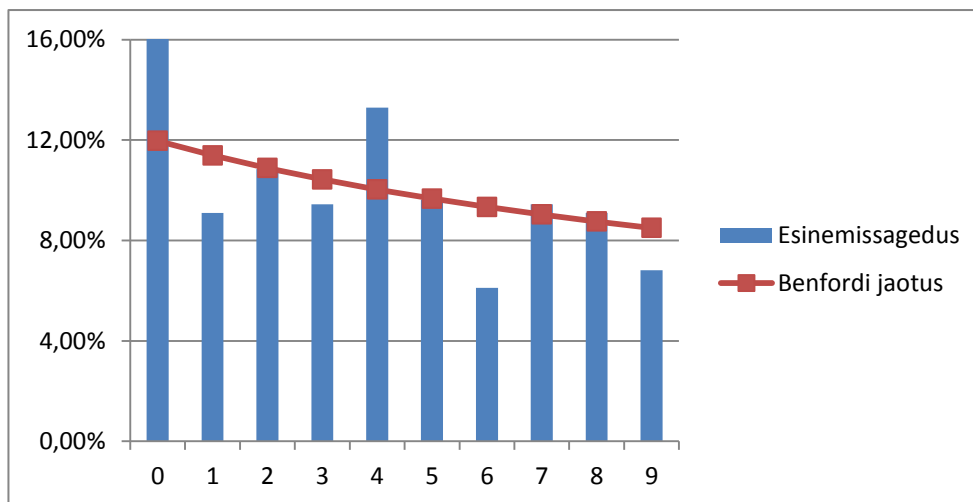
Nagu võrdlusmeetodid näitavad, esineb teisel positsioonil kahtluseid, et finantsnäitajatega võib olla manipuleeritud. Keskmise absoluuthälve 0,017 on suurem kui esimesel positsioonil läbi viidud analüüsi korral (0,010). Ka χ^2 -väärtus 26,46 ületab kriitilise väärtuse, milleks teisel positsioonil on 16,92. Võrdlusmeetodi *chitest* korral tuleb vastu võtta alternatiivhüpotees kui see on väiksem usaldusnivoost (0,05). Ka see tulemus annab alust arvata, et võimalikke manipulatsioone võib esineda ($0,024 < 0,05$).

Tabel 17. Teisel positsioonil olevate numbrite analüüs andmebaasi lõikes

Esimene number	Loendatud	Esinemissagedus (%)	Benfordi jaotus (%)	Hälve	Z - statistik
0	93	16,26	11,97	0,0429	3,10
1	52	9,09	11,39	0,0230	1,66
2	62	10,84	10,88	0,0004	—0,03
3	54	9,44	10,43	0,0099	0,71
4	76	13,29	10,03	0,0326	2,52
5	55	9,62	9,67	0,0005	—0,03
6	35	6,12	9,34	0,0322	2,57
7	54	9,44	9,04	0,0041	0,27
8	52	9,09	8,76	0,0033	0,21
9	39	6,82	8,50	0,0168	1,37
Kokku	572		<i>MAD</i>	0,017	
			χ^2	26,46	
			<i>Chitest</i>	0,024	

Allikas: autori arvutused

Joonisel 16 on näha graafiliselt, et numbrite esinemissageduse erinevus Benfordi jaotusest on oluliselt teistsugusem kui esimese positsiooni puhul. Silmnähtav erinevus on numbrite 0, 4 ja 6 korral, millele viitab ka nende z-statistiku väärtus, ületades kriitilise väärtuse 1,96 (tabel 17).

Joonis 16. Numbrite esinemissageduse võrdlus Benfordi jaotusega teisel positsioonil

Analüüsiskeemi (joonis 7 lk 41) kohaselt tuleb oluliste erinevuste esinemisel analüüsida arve esimesel kahel positsioonil olevate numbrite lõikes. Analüüsi tulemusena selgus, et arvudes, milles on teisel kohal 0, esineb oluline erinevus juhul, kui esimeseks numbriks on 4 (tabel 18). Juhul kui teisel positsioonil on number neli, esineb oluline erinevus siis,

kui esimeseks numbriks on 1 ning juhul kui teisel kohal on number 6, esineb oluline erinevus juhul kui esimeseks numbriks on 1. Seega on edasises analüüsis huvipakkuvad finantsnäitajad, mis algavad numbritega 40, 14 ja 16.

Tabel 18. Esinemissageduse z-statistik kui numbrid 0, 4 ja 6 on teisel positsioonil

	z-statistik		z-statistik		z-statistik
10	0,46	14	3,77	16	2,50
20	1,56	24	0,11	26	1,69
30	—0,13	34	0,49	36	1,27
40	2,99	44	0,46	46	0,37
50	1,17	54	0,44	56	0,43
60	0,69	64	0,33	66	0,64
70	1,59	74	0,46	76	0,97
80	1,38	84	0,26	86	0,81
90	1,06	94	0,54	96	0,53

Allikas: autori arvutused

Numbritega 40 algavaid arve esines 10 aruandekirjel ja 9 ühingu korral (lisa 4). Silmatorkav erinevus esines ühingu E korral, kelle aruandes esines selliseid arve neljal korral – kahel korral kirjel „Eelmiste perioodide akumulereeritud tulem“, ühel korral kirjetel „Omakapital või netovara kokku“ ja „Raha ja pangakontod“. Ka selle ühingu majandusaasta aruande baasil ei ole võimalik läbi viia täpsemat analüüsi, kuna täiendavaid lisasid ei ole koostatud, vaid avalikustatud on vaid lisad „Arvestusmeetodid“ ja „Seotud osapooled“ ning rahavoogude aruanne on koostatud kaudmeetodil. Dokumendianalüüsi teel on vaid väljaselgitatav, et bilansis on võrreldava perioodi finantsnäitajate puhul kõikidel kasutatud kirjetel arv 407. Teisisõnu raha = kokku käibevara = kokku varad = eelmiste perioodide akumulereeritud tulem = kokku netovara = kokku kohustused ja netovara. Selline kokkulangevus on kindlasti silmatorkav asjaolu, mille korral täiendav raamatupidamise informatsiooni analüüs oleks õigustatud, selgitamaks välja kas finantsnäitajatega on manipuleeritud või mitte.

Vaadates numbritega 14 algavaid finantsnäitajaid (lisa 5), selgub et silmatorkavalt palju (9 korda) esines selliseid arve ühingu A aruandes, kaasates kirjeid: annetused ja toetused kokku, kulud kokku, muud kulud, muud tulud, sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide kulud ja tulud kokku. Ühingu majandusaasta aruande baasil ei saa teha järeldusi võimalike manipulatsioonide esinemise kohta. Samuti ei ole võimalik hankida lisateavet

kirjete võimalike omavaheliste seoste kohta, kuna aruande juurde ei ole koostatud täiendavaid lisasid tulude ja kulude kohta, vaid on piiratud kohustuslike lisadega (arvestuspõhimõtted, tööjõukulud, seotud osapooled). Põhiaruannete baasil on vaid tuvastatav, et ühingu kogutulust aruandeaastal (14 661 €) moodustavad peamise osa annetused ja toetused (14 160 €) ning kogukulust (—14 401 €) tööjõukulud (—12 195 €). See on ühing kasutanud laekunud annetusi ja toetusi peamiselt töötajatele väljamaksete tegemiseks. Seda kinnitab ka koostatud rahavoogude aruanne, kus nimetatud summad kajastuvad vastavalt ridadel „Laekunud annetused ja toetused“ ja „Väljamaksed töötajatele“. Kuna ühing kuulub tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute nimekirja, siis peaks olema täidetud eeldus, et ühingu tegevus on suunatud avalikkusele ning seotud heategevusega. Kui enamus laekunud annetustest ja toetustest makstakse ühingu töötajatele, on selle eelduse täitmine kaheldav. Sellise tegevuse läbi on kahjustatud annetajate ja toetajate huvid, sest nende poolt heategevusse suunatud summasid ei ole sihipäraselt kasutatud. Samuti ei ole sellise tegevuse korral õigustatud ühingu kuulumine tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute nimekirja ning ühingule on õigustamatult saanud osaks maksusoodustused.

Analüüsid juhtumeid, kus finantsnäitajad algavad numbriga 16, jõudis autor järeldusele et silmatorkavaid erinevusi ei esine (tabel 19). Kokku esines selliseid finantsnäitajaid viiel kirjel ning nelja ühingu korral. Autor järeldas, et manipulatsioone ei esine, vaid tegemist on muudel asjaoludel tekkinud ebakorrapärasustega.

Tabel 19. Numbriga 16 algavate finantsnäitajate analüüs

Kirje nimetus / ühing	A	B	C	D	Kokku
Annetused ja toetused kokku				1	1
Muud kulud			1		1
Muud tulud	1				1
Põhitegevuse tulem	1				1
Tulu ettevõtluselt		1			1
Kokku	2	1	1	1	5

Allikas: autori arvutused

Sarnaselt esimesel positsioonil olevate numbrite analüüsiga viis autor läbi kirjete „Omakapital või netovara kokku“, „Põhitegevuse tulem“, „Kulud kokku“, „Raha ja pangakontod“, „Tulud kokku“, „Eelmiste perioodide akumuleeritud tulem“ ning „Mitmesugu-

sed tegevuskulud“ arvude analüüsi teisel positsioonil. Analüüsi tulemusena selgus, et kirjel „Omakapital või netovara kokku“ ületab χ^2 -väärtus 17,17 ja kirjel „Põhitegevuse tule“ χ^2 -väärtus 21,70 kriitilise väärtuse 16,92 (tabel 20).

Tabel 20. Esinemissageduste võrdlus χ^2 -testiga teisel positsioonil kirjade lõikes.

Kirje nimetus	χ^2
Omakapital või netovara kokku	17,17
Eelmiste perioodide jaotamata kasum (kahjum) / akumulieeritud tule	12,70
Raha ja pangakontod	11,90
Põhitegevuse tule	21,70
Kulud kokku	10,33
Tulud kokku	12,87
Mitmesugused tegevuskulud	9,28

Allikas: autori arvutused

Selgitamaks välja, millised numbrid nimetatud kirjetel oluliselt erinevad, kasutas autor z-statistikut (tabel 21). Kriitilise väärtuse 1,96 ületas kirjel „Omakapital või netovara kokku“ number 1 ning kirjel „Põhitegevuse tule“ number 4.

Tabel 21. Z-statistiku väärtused kirjetel „Omakapital või netovara kokku“ ja „Põhitegevuse tule“ teisel positsioonil

Number	z-statistik	
	Omakapital või netovara kokku	Põhitegevuse tule
0	1,48	—0,10
1	2,13	1,36
2	1,37	0,22
3	1,31	1,23
4	0,17	3,82
5	1,55	—0,01
6	0,58	0,08
7	—0,04	0,14
8	0,47	0,20
9	0,42	0,93

Allikas: autori arvutused

Vastavalt analüüsiskeemile (joonis 7 lk 41) tuleb oluliste erinevuste korral pöörduda analüüsi juurde kahel esimesel positsioonil. Tabelis 22 näidatud väärtused kahel esimesel positsioonil olevate numbrite analüüsi tulemusena näitavad, et numbritega 11, 21, ...

91 algavate finantsnäitajate korral ei erine olulisi kõrvalekaldeid Benfordi jaotusest (z-statistiku väärtus on väiksem kui 1,96).

Tabel 22. Esinemissageduse z-statistik kui numbrid 1 ja 4 on teisel positsioonil

	z-statistik		z-statistik
11	0,9	14	3,77
21	1,5	24	0,11
31	0,5	34	0,49
41	1,44	44	0,46
51	0,15	54	0,44
61	0,77	64	0,33
71	0,52	74	0,46
81	0,31	84	0,26
91	0,56	94	0,54

Allikas: autori arvutused

Seega saab väita, et võimalikke manipulatsioone kirjel „Omakapital või netovara kokku“ ei esine. Esinenud esinemissageduse erinevused tuleb lugeda pigem ebakorrapärasuseks kui manipulatsiooni kahtluseks. Kirje „Omakapital või netovara kokku“ summeerib finantsnäitajad kirjetel „Osakapital/sihtkapital“, „Reservid“, „Eelmiste perioodide akumulieeritud tulem“ ja „Aruandeaasta tulem“. Kuna mittetulundusühingute eesmärgiks ei ole kasumi teenimine, teenitud tulemi jaotamine ei ole lubatud, ühingutel enamasti puudub osa- või sihtkapital ning reserve moodustamine ei ole levinud, siis võivad korduvused kirjel „Omakapital või netovara kokku“ olla tingitud just nendest asjaoludest – väike kasumi muutumine ei põhjusta arvude suurt muutust.

Numbritega 14 algavate finantsnäitajate esinemissagedus on seevastu oluliselt erinev (tabel 22). Seetõttu tuleb lähemalt analüüsida kirjet „Põhitegevuse tulem“, pöörates tähelepanu numbritega 14 algavatele finantsnäitajatele. On tähelepanuväärne, et numbritega 14 algavatele finantsnäitajatele laiemalt viitas juba varasem analüüs (vt lk 74). Kokku esines sellel kirjel selliseid finantsnäitajaid viie ühingu korral (tabel 23). Kahel korral on numbritega 14 algavate finantsnäitajate esinemine kirjel „Põhitegevuse tulem“ seotud sarnase finantsnäitaja esinemisega kirjel „Liikmetelt saadud tasud“.

Tabel 23. Numbritega 14 algavad finantsnäitajad ühingute lõikes kirjel „Põhitegevuse tulem“

Kirje nimetus / registrikood	A	B	C	D	E
Kulud kokku			1		
Liikmetelt saadud tasud kokku	1			1	
Muu materiaalne põhivara				1	
Netotulu finantsinvesteeringutelt	1				
Põhitegevuse tulem	1	1	1	1	1
Põhivara kulum ja väärtuse langus			1		
Raha ja pangakontod				1	
Sotsiaalmaksud		1			
Tulud kokku	1				
Kokku	4	2	3	4	1

Allikas: autori arvutused

Ühingu A puhul on ebakorrapärasus kirjel „Põhitegevuse tulem“ seotud erinevate tulu-kirjetega: liikmetelt saadud tasud kokku, netotulu finantsinvesteeringutelt ja tulud kokku. Liikmetelt saadud tasude kirjet on selle ühingu korral juba eelnevalt analüüsitud numbritega 88 algavate finantsnäitajate juures (ühing B, tabel 16 lk 72). Autori arvates on tähelepanuväärne, et sarnastele asjaoludele viitavad ebakorrapärasused selle ühingu kohta ilmnevad analüüsi erinevates etappides ning et liikmetelt saadud tasud eristuvad ebakorrapärasustena nii aruandeperioodi kui võrreldava perioodi kohta. Selle asjaolu põhjalikum täpsustamine raamatupidamisinformatsiooni baasil on kindlasti õigustatud. Ühingu D juures on ebakorrapärasused seotud liikmetelt saadud tasudega, põhitegevuse tulemiga ning raha ja pangakontodega. Ka see asjaolu on silmatorkav ning vajaks täpsustavamat uurimist, sest nii tulude kui raha valdkond on avatud võimalikele manipulatsioonidele. Kuna kumbki ühing ei ole avalikustanud nende kirjetega seotud lisainformatsiooni, ei ole välise tarbijana võimalik anda kaugeleulatuvaid hinnanguid.

Kuigi andmete analüüsimisel teisel positsioonil andmebaasi lõikes esines viiteid, et finantsnäitajatega manipuleerimine on tõenäoline, näitas detailsem analüüs, et see oletus ei ole alati õigustatud. Siiski selgusid detailsema analüüsi käigus ka asjaolud, mille täiendav kontrollimine oleks õigustatud, selgitamaks välja võimalike manipulatsioonide või pettuste olemasolu ning nende põhjuseid.

Läbiviidud analüüs näitas, et Benfordi seadus viitab ebakorrapärasustele ning tema kasutamine andmeanalüüsis väärkajastuste väljaselgitamisel on õigustatud. Esimesel po-

sitsioonil olevate numbrite analüüs tõi välja ebakorrapärasused kirjetel „Kulud kokku“ ja „Tulud kokku“. Teisel positsioonil olevate numbrite analüüsi abil selgitati välja erinevad väärkajastused ühingu aruandes: anomaalne nähtus ühe ühingu aruandes, kus kuuel bilansikirjel oli võrdne väärtus ning teise ühingu korral asjaolu, et enamused saadud annetustest ja toetustest maksti töötasudeks. Samuti selgitati välja, et manipulatsioonile aldis kirje „Põhitegevuse tulem“ on seotud erinevate, samuti manipulatsioonidele aldis kirjetega nagu näiteks „Raha ja pangakontod“, „Liikmetelt saadud tasud“. Siiski näitas läbiviidud analüüs, et ebakorrapärasuse korral ei pruugi alati olla tegemist olulise asjaoluga. Kuna mitmel puhul jäi detailsema analüüsi käigus z-statistiku väärtus väiksemaks kui kriitiline väärtus 1,96, võib oletada et nendel juhtudel pole suure tõenäosusega tegemist pettusega, vaid ebakorrapärasus võib olla tingitud juhuslikkusest või muudest asjaoludest.

Kuna Benfordi seadus ei viita ebakorrapärasuse olemusele ning ulatusele, vaid toob välja asjaolud finantsaruandes, mille täiendav kontrollimine inimese poolt oleks mõttekas, ei ole ainult selle analüüsimeetodi abil võimalik anda hinnangut võimalike manipulatsioonide või aruandluspettuse olemasolule. Esialgset hinnangut aitab täpsustada dokumendianalüüs, hankides täiendavat informatsiooni majandusaasta aruande lisadest. Kuid nagu analüüsi käigus nähtus, ei olnud mitmed ühingud neid koostanud ning põhiaruannetes esinevaid finantsnäitajaid täpsemalt seletanud. Lõpphinnangu andmiseks on vaja lähemalt tutvuda ühingu tegevusega ning raamatupidamisinformatsiooniga, selgitamiseks välja asjaolud, millest on tingitud finantsnäitajate numbrite esinemissageduse erinevus oodatavast tõenäosusest.

Autori poolt kasutatud, Odenthali poolt välja töötatud analüüsiskeem ei ole ainuke võimalus Benfordi seaduse abil ebakorrapärasuste väljaselgitamiseks. Siiski näitas analüüs, et piirdumine ainult kas esimesel või teisel positsioonil asuvate arvude analüüsiga andmebaasi lõikes ei ole piisavalt informatiivne. Detailsem analüüs võimaldab paremini jõuda väärkajastusteni või asjaoludeni, millele viitab ebakorrapärasuste esinemine. Jälgides eelduseid, mida Benfordi seadus kasutatavatele andmetele seab, on võimalik töötada välja erinevaid kasutusmudeleid ja –skeeme, tuginedes isiklikule Benfordi seaduse kasutuspraktikale, praktika käigus omandatud informatsioonile ning tehnilistele võimalustele. Andmeanalüüs Benfordi seadusega ei ole erinevalt dokumendianalüüsist väga

ajamahukas ning on teostatav ilma spetsiaalse majandustarkvarata tavapärase kontori-tarkvara baasil.

Läbiviidud analüüs näitas, et mittetulundusühingute majandusaasta aruanded ei anna aruande tarbijale sageli piisavalt õiget ja õiglast informatsiooni otsuste langetamiseks ning nendes esitatud informatsioon ei vasta tihti finantsaruannetele seatud eesmärkidele ning informatsiooni tunnustele nagu arusaadavus, relevantus või usaldusväärsus (vt ka joonis 3 lk 11). Analüüsitud aruannetes esines erinevaid väärkajastusi, mis võivad olla tingitud erinevatest asjaoludest (regulatiivne keskkond, aruande koostaja pädevus jms). Ebakorrapärasuste ilmumine manipulatsioonidele altite kirjetega seoses võib muuhulgas viidata erinevatele manipulatsioonidele või pettustele, kuid lõpliku hinnangu andmiseks on vajalik tutvumine ühingu tegevusega ja raamatupidamise informatsioo-niga. Analüüsi käigus tuvastatud väärkajastuste olulisus sõltub sellest, kui suur on puu-duv või väärkajastatud summa ning milline on sellise puudumise või väärkajastuse ole-mus, hinnatuna vastavas kontekstis. Autor selgitas välja nii ebaolulisi väärkajastusi, kuid näitas samuti, et aruande tarbija jaoks olulise informatsiooni avaldamata jätmine oli sageli takistuseks järelduste tegemisel.

2.3. Ettepanekud väärkajastamise riski vähendamiseks

Eesti mittetulundusühingud vastavad oma tegevuses suures osas Peemölli (2008: 54) poolt välja toodud, aruandluspettusele viitavatele indikaatoritele nagu raamatupidamis-valdkonna töötajate kogenematus, nõrk või puudulik kontrollikeskkond, keskendumine väiksele arvule tehingutele ning olulisel määral tehingute tegemine seotud isikutega. Seeläbi on nende poolt esitatav finantsaruandlus avatud kõrgele väärkajastamise riskile. Läbiviidud analüüs näitas, et mittetulundusühingute majandusaasta aruanded sisaldavad erinevaid väärkajastusi, mis võivad viidata võimalikele manipulatsioonidele või pettus-tele. Väärkajastuste esinemine annab aruande tarbijale ühingust vale pildi, muudab aruande vähem informatiivseks ning aruande tarbijal puuduvad tõepärased allikad ühin-gu suhtes otsuste langetamiseks.

Tulenevalt eeltoodud analüüsist alapeatükis 2.2 teeb autor ettepanekud väärkajastamise riski vähendamiseks, mida võib jagada kolme rühma:

- muudatused õigusaktides, sh finantsraamistiku regulatsioonides,
- muudatused aruannete esitamise e-keskkonnas,
- praktiline tegevus.

Muudatused õigusaktides:

- 01.01.2014 hakkab kehtima majandustegevuse seadustiku üldosa seadus, mida kohaldatakse igale ettevõtjale ning tema majandustegevusele kõigil tegevusaladel (§2). Selle seaduse kohaselt loetakse majandustegevuseks iga iseseisvalt teostatav, tulu saamise eesmärgiga ja püsiv tegevus, mis ei ole seadusest tulenevalt keelatud (§3). Ettevõtjana defineerib seadus majandustegevust alustava või seda teostava füüsilise või juriidilise isiku (§5). Selle seaduse valguses on autori arvates igati õigustatud mittetulundusühingute seaduse, tulumaksuseaduse ning Raamatupidamise Toimkonna juhendite ülevaatamine ja korrigeerimine selliselt, et mittetulundusühingute tegevusega seotud terminid nagu *majandustegevus*, *põhitegevus* ja *ettevõtlus* oleksid üheselt arusaadavad ning mõistetavad.
- Põhjalikumalt selgitamist ja juhendit vajaks mittetulundusühingute tegevus käibemaksuseaduse mõttes. Tuleks selgitada, millised mittetulundusühingutega seotud tegevused (nt teenuste osutamine, vara rentimine jms) on käibemaksuobjektiks ning millistel tingimustel (nt oma liikmetele ning mitteliikmetele) ja eesmärkidel (kuidas on seotud põhitegevusega, ettevõtlusega, sellega seonduvalt tehtavate kuludega jms). Tegevuse eeldab terminite *majandustegevus*, *põhitegevus* ja *ettevõtlus* eelnevat üheselt formuleerimist. Vastasel korral on oht, et sarnaselt hetkel valitseva olukorraga on mitmetimõistetav ka tegevuse tõlgendamine käibemaksuseaduse mõttes, mis loob eeldused erinevateks maksupettusteks.
- Tegevuskulude sihtfinantseeringute kajastamine Raamatupidamise Toimkonna juhendites tuleks üheselt sätestada, sest puudub regulatsioon, mis sätestaks RTJ-de tähtsuse järjekorra ehk millist juhendit tuleb erinevate käsitluste korral pidada primaarseks. Peaks olema üheselt mõistetav, kas tegevuskulude sihtfinantseerimine loetakse sihtfinantseerimiseks nii äriühingute kui mittetulundusühingute korral või kehtivad eri liiki ühingutele tegevuskulude sihtfinantseerimise korral erinevad määratlused. Vastavalt tuleks siis muuta kas RTJ 12 või RTJ 14 vastavaid sõnastusi.

- Sätestada tuleks juhend mitterahaliste annetuste ja toetuste väärtuse määramiseks ning selle kajastamiseks raamatupidamises. Autori arvates on piisav olemasolevate RTJ-de täiendamine vastavate lõikude lisamisega või sõnastuse muutmisega nii, et juba olemasolevad reeglid (nt mitterahalise sissemaksu hindamiseks) hõlmaks ka mittetulundusühingutega seonduvat.

Muudatused aruannete esitamise e-keskkonnas:

Aastaruande esitamise e-keskkonnas tuleks kriitilise pilguga üle vaadata mittetulundusühinguid puudutavad põhiaruannete lisad ning viia sisse parandused ja täiendused selliselt, et need järgiks RTJ-s 14 sätestatud lisainformatsiooni avalikustamise nõuete kõiki nüansse ning kujundada selliselt, et aruande esitaja ei peaks juurdlema, millist informatsiooni lisada ning ka madalama aruandluspädevusega inimestel oleks võimalik esitada korrektne aruanne.

- Sihtotstarbeliste tulude ning nendega seotud kulude avalikustamise ühe võimaliku lahendina näeb autor maatrikstabelit (tabel 24). Kulude liikide kaupa esitamise võimaldamiseks saab sellise võimaluse lisada projektide alajaotusena.

Tabel 24. Sihtotstarbelised tulud ning nendega seotud kulud projektide lõikes

	Aruandeperiood		Võrreldav periood	
	Tulud	Kulud	Tulud	Kulud
Projekt 1				
Kululiik 1				
Kululiik 2				
Projekt 2				
Kululiik 1				
Kululiik 2				
Kokku				

Allikas: Autori koostatud

- Jagatud annetuste, toetuste ja stipendiumite kohta informatsiooni esitamine rühmade ja liikide lõikes ühes lisas oleks tarbijale ülevaatlikum ja paremini mõistetavam. Autori arvates piisaks lisa muutmisest maatrikstabeliks (tabel 25).

Tabel 25. Jagatud annetused, toetused ja stipendiumid

	Aruandeperiood		
	Rühm 1	Rühm 2	Rühm 3
Jagatud annetused			
Liik 1			
Liik 2			
Jagatud annetused kokku			
Jagatud toetused			
Liik 1			
Liik 2			
Jagatud toetused kokku			
Jagatud stipendiumid			
Liik 1			
Liik 2			
Jagatud stipendiumid kokku			
Jagatud annetused, toetused, stipendiumid kokku			

Allikas: Autori koostatud

- Saadud annetuste ja toetuste lisa tuleks muuta selliselt, et tulu saadud annetustest ja toetustest saaks kajastada põhiliste annetajate rühmade ja annetuste liikide kaupa (tuues eraldi välja riigieelarvest saadud ning sihtotstarbelised annetused ja toetused). Ühe võimalusena näeb autor lisa muutmist maatrikstabeliks, mille ridade nimetused vastaksid annetuse liikidele ning tulpadena kajastataks erinevaid annetajate rühmasid (või vastupidi).
- Lisainformatsiooni jaoks, mille avalikustamist näeb ette RTJ 14, kuid mille kohta pole riiklikke vorme välja töötatud, tuleks autori arvates välja töötada vorm ühingute liikmetele vahendatud teenuste kohta. Kui finantsinvesteeringutega seotud tulu ja fondide moodustamise põhimõtted on harva esinevad valdkonnad ning selliste ühingute raamatupidajate pädevuses ei tule ehk kahelda, siis ühingu liikmetele vahendatud teenustega puutuvad kokku kõik korteriühistud, mis moodustavad Eestis olulise osa mittetulundusühingutest, kuid selline tegevus ei ole välistatud ka teiste ühingute korral. Autori nägemus on esitatud tabelis 26.

Tabel 26. Ühingu poolt liikmetele vahendatud teenused

	Aruandeperiood		Võrreldav periood	
	Maht	Summa	Maht	Summa
Liik 1				
Liik 2				
Vahendatud teenused kokku	x		x	

Allikas: Autori koostatud

- Ettevõtlusega seotud kulude avalikustamiseks piisab autori arvates olemasoleva lisa (joonis 11 lk 49) täiendamisest, lisades tabeli ridadele sektsiooni „Ettevõtlusega seotud kulud“, sest tulude ja kulude ühes lisas esitamine oleks rohkem informatiivne ja aruande lugejale selgemalt mõistetav. Alternatiivina saaks välja töötada eraldiseisva lisa ettevõtlusega seotud kulude kohta informatsiooni avaldamiseks.
- Muutmaks aruandeid informatiivsemaks ning täitmaks RTJ 14 sätet lisainformatsiooni avalikustamise kohta „juhul kui seda ei ole avalikustatud põhiaruannetes“, näeb autor lahendusena täiendava süsteemikontrolli sisseviimist, mis juhul kui põhiaruannetes on vastavad read täidetud, ei laseks esitada aruannet ilma lisasid koostamata. Praegu ei ole lisainformatsiooni avaldamiseks seatud mingeid täiendavaid kohustusi ning tingimusi, erinevalt lisadest „Tööjõu kulud“ või „Seotud osapooled“, ilma milleta ei ole aruande esitamine võimalik. Teine variant oleks sellise informatsiooni esitamine viia põhiaruannetesse, mis muudaks aga aruanded keerulisemalt koostatavateks ning vähendaks nende loetavust, samuti ei ole absoluutselt kõigi lisainformatsiooni esitusnõuete viimine põhiaruannetesse teostatav. Seetõttu ei pea autor seda varianti mõttekaks.
- Autori arvates on mittetulundusühingute korral rahavoogude koostamine otsemeetodil informatiivsem ja vastab rohkem tarbijate huvidele kui kaudmeetodil koostatud aruanne. Seetõttu peab autor asjakohaseks, kui mittetulundusühingutele kehtiks ainult üks rahavoogude aruande vorm – otsemeetodil koostatud rahavoogude aruanne.
- Abiinfo nupukesed võiksid sisaldada selgitavat informatsiooni vastavalt Raamatupidamise Toimkonna juhenditele või viiteid või linke, kust aruande koostaja leiab täiendavat informatsiooni.

- Aruande süsteemikontrollidele vastava teate teksti tuleks muuta selliselt, et aruande koostaja mõistaks, et automaatkontroll kontrollib vaid arvutuslikku osa, näitkes: Andmete kontroll oli edukas, arvutusvigu ei leitud.
- Tuleks kaotada finantsaruanneteta majandusaasta aruannete esitamise võimalus juhul kui ühing ei olnud tegev. Selline tahtliku väärkajastuse ametlik võimaldamine on autori arvates head raamatupidamistava silmas pidades lubamatu.
- Autori arvates tuleks kaaluda, kas poleks mõttekas muuta tulemiaruaruande vormi sarnaseks INF-vormiga. Selline tulemiaruanne oleks tarbijale informatiivsem, ühingud ei peaks tegema informatsiooni avalikustamisel erinevatele ametkondadele lisatööd (ühingute halduskoormus väheneb) ning ka väärkajastuse risk oleks madalam. Samuti omandaks majandusaasta aruanne lisaväärtuse asjaolu näol, et esitatav informatsioon on kontrollitav Maksu- ja Tolliameti poolt mitte ainult tulumaksusoodustusega nimekirja kantu ühingute vaid kõigi ühingute korral.
- Koostatavate lisade valimise leheküljel tuleks jagada lisad bilansikirjetega seotud lisadeks ning tulemiaruanne kirjetega seotud lisadeks, võimaldamaks madalama aruandluspädevusega aruande koostajal selgemat ülevaadet.
- Lisada lisakontroll või ekraanile ilmuvat meeldetuletus juhuks, kui on valitud põhjaruandeid seletavad lisad, kuid viited nendele põhjaruannetes (bilanss, kasumiaruanne (tulemiaruanne), rahavoogude aruanne) puuduvad.

Praktiline tegevus

- Rohkem väärtustada majandusaasta aruannet kui ettevõtte visiitkaarti, pöörates rohkem tähelepanu nii aastaaruande sisule kui õigeaegsele esitamisele, näiteks:
  - Maksu- ja Tolliamet võiks tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute nimekirja koostamisel nõuda ka majandusaasta aruande esitamist, mitte piirduda vaid taotluse ja asutamislepingu/asutamisosuse esitamise nõudega.
  - Toetuseid jagavad organisatsioonid (PRIA, Kultuurkapital, EAS jt) võiks lisada majandusaasta aruande esitamise nõude toetuste taotlemise tingimustes ning/või kontrollida projektipõhiste aruannetele lisaks ka toetuste ja nendega seotud kulude kajastamist aastaaruandes ning arvestada majandusaasta aruannetes avaldatud info kvaliteeti toetusotsuste langetamisel.

- Rohkemaarvuliste, praktilisi näiteid sisaldavate juhendmaterjalide koostamine ja koolituste läbiviimine mittetulundusühingu tulude ja kulude kajastamise ning nende kohta täiendava informatsiooni avaldamise kohta. Mittetulundusühinguid puudutavad juhendmaterjalid keskenduvad täna liiga palju korteriühistutele, mis moodustavad küll mittetulundusühingute koguarvust olulise osa, kuid mille tegevus ja seeläbi nende tegevuse kajastamine raamatupidamises erineb oluliselt tavapärase mittetulundusühingu argipäevast.
- Parandamiseks kontrollikeskkonda mittetulundusühingute tegevuse suhtes tuleks autori arvates mõelda riiklike kontrolli- ja/või järelevalvemehhanismide kehtestamise üle, näiteks:
  - mittetulundusühingute tegevuse suhtes;
  - erinevate majandusalaste pettuste, sh aruandluspettuste suhtes.

Ebaselged riiklikud raamistikud pärsivad nii mittetulundusühingute tegevust kui majandust üldiselt. Mitmetitõlgendatavad seadused on aluseks erinevatele pettustele ja halvimal juhul rahapesule, sest mittetulundusühingute tegevus ei pruugi alati olla õilis ja kantud tema eesmärkidest. Mittetulundusühinguid kasutatakse sageli nende põhiülesannetele mittevastavalt, et ära kasutada maksustamiseeliseid või pääseda valeandmete esitamisega rahaliste vahenditeni.

KOKKUVÕTE

Finantsaruanded on majandusüksuste finantsseisundi ja –tulemuste struktureeritud esitus, mille eesmärgiks on anda infot majandusüksuse majanduslike ressursside või kohustuste kohta teatud ajahetkel või nende muutuste kohta mingi ajaperioodi jooksul. Kuna finantsaruannete tarbijad kasutavad esitatud informatsiooni otsuste tegemiseks majandusüksuse kohta, on oluline et nendes avalikustatud informatsioon oleks relevantne (asjakohane) ja usaldusväärne ning vastaks rakendatava finantsaruandluse raamistiku nõuetele. Finantsaruandluse raamistikuga on ette nähtud nõuded finantsnäitajate klassifitseerimisele, esitusele ja avalikustamisele. Kui finantsaruandes esitatud informatsioon ei vasta kehtestatud nõuetele, on tegemist väärkajastusega. Väärkajastused võivad olla tahtmatud (ehk vead) või tahtlikud (ehk pettus). Tahtlikud väärkajastused jagunevad esitusvõltsinguteks ja tulemusvõltsinguteks. Tulemusvõltsingud on väärkajastused, mis muudavad ühingu tulemit ning kujutavad seeläbi ühingu parema või halvemana. Esitusvõltsingud tulemit ei mõjuta, kuid neil võib olla mõju ühingu suhtes tehtavatele otsustele. Väärinformatsiooni esitamine finantsaruannetes ehk aruandluspettus on rahvusvaheline tõusva tendentsiga probleem, mis tekitab summaliselt organisatsioonile mitu korda suuremaid kahjusid kui korruptsioon või varavastased kuriteod. Eestis ei ole aruandluspettuste uurimisega aktiivselt tegeletud, seetõttu on selle probleemi leviala ja ulatus teadmata. Siiski on viimastel aastatel jõudnud avalikkuse ette mitmed mittetulundusühingutes aset leidnud pettused, mis seab kahtluse alla nende ühingute finantsaruannetes esitatud informatsiooni õigsuse.

Autor keskendus oma uurimuses mittetulundusühingutele. Mittetulundusühingud moodustavad ühe osa mittetulundussektorist, kui neid defineeritakse ja mõistetakse erinevates keeleruumides erinevalt. Kuigi neid seostatakse sageli heategevusega ning eesmärgiga mitte teenida kasumit, on siiski ka mitmeid muid tegureid, mille poolest nad äriühingutega sarnanevad või nendest erinevad. Mittetulundusühingute tegevusspekter on lai – huviklubidest rahvusvaheliste heategevusorganisatsioonideni. Mittetulundusühingute tegevuse saab jagada ideeliseks tegevuseks, põhitegevuseks ja majanduslikuks tegevuseks.

seks. Kuna mittetulundusühingutes valitseb suurem usalduslik atmosfäär, on nendes pettuste sooritamine lihtsam kui äriühingutes. Seejuures võivad pettused olla suunatud ühingute vastu või olla sooritatud ühingute poolt.

Väärkajastuste riskil on erinevad allikad. Näitkes võib see risk olla majandusüksuse strateegia ja eesmärkide ning nendega seotud äririskide tagajärg. Hoiatavateks, võimalikule pettusele viitavateks märkideks on aga ka raamatupidamisvaldkonna töötajate kogenumatus, pädeva personali puudumine, nõrk või puudulik kontrollikeskkond, kesken-dumine väiksele arvule tehingutele või olulisel määral tehingute tegemine seotud isiku-tega. Eestis suurendab mittetulundusühingute puhul väärkajastuste riski regulatiivne keskkond nagu terminite *ettevõtlus*, *majandustegevus* ja *põhitegevus* erinev määratlus või määratlematus õigusaktides või äriühingutelt ülevõetud finantsaruannete vormide mugandamine mittetulundusühingule sobivaks. Kuigi mitmetes aspektides ei lange mit-tetulundusühingute ja äriühingute tegutsemise põhimõtted kokku, peavad mittetulundus-ühingud täitma äriühingutega samasid finantsaruandluse raamistikuga seatud nõudeid.

Väärkajastuste väljaselgitamiseks kasutatakse erinevaid meetodeid: dokumendianalüüs, analüütilised meetodid ja statistilised meetodid. Ajakohase statistilise meetodina leiab finantsvaldkonnas üha enam kasutus Benfordi seadus, mis seletab numbrite esinemissa-geduse tõenäosust erinevatel positsioonidel arvus. Kui finantsaruande arvnäitajate numbrite esinemissagedus erinevatel positsioonidel erineb Benfordi jaotusest, siis viitab see asjaolule, et arvnäitajaid võib olla mõjutatud või nendega manipuleeritud. Benfordi seadusega ei ole võimalik välja selgitada väärkajastuse olemust või ulatust, kuid selle abil on võimalik välja selgitada kohad finantsaruandes, mis vajavad täpsemat analüüsi inimese poolt.

Autor uuris 60 tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja kantud ühingu aastaaruandeid kolmeosalises analüüsis. Esimeses osas analüüsis autor mittetulundusühingute regulatiivse keskkonna tegureid ning nende mõju majandusaasta aruannetes esinevatele väärkajastustele. Autor käsitles nii kehtivaid õigusakte (mittetu-lundusühingute seadus, tulumaksuseadus, käibemaksuseadus), finantsaruandlusraamis-tiku sätteid (Raamatupidamise Toimkonna juhendid RTJ 12 ja 14) kui ka majandusaasta aruande elektroonilise esitamise keskkonna vorme. Autor jõudis järeldusele, et nendes valdkondades esineb mitmeid asjaolusid, mis suurendavad väärkajastuse riski. Väärka-

jastuste esinemine majandusaasta aruandes ei ole alati tingitud aruande esitaja poolsetest asjaoludest. Mitmete väärkajastuste esinemise tingib regulatiivne keskkond (majandusaasta aruannete esitamise e-keskkond), kus riik on ise sundinud aruannete esitajaid valida tahtlike väärkajastuste esinemise, sest välja töötatud aruandevormid ei vasta hea raamatupidamistavaga kehtestatud nõuetele.

Analüüsi teises osa eesmärgiks oli välja selgitada, millised väärkajastused on tuvastatavad dokumendianalüüsi teel ning millised on enamlevinud eksimused aruande koostamise põhimõtete vastu. Autor selgitas välja nii esitus- kui tulemusvõltsinguid ning jõudis järeldusele, et aruande koostaja ei järgi sageli finantsaruandlusraamistikuga sätestatud põhiprintsiipe ning ei edasta otsustajale õiget ja õiglast informatsiooni.

Analüüsi kolmandas osas tegi autor andmeanalüüsi võimalike väärkajastuste väljaselgitamiseks, kasutades Benfordi seadust. Autor näitas, et Benfordi seadus õigustas ennast finantsnäitajate analüüsimisel, tuues ebakorrapärasusele viitamisega esile väärkajastuste esinemise. Kuna Benfordi seadus ei viita väärkajastuse ulatusele või põhjusele, ei ole selle abil siiski võimalik üheselt väita, et esinenud väärkajastused on sihilikud ning seotud pettusega. Kombineerides Benfordi seadust dokumendianalüüsiga selgitas autor välja, et majandusaasta aruanded on pettuste välja selgitamiseks väheinformatiivsed ning mittetulunudsühingud on jätanud avalikustamata aruande tarbijale huvipakkuvat informatsiooni. Autor näitas, et Benfordi seaduse kasutamise korral ei ole mõttekas piirida ainult kindlate positsioonide (esimene, teine positsioon) analüüsimisega, vaid tuleks läbi viia detailsem analüüs esialgsete tulemuste suhtes. Esimesel positsioonil olevate numbrite korral ei viidanud esmane analüüs võimalike manipulatsioonide olemasolule, kuid hilisema analüüsi käigus selgusid mitmed asjaolud, mida tuleks raamatupidamise informatsiooni põhjal täiendavalt kontrollida, selgitamaks välja esitatud informatsiooni tõepärasus. Teisel positsioonil viitas esmane analüüs võimalike manipulatsioonide olemasolule, kuid seejärel läbi viidud detailsem analüüs lükkas mitmel korral manipulatsioonikahtluse ümber. Autor jõudis järeldusele, et Benfordi seadus viitab ebakorrapärasustele, mis võivad olla manipulatsioonide allikaks. See seadus on sobilik finantsaruannetes esinevate kitsaskohtade väljaselgitamiseks, informatsiooni usaldusväärsuse testimiseks, samuti viitab ta valdkondadele, kus täiendav inimesepoolne seekumine on vajalik, selgitamaks välja väärkajastuste olemust.

Autori ettepanekud väärkajastuste riski vähendamiseks saab jagada kolme rühma: muudatused õigusaktides, muudatused majandusaasta aruannete esitamise e-keskkonnas ning praktiline tegevus. Õigusaktide korral on autori hinnangul olulisim vasutolude kõrvaldamine mittetulundusühingutega seotud terminite kasutamisel ning defineerimisel erinevates õigusaktides. Lisaks teeb autor järgmised ettepanekud, mis tema hinnangul vähendavad väärkajastuste esinemist:

- muuta Raamatupidamise Toimkonna juhendites üheselt arusaadavaks tegevuskulude sihtfinantseerimise kajastamine;
- viia e-keskkonna finantsaruannete vormid vastavusse Eesti raamatupidamise hea tavaga;
- muuta e-keskkonda kasutajasõbralikumaks erineva aruandluspädevusega aruannete koostajatele;
- majandusaasta aruannete suurem väärtustamine ühiskonna tasemel;
- riiklike kontrolli- ja/või järelevalvemehhanismide kehtestamine mittetulundusühingute tegevuse ning majandusalaste pettuslike tegevuste suhtes;
- koostada rohkem tavapärastele mittetulundusühingutele suunatud, praktilisi näiteid sisaldavaid juhendmaterjale ja läbi viia temaatilisi koolitusi.

Majanduskuriteod ja finantspettused on tänu majanduse globaliseerumisele rahvusvaheliselt tõusev tendents ning seetõttu ei tohiks väärkajastusi majandusaasta aruandes jätta tähelepanuta. Eestis ei ole aruandluspettustele finantsaruannetes erilist tähelepanu pööratud. Karistusseadustiku kohaselt loetakse raamatupidamisdokumendis andmete esitamata jätmist või ebaõiget esitamist, kui sellega on oluliselt raskendatud ülevaate saamine raamatupidamiskohustuslase varalisest seisundist, süüteks, mille eest karistatakse rahalise karistuse või kuni kolme aastase vangistusega. Samuti on ettenähtud karistused kohtute registriosakondadele väärinformatsiooni esitamise eest. Paraku puudub informatsioon ja statistika selle kohta, kui tihti ja kas üldse on selliste teguviiside eest karistusi määratud. Kui äriühingute puhul on vahest ühes või teises ajakirjandusväljaandes ka midagi avalikustatud, siis mittetulundusühingud reeglina ajakirjanduse huvikünnist ei ületa, arvestamata asjaolu, et aasta-aastalt suureneb mittetulundusühingute majandustegevuse maht.

Autori poolt läbiviidud uurimistöö tulemusi saab kasutada mitmeti. Autor näitas, et Benfordi seadus on kasutatav väärinformatsiooni olemasolu väljaselgitamiseks. Seda saavad kasutada otsuste langetamisel oma igapäevatoos krediitiasutused, toetuseid jagavad organisatsioonid, audiitorid jt. Autori poolt koostatud väärkajastuste loendite baasil on võimalik koostada erinevaid aruandlus- ja tehingute kajastamise juhiseid ja juhendeid ning praktikud saavad korraldada erinevaid koolitusi parema kvaliteediga finantsaruannete koostamiseks, sh väärkajastuste vältimiseks. Käesolev töö võib olla edaspidiste uurimistööde aluseks. Uurimisteemat saab laiendada suuremale arvule mittetulundusühingutele või äriettevõtetele ning erinevatele tegevusvaldkondadele ja tegevuspiirkondadele (maakonnad, linnad jms). Siseinfo olemasolu korral saab uurimisteemat detailiseerida ning uurida teemat ettevõtete / ühingute lõikes. Samuti on võimalik täiendavalt uurida Benfordi meetodi kasutamist pettuste väljaselgitamisel finantsvaldkonnas, analüüsida ja koostada võrdlevaid statistikaid jms.

VIIDATUD ALLIKAD

1. Anna-Maria Galojan. – [http://et.wikipedia.org/wiki/Anna-Maria_Galojan] 15.09.2013
2. Avo Viiol. – [http://et.wikipedia.org/wiki/Avo_Viiol] 15.09.2013
3. **Bolton, Richard J.; Hand, David J.** Statistical Fraud Detection: A Review. – Statistical Science, 2002, Vol.17, No.3, p.235-255
[http://projecteuclid.org/DPubS/Repository/1.0/Disseminate?view=body&id=pdf_1&handle=euclid.ss/1042727940]
4. **Brähler, Gernot; Bensmann, Markus; Emke, Anna-Lena.** Der Einsatz mathematisch-statistischer Methoden in der digitalen Betriebsprüfung – Ilmenauer Schriften zur Betriebswirtschaftslehre, No. 4/2010 48 S.
[<https://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/55680/1/665348576.pdf>]
5. **Brähler, Gernot; Bensmann, Markus; Jakobi, Hans-Ralph.** Das Benfordsche Gesetz und seine Anwendbarkeit bei der digitalen Prüfung von Fahrtenbüchern - Ilmenauer Schriften zur Betriebswirtschaftslehre, No. 3/2011, 80 S.
[<https://134.245.92.14/dspace/bitstream/10419/55703/1/662518055.pdf>]
6. Data analysis techniques for fraud detection – [http://en.wikipedia.org/wiki/Data_analysis_techniques_for_fraud_detection] 16.09.2013
7. Dokumentenanalyse. Fachhochschule Münster *s.a.* – [<https://www.fh-muenster.de/ibl/projekte/informationsportal/Dokumentenanalyse.php>] 08.11.2013
8. Douglas, Stuart; Mills, Kim. Nonprofit fraud: What are the key indicators?, 2000.
[https://charityvillage.com/Content.aspx?topic=nonprofit_fraud_what_are_the_key_indicators_] 15.09.2013
9. **Drake, P.; Nigrini, M.** Computer assisted analytical procedures using Benford's Law', Journal of Accounting Education, Vol.18, 2000, pp. 127-146.
10. **Durtschi, Sindy; Hillison William; Pacini, Carl.** The Effective Use of Benford's Law to Assist in Detecting Fraud in Accounting Data. - Journal of Forensic

Accounting 2004, pp. 17-34

[<http://www.uic.edu/classes/actg/actg593/Readings/Auditing/The-Effective-Use-Of-Benford%27s-Law-To-Assist-In-Detecting-Fraud-In-Accounting-Data.pdf>]

11. **Epstein, Barry J.; Nach, Ralph; Bragg, Steven M.** Whiley GAAP 2010: Interpretation and Application of Generally Accepted Accounting Principles. John New Jersey: Whiley & Sons, 2009, 1392 pages.
12. Fraud Risk Management. Chartered Institute of Management Accountants, 2009, 80 pages.
[http://www.cimaglobal.com/documents/importedddocuments/cid_techguide_fraud_risk_management_feb09.pdf.pdf]
13. Gemeinnützige Körperschaften. Wesentliche Problembereiche bei steuerbegünstigten Organisationen. Verhülsdonk und Partner GmbH, 2011, 36 S.
[http://www.verhuelsdonk.de/pub/info/downloads/bro_koerperschaften.pdf]
14. **Geyer, Dominique.** Detecting Fraud In Financial Data Sets – Journal of Business & Economics Research Vol. 8, No. 7, 2010, pp. 75-83
[<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=e269a451-0cce-4890-8c46-66a0b2b17167%40sessionmgr11&vid=1&hid=7>]
15. Guide to Using International Standards on Auditing in the Audits of Small and Medium-Sized Entities. Small and Medium Practices Committee of the International Federation of Accounts, 2010, 321 pages.
16. **Hamming, Richard W.** On the Distribution of Numbers - The Bell System Technical Journal, Vol. 49, No. 8, 1970, S. 1616f.
17. **Haynes, Allyn H.**, Detecting Fraud in Bankrupt Municipalities Using Benford's Law" (2012). Scripps Senior Theses. Paper 42
[http://scholarship.claremont.edu/scripps_theses/42]
18. **Henselmann, Klaus; Scherr, Elisabeth; Ditter, Dominik.** Applying Benford's Law to individual financial reports: An empirical investigation on the basis of SEC XBRL filings - Working papers in accounting valuation auditing, No. 2012-1, 53 p.
[<https://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/55146/1/684778548.pdf>]
19. **Hill, Theodore P.** Random-number guessing and the first-digit phenomenon - Psychological Reports, Vol. 62, No. 3, 1988, S. 969

20. **Hogan, Chris E.; Rezaee, Zabihollah; Riley, Richard A., Jr.; Velury, Uma K.** Financial Statement Fraud: Insights from the Academic Literature – Auditing: A Journal of Practice & Theory, Vol. 27, No. 2, 2008, pp. 231-252
[<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=8e1fe7ea-cd3f-4999-a16d-b464ad8823db%40sessionmgr115&vid=1&hid=104>]
21. IAS 1 „Finantsaruannete esitamine (muudetud 2007)“. Euroopa Ühenduste Komisjon. Vastu võetud 17.12.2008 – Euroopa Liidu Teataja, 18.12.2008, L 339
[<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:339:0003:0044:ET:PDF>]
16.10.2013
22. IAS Framework. Implementing IAS. KPMG International: 2002, 14 lk.
23. Karistusseadustik. Vastu võetud Riigikogus 06.06.2001 – Riigi Teataja I osa, 2001, nr.61, art. 364 [<https://www.riigiteataja.ee/akt/120122012012>] 10.03.2013
24. Kohtu registriosakonna kodukord. Vastu võetud Riigikogus 19.12.2012 – Riigi Teataja I osa, 28.12.2012, 10.
[<https://www.riigiteataja.ee/akt/121062013004>]. 14.09.2013
25. **Kunz, Johannes.** Strategiefindung von Non-Profit-Organisationen. Dissertation der Universität St.Gallen, Hochschule für Wirtschafts-, Rechts- und Sozialwissenschaften (HSG). Digicenter, St.Gallen: 2006, 209 S.
26. Käibemaksuseadus. Vastu võetud Riigikogus 10.12.2003 – Riigi Teataja I osa, 2003, nr.82, art. 554 [<https://www.riigiteataja.ee/akt/101062013008>] 14.09.2013
27. **Lolbert, Tamás.** Digital analysis: Theory and applications in auditing. – Hungarian Statistical Review, 2006, Special Number 10, 23p.
[http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2006/2006_K10/2006_K10_148.pdf]
28. **Lukk, Kristjan.** Maksuamet kahtlustab varjatud töötasu maksmist spordiühingutes. – Eesti Päevaleht, 05.08.2013 [<http://www.epl.ee/news/eesti/maksuamet-kahtlustab-varjatud-tootasu-maksmist-spordiuhingutes.d?id=66540264>]
29. **Lõhmus, Alo.** Aardla poldrist kuritegu ei leitud. – Maaleht, 23.05.2013
[<http://www.maaleht.ee/news/uudised/eestiuudised/aardla-poldrist-kuritegu-ei-leitud.d?id=66171218>]

30. Majandustegevuse seadustiku üldosa seadus. Vastu võetud Riigikogus 23.02.2011 – Riigi Teataja I osa, 25.03.2011, 1. [<https://www.riigiteataja.ee/akt/111072013014>] 16.10.2013
31. **Melcher, Torsten.** Aufdeckung wirtschaftskrimineller Handlungen durch den Abschlussprüfer. Dissertation. Westfälische Wilhelms-Universität Münster, 2009. Lohmar-Köln: JOSEF EUL VERLAG GmbH 2009, 300 S.
32. Mis iseloomustab tänast mittetulundussektorit?. Vabaühenduste Liit EMSL, 2012. [<http://www.emsl.ee/ngo/8/article/3666>] 02.11.2012
33. Mis on kodanikeühiskond? Vabaühenduste Liit EMSL, 2012. [<http://www.emsl.ee/kodaniku%C3%BChiskond>] 02.11.2012
34. Mittetulundusühingute seadus. Vastu võetud Riigikogus 06.06.1996 – Riigi Teataja I osa, 1996, nr. 42, art. 811. [<https://www.riigiteataja.ee/akt/114032011008>]. 14.10.2012
35. **Mochty, Ludwig.** Die Aufdeckung von Manipulationen im Rechnungswesen – Was leistet das Benford`s Law? – WPg, 14/2002, S. 734.
36. **Nigrini, M. J.** Continuous Auditing. Working paper. 2000
37. **Odenthal, Roger.** Digitale Ziffern- und Zahlenanalysen. Strategien zur Ermittlung unterschlagungsrelevanter Faktoren in Datenbeständen, Roger Odenthal Unternehmensberatung, *s.a.*, 28 S. [<http://www.elektronische-steuerpruefung.de/pruefsw/ziffernanalyse.pdf>]
38. **Oleksy, Marius.** Data Mining und Benford`s Law als Controllinginstrumente. Bremen: Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, 2010, 185 S.
39. **Peemöller, Volker H.,** Bilanzierungsmanipulationen: Risiko und Prävention von Bilanzierungsdelikten. – Wirtschaftskriminalität und Ethik. DNWE Schriftenreihe, No. 16, 2008, S.43-72 [<http://www.econstor.eu/bitstream/10419/68579/1/654462356.pdf>] 13.09.2013
40. **Peemöller, Volker H., Hofmann, Stefan.** Bilanzskandale. Delikte und Gegenmaßnahmen. Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., 2005, 303 S.
41. PEST-analüüs. – [<http://et.wikipedia.org/wiki/PEST-anal%C3%BC%C3%BCs>] 06.11.2013
42. Preventing and detecting fraud in not-for-profit organizations, Keller & Owens LLC, *s.a.*, 43 p. [<http://www.ontariolacrosse.com/content/FraudBooklet.pdf>]

43. Raamatupidamise seadus. Vastu võetud Riigikogus 20.11.2002 – Riigi Teataja I osa, 2002, nr.102, art. 600
[<https://www.riigiteataja.ee/akt/116112010012>] 16.10.2012
44. Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 200. Sõltumatu audiitori üldised eesmärgid ja auditi läbiviimine kooskõlas rahvusvaheliste auditeerimise standarditega (Eesti).
[<http://www.auditorkogu.ee/docs/ISA/Standardid2010/isa200ee.pdf>] 21.11.2012
45. Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 240. Audiitori kohustused finantsaruannete auditeerimisel seoses pettusega.
[<http://www.auditorkogu.ee/docs/ISA/Standardid2010/isa240ee.pdf>] 16.11.2012
46. Rahvusvaheline auditeerimise standard 315. Olulise väärkajastamise riskide tuvastamine ja hindamine majandusüksusest ja selle keskkonnast arusaamise kaudu.
[<http://www.auditorkogu.ee/docs/ISA/Standardid2010/isa315ee.pdf>] 26.11.2012
47. Rahvusvaheline auditeerimise standard (Eesti) 350. Auditi valimikontroll.
[<http://www.auditorkogu.ee/docs/ISA/Standardid2010/isa530ee.pdf>] 16.10.2013
48. **Rau, Simon.** Statistisch-mathematische Methoden der steuerlichen Betriebsprüfung und die Strukturanalyse als ergänzende Alternative. Lohmar-Köln: JOSEF EUL VERLAG GmbH, 2012, 134 S.
49. Report to the nations on occupational fraud and abuse. 2012 global fraud study. Association of Certified Fraud Examiners, 2012, 76 p.
[http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf] 11.09.2013
50. **Reutin, Thomas.** Wirtschaftsdelikte und Verlässlichkeit der Abschlussprüfung. GRIN Verlag, 2007, 88 S.
51. **Roxas, Maria L.** Financial Statement Fraud Detection Using Ratio and Digital Analysis – Journal of Leadership, Accountability and Ethics, Vol. 8(4), 2011, pp. 56-66
[<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=b1eb4dc3-5944-4d2c-8ef2-517fcf934d41%40sessionmgr14&vid=1&hid=8>]
52. RTJ 1 Raamatupidamise aastaaruande üldpõhimõtted (muudetud 2005). Vastu võetud EV Raamatupidamise Toimkonnas 21.06.2005 – Riigi Teataja Lisa, 2005, nr. 66, art. 952. [<http://www.easb.ee/doc.php?2370>] 10.11.2012

53. RTJ 10 Tulu kajastamine (muudetud 2005). Vastu võetud EV Raamatupidamise Toimkonnas 21.06.2005 – Riigi Teataja Lisa, 2005, nr. 66, art. 952.
[<http://www.easb.ee/doc.php?2361>] 09.11.2013
54. RTJ 14 Mittetulundusühingud ja sihtasutused. Vastu võetud EV Raamatupidamise Toimkonnas – Riigi Teataja Lisa, 2003, nr. 91, art. 1367.
[<http://www.easb.ee/doc.php?2357>]
55. **Schiel, Andreas.** Beurteilung des Risikos wesentlicher Falschangaben im Jahresabschluss aufgrund von Bilanzmanipulationen – eine empirische Analyse. Dissertation. Technische Universität Dortmund, 2011, 328 S.
[<http://www.econis.eu/PPNSET?PPN=683466216>]
56. **Sieper, Marc.** Strategische Planung in Nonprofit Organisationen. Hamburg: Diplomatica Verlag GmbH 2008, 112 S.
57. **Specht, Rebecca.** Aufdeckung von Bilanzmanipulationen - Verantwortlichkeit und Möglichkeiten des Wirtschaftsprüfers im Rahmen der Jahresabschlussprüfung. GRIN Verlag, 2006, 86 S.
58. **Tšistjakov, Sergei; Visse Imre.** Finantsuhtarvud – ettevõtte finantsanalüüsi peamised instrumendid. – Maksumaksja 10/2003, lk 2-13
59. Vereine und Steuern. 6.überarbeitete Auflage. Ministerium der Finanzen des Landes Brandenburg, 2006, 204 lk.
[http://www.brandenburg.de/cms/media.php/1383/bs_vereine_steuern.pdf]
60. **Whittington, Ray O., Pany, Kurt.** Principles of Auditing. McGraw-Hill Companies, Incorporated, 2009, 833 pages.
61. **Vogt, Stefan.** Fehleranalyse handelsrechtlicher Jahresabschlüsse. Eine empirische Erhebung. Hamburg: Diplomatica Verlag GmbH 2012, 64 S.
62. **Wähnert, Andreas.** Anwendbarkeit, Aussagekraft und Grenzen stochastischer Manipulationstests - StBp 11/2008, S. 316
63. Äriregistri ettevõtjaportaal. Majandusaasta aruannete esitamise. [<https://xbrl.rik.ee/>] 15.03.2013

LISAD

Lisa 1. INF 9 „Kingituste ja annetuste ning muude tulude kasutamise deklaratsioon“

Vorm INF 9

Maksu- ja Tolliamet

KINGITUSI JA ANNETUSI SAANUD ISIKU

Nimi	Registrikood
Asukoha aadress	Telefon
e-post	Interneti koduleht

KINGITUSTE JA ANNETUSTE NING MUUDE TULUDE KASUTAMISE DEKLARATSIOON

Aasta	Summa
	X
1. Kingitused ja annetused	
2. Liikme- ja sisseastumismaksud	
3. Toetused, stipendiumid, abirahad, riigieelarvest või kohaliku omavalitsuse eelarvest saadud vahendid, muu sarnane tulu. Sealhulgas:	
3.1 sihtotstarbelised	
3.2 mittesihtotstarbelised	
4. Ettevõtlustulu kokku (välja arvatud real 5 näidatud ettevõtlustulu) sealhulgas:	
4.1 toodete ja kaupade müügist	
4.2 teenuste osutamisest	
4.3 trükiste müügist	
4.4 tulu tasuliste ürituste korraldamisest	
4.5 reklaamist	
4.6 rendi- ja üüritulu, litsentsitasud	
4.7 muud tulud ettevõtlusest	
5. Tulud tegevusest, mida „Tulumaksuseaduse“ § 11 lõike 6 kohaselt ei käsitata ettevõtlusena	
6. Muud tulud	
6.1 sealhulgas tasu usuliste talituste eest	
7. Tulud kokku: read 1 - 6	
8. Kasutamata kingituste ja annetuste jääk eelmise kalendriaasta 31. detsembri seisuga	
9. Kingitused ja annetused kokku: rida 1 + rida 8	
Kulud	X
Saadud kingituste ja annetuste arvel tehtud kulud	X
10. Makstud toetused, abirahad ja hüvitised	
10.1 sealhulgas füüsilistele isikutele makstud	
10.2 toetuste, abirahade ja hüvitiste füüsilisest isikust saajate arv	
11. Makstud stipendiumid ja õppetoetused	
11.1 sealhulgas füüsilistele isikutele makstud	
11.2 stipendiumide ja õppetoetuste füüsilisest isikust saajate arv	
12. Tehtud kingitused ja annetused	
12.1 sealhulgas füüsilistele isikutele	
12.2 kingituste ja annetuste füüsilisest isikust saajate arv	

Lisa 1 järg.

Summa

13.	Põhikirjalised heategevusprojektid ja -üritused (tabeli 1 veerg 3)	
14.	Muud põhikirjalised projektid ja üritused	
15.	Mitmesugused tegevuskulud (mis ei ole seotud konkreetsete projektidega)	
16.	Tööjõukulud	
17.	Ettevõtluskulud	
17.1	sealhulgas tööjõukulud (palk ja muud tasud, sotsiaalmaks, töötuskindlustusmaks, muud)	
18.	Muud kulud	
19.	Kokku: read 10 - 18	
	Muu tulu arvel tehtud kulud	X
20.	Makstud toetused, abirahad ja hüvitised	
20.1	sealhulgas füüsilistele isikutele makstud	
20.2	toetuste, abirahade ja hüvitiste füüsilisest isikust saajate arv	
21.	Makstud stipendiumid ja õppetoad	
21.1	sealhulgas füüsilistele isikutele makstud	
21.2	stipendiumide ja õppetoad füüsilisest isikust saajate arv	
22.	Tehtud kingitused ja annetused	
22.1	sealhulgas füüsilistele isikutele makstud	
22.2	kingituste ja annetuste füüsilisest isikust saajate arv	
23.	Põhikirjalised heategevusprojektid ja -üritused (tabeli 1 veerg 4)	
24.	Muud põhikirjalised projektid ja üritused	
25.	Mitmesugused tegevuskulud (mis ei ole seotud konkreetsete projektidega)	
26.	Tööjõukulud	
27.	Ettevõtluskulud	
27.1	sealhulgas tööjõukulud (palk ja muud tasud, sotsiaalmaks, töötuskindlustusmaks, muud)	
28.	Muud kulud	
29.	Kokku: read 20 - 28	
30.	Kokku kulud: rida 19 + rida 29	
31.	Kingituste ja annetuste jääk kalendriaasta 31.detsembri seisuga: rida 9 - rida 19	

MAKSUKOHUSTUSLASE JUHT	Ees- ja perekonnanimi	Allkiri	Kuupäev
MAKSUKOHUSTUSLASE ESINDAJA	Ees- ja perekonnanimi	Allkiri	Kuupäev
ISIKUKOOD	Maksukohustuslase esindamise alus	Telefon	e-post
KOOSTAJA	Ees- ja perekonnanimi	Allkiri	
	Telefon	E-post	

Lisa 2. Mittetulundusühingute juhuvalim

Jrk nr.	Reg.kood	Nimetus*
26	80004512	Natalia Zenchenko kultuurikeskus Diapasoon
29	80005046	Spordiklubi Elite Sport
37	80006011	Tartu Akadeemiline Meeskoor
66	80009966	Viljandimaa Muinsuskaitse Ühendus
112	80016133	EESTI INTERLINGVISTIKA SELTS
147	80020726	Viljandi Lauatenniseklubi Sakala
153	80022010	Mittetulundusühing Miloserdie
172	80026120	Võru Ühisabi
206	80031865	Eesti Matkaliit
233	80035780	Harjumaa Spordiliit
243	80037038	Klubi Tartu Maraton
258	80039536	Eesti Kooriühing
272	80040568	Eesti Orienteerumisliit
316	80044520	Eesti Diabeediliit
345	80047116	Spordiklubi Raudmees
409	80055624	Võru Nägemisinvaliidide Ühing
427	80058841	Sütevaka Gümnaasiumi Toetajate Ühendus
429	80059214	Kose Võimula Maadlusklubi
430	80059467	Eesti Olümpiakomitee
452	80064126	Raplamaa Diabeetikute Selts
477	80066450	Mittetulundusühing Fond Rõõmukuulutus
509	80070233	Eesti Kabeliit
529	80072002	Mittetulundusühing Raadio 7
597	80079228	Ühendus Maardu Sport
600	80079636	Vehklemisklubi Rännak
667	80086323	Eesti 470 Klassiliit
706	80091005	Pärnu Diabeetikute Selts
716	80092559	Johannes Aaviku Selts
723	80093240	Võrumaa Puuetega Inimeste Koda
738	80096043	Ukraina Kaasmaalaskond Sillamäe Vodograi
746	80097172	Lääne Skautide Malev
772	80100885	Jalgpalliklubi Ajax TLMK
820	80111084	Eesti Lugemisühing
838	80115734	Vaimupuuetega Laste Vanemate Ühing
857	80118615	Mittetulundusühing I.V.K. Estonian Sitting Volleyball Club
886	80125508	Kultuuriselts Kevade
914	80133034	Mittetulundusühing Vene Koorikapell
939	80139025	Pärnumaa Rahvakultuuri Keskseks

Lisa 2 järg Analüüsitud ettevõtete nimekiri

1006	80157106	Ühing Arete
1020	80161852	Mittetulundusühing Arendia Elita von Wolsky FF
1030	80166507	Iluuisutamise Klubi CASCADE
1033	80167168	Kultuuriselts Hirvepark
1041	80169730	Vabatahtliku Tegevuse Arenduskeskus
1109	80190552	Mittetulundusühing KUULUTAJA ÜHING
1111	80191053	Naiskoor Emajõe Laulikud
1181	80212673	Mittetulundusühing Viimsi Invaühing
1189	80215068	Mittetulundusühing rehabilitatsioonikeskus Valge Eesti
1196	80217914	Mittetulundusühing Saaremaa Lemmikloomade Turvakodu
1201	80219304	Valgamaa Rahvakunsti ja Käsitöö Keskseks
1211	80222068	Vabatahtlik Reservpäästerühm
1216	80222737	Mittetulundusühing IGIP Estonia
1253	80235071	Mittetulundusühing FESTIVO
1262	80239809	Mittetulundusühing LivingStone
1429	80294889	MTÜ Tudengikäsi
1433	80297250	Mittetulundusühing Isata Laste Heaks
1519	90003640	Sihtasutus Vene Kultuuri Toetuskapital
1542	90005521	Mittetulundusühing Elupuu
1553	90005923	Kesk-Eesti Noorsootöö Keskus
1594	90007750	BRUNO O'YA nimelise Eesti Noorte Näitlejate Abistamise Sihtasutus
1612	90008560	Sihtasutus Eesti Teatri Festival

*Ärinimed on esitatud Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Registris registreeritud kujul.

Lisa 3. Analüüsi teise osa valimi maht kirjete lõikes.

Kirje nimetus	Valimi maht	Sh nullist erinev väärtus
Omakapital või netovara kokku	38	38
Eelmiste perioodide jaotamata kasum (kahjum) / akumulieeritud tulem	38	38
Raha ja pangakontod	38	38
Põhitegevuse tulem	38	36
Kulud kokku	38	38
Sotsiaalmaksud	32	23
Tulud kokku	38	37
Mitmesugused tegevuskulud	36	34
Annetused ja toetused kokku	28	
Liikmetelt saadud tasud kokku	25	
Võlad ja ettemaksud kokku	22	
Tööjõukulud kokku	21	
Muud tulud	20	
Palgakulu	19	
Sihotstarbeliselt finantseeritud projektide kulud	19	
Tulu ettevõtluselt	19	
Muud kulud	18	
Finantstulud ja -kulud kokku	15	
Nõuded ja ettemaksud kokku	12	
Jagatud annetused ja toetused	8	
Lühiajalised sihotstarbelised tasud, annetused, toetused	5	
Laenukohustused kokku	4	
Muud	4	
Reservid	4	
Intressikulud	2	
Lühiajalised eraldised	2	
Netotulu finantsinvesteeringutelt	2	
Pikaajalised eraldised	2	
Pikaajalised võlad ja ettemaksud	2	
Pensionikulu	1	
Pikaajalised laenukohustused kokku	1	
Ehitised	x	
Immateriaalne põhivara kokku	x	
Maa	x	
Masinad ja seadmed	x	

Lisa 3 järg. Valimi maht kirjete lõikes esimesel positsioonil.

Materiaalne põhivara kokku	x	
Muu materiaalne põhivara	x	
Põhivara kulum ja väärtuse langus	x	

* Halli taustaga on märgitud analüüsi mittekaasatud kirjed

* x-ga on tähistud kirjed, mis ei vasta Benfordi seaduse kasutamise eeldustele

Lisa 4. Numbritega 40 algavad finantsnäitajad kirjete ja ühingute lõikes.

Kirje nimetus / ühing	A	B	C	D	E	F	G	H	I	Kokku
Eelmiste perioodide jaotamata kasum (kahjum) / akumuleeritud tulem			1		2					3
Jagatud annetused ja toetused							1			1
Kulud kokku				1						1
Nõuded ja ettemaksed kokku									1	1
Omakapital või netovara kokku					1				1	2
Palgakulu								1		1
Pikaajalised eraldised									1	1
Raha ja pangakontod					1	1				2
Tulud kokku		1								1
Tööjõu kulud kokku	1									1
Kokku	1	1	1	1	4	1	1	1	3	14

Allikas: autori arvutused

Lisa 5. Numbrit 14 algavad finantsnäitajad kirjete ja ühingute lõikes

Kirje nimetus / ühing	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	Kokku
Annetused ja toetused kokkud	2										2
Kulud kokku	2			1				1			4
Laenukohustused kokku					1						1
Liikmetelt saadud tasud kokku		1					1				2
Mitmesugused tegevuskulud						1		1		1	3
Muu materiaalne põhivara							1				1
Muud kulud	1					1					2
Muud tulud	1										1
Netotulu finantsinvesteeringutelt		1									1
Omakapital või netovara kokku										1	1
Pikaajalised laenukohustused kokku					1						1
Põhitegevuse tulem		1	1	1			1		1		5
Põhivara kulum ja väärtuse langus				1							1
Raha ja pangakontod					1		1				2
Sihtotstarbeliselt finantseeritud projektide kulud	1									1	2
Sotsiaalmaksud			1								1
Tulud kokku	2	1									3
Kokku	9	4	2	3	3	2	4	2	1	3	33

Allikas: autori arvutused

ZUSAMMENFASSUNG

ERKENNEN DER FALSCHEN DARSTELLUNGEN IN FINANZBERICHTEN AM BEISPIEL DER GEMEINNÜTZIGEN GESELLSCHAFTEN

Marvi Meriniit

Finanzberichte werden erstellt, um Interessenten Informationen über Gesellschaften zu geben. Auf Grund dieser Informationen treffen die Interessenten die Entscheidungen über die Gesellschaft, deren Tätigkeit, Erfolg und Cashflow. Damit diese Entscheidungen richtig sind, müssen die Finanzberichte mit den angewandten Rechnungslegungsgrundsätzen übereinstimmen, welche die Anforderungen zur Klassifizierung, Wiedergabe und Offenlegung von Finanzinformationen setzen. Sollte es in der Klassifizierung, Wiedergabe und Offenlegung Unterschiede zu den Anforderungen des Regelwerks geben, so wird dies als Falschdarstellungen bezeichnet. Falschdarstellungen haben verschiedene Ursachen – sie können durch unbewusste Fehler entstandene sein, aber auch eine bewusste Manipulation der Finanzinformation ist nicht ausgeschlossen. Die bewussten Verstöße gegen das Prinzip der Bilanzwahrheit und -klarheit teilen sich in Darstellungsfälschungen und Ergebnisfälschungen. Die Darstellungsfälschungen sind erfolgsneutral und haben auf das Jahresergebnis keinen Einfluss. Die Ergebnisfälschungen sind erfolgswirksam und spiegeln demjenigen, dem mit der Bilanz Rechenschaft gelegt werden soll, ein anderes Bild der wirtschaftlichen Verhältnisse vor. Der Bilanzbetrug ist ein internationales, jährlich steigendes Problem. Die Welt kennt mehrere international bekannte Bilanzskandale, die ihren Anfang im Bilanzbetrug hatten (Enron 2001, WorldCom 2002 in den USA, Lernout & Hauspie 2001 in Belgien, ABB 2004 in der Schweiz, Hugo Boss 2002 in Deutschland u.a.). Soweit es der Autorin bekannt ist, hat man in Estland den Finanzbetrug nicht gründlich untersucht.

Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist es, am Beispiel der gemeinnützigen Gesellschaften zu untersuchen, welche Faktoren das Erscheinen der Falschdarstellungen in Finanzberichten in Estland beeinflussen, welche Methoden sich zum Erkennen der Falschdarstellungen eignen und Vorschläge zu Verminderung vom Betrugsrisiko herauszuarbeiten.

In der vorliegenden Arbeit konzentriert sich die Autorin auf die gemeinnützigen Gesellschaften, die einen Teil vom Non-Profit-Sektor bilden. Obwohl sie oft mit Wohltätigkeit und keinen wirtschaftlichen Gewinnzielen verbunden werden, existieren noch weitere Faktoren, durch welche sie Unternehmen ähneln oder sich von denen unterscheiden. Die gemeinnützigen Gesellschaften sind in weiten Tätigkeitsbereichen aktiv – von Freizeitgesellschaften bis zu den internationalen Wohltätigkeitsorganisationen. Den Tätigkeitsbereich der gemeinnützigen Organisationen kann man in den Ideellen-, Haupt- und Wirtschaftstätigkeitsbereich einteilen. Da in den gemeinnützigen Gesellschaften eine größere Vertraulichkeitsatmosphäre herrscht, ist es einfacher dort trügerische Handlungen zu begehen als dies bei Unternehmen der Fall ist. Die Autorin hat die gemeinnützigen Gesellschaften als Untersuchungsobjekt ausgewählt, weil sie in Estland erst ab 01.01.2010 (Wirtschaftsjahr 2009) ihre Jahresberichte veröffentlichen müssen und so eine lange Zeit nicht damit rechnen mussten, dass Informationen über ihre Tätigkeit der Öffentlichkeit verfügbar sind. Die gemeinnützigen Gesellschaften sind in der Öffentlichkeit von Interesse, da viele von ihnen im sozialen Bereich tätig sind und den Zugang zu verschiedenen Unterstützungsgeldern haben, deren Umfang sich von Jahr zu Jahr vergrößert. Deshalb ist die Autorin der Meinung, dass falsche Darstellungen bzw. der Finanzbetrug in Jahresberichten bei den gemeinnützigen Gesellschaften klarer und drastischer auftreten als es bei Unternehmen der Fall wäre.

Die Risiken zur falschen Darstellung sind verschieden. Es existieren gewisse Indikatoren, die als warnende Zeichen angesehen werden können: Unerfahrenheit der Angestellten im Buchhaltungsbereich, Fehlen von kompetentem Personal, geringe Zahl der Handlungen, ein schwaches oder fehlerhaftes Prüfungsumfeld. Alle aufgelisteten Indikatoren sind den gemeinnützigen Gesellschaften in Estland mehr oder weniger eigen. Dazu kommt noch, dass die Begriffe *Wirtschaftstätigkeit*, *Haupttätigkeit* und *unternehmerische Tätigkeit* in der Gesetzgebung verschieden gegeben oder gar nicht

definiert sind. Obwohl es viele Faktoren gibt, durch welche die gemeinnützigen Organisationen sich von den Unternehmen unterscheiden, müssen die gemeinnützigen Gesellschaften dieselben Rechnungslegungsvorschriften wie Unternehmen befolgen. Die für die Unternehmen gedachten Finanzberichtsformen sind für die gemeinnützigen Gesellschaften angepasst worden, ohne dabei auf die Spezifik und Unterschiede der gemeinnützigen Gesellschaften zu achten.

Zur Erkennung der falschen Darstellung werden verschiedene Methoden eingesetzt: Dokumentenanalyse, analytische Methoden und statistische Methoden. Als moderne statistische Methode findet im Finanzbereich das Benfordsche Gesetz immer mehr Anwendung. Diese Methode ist in Estland im Finanzbereich neu, aber z.B. in den USA und in Deutschland wird diese Methode immer mehr zum Herausfinden von trügerischen Handlungen eingesetzt. Das Benfordsche Gesetz beschreibt die Gesetzmäßigkeit in der Verteilung der Zifferstrukturen von Zahlen in empirischen Datensätzen. Gibt es einen Unterschied zur Benfordschen Verteilung, so ist das ein Zeichen auf eine Beeinflussung oder Manipulation der Zahlen. Das Benfordsche Gesetz zeigt nicht den Umfang oder den Charakter der falschen Darstellung, sondern die Stelle im Finanzbericht, die genauere Untersuchung und Analyse durch Menschen braucht.

Die Autorin hat die Jahresberichte von 60 gemeinnützigen Gesellschaften in drei Etappen analysiert. In der ersten Analyseetappe wurde der Einfluss des regulativen Umfeldes auf die Jahresberichte der Gesellschaften untersucht. Dabei wurden sowohl die der Aktivität der gemeinnützigen Gesellschaften betreffenden Gesetze, sowie die Buchhaltungsrichtlinien und die Berichtsformen im offiziellen Webportal zur Offenlegung der Jahresberichte genauer betrachtet. Die Autorin hat festgestellt, dass es viele Faktoren gibt, welche das Risiko zum Bilanzbetrug erhöhen. In der zweiten Analyseetappe wurde festgestellt, welche falschen Darstellungen mittels Dokumentenanalyse zu erkennen sind und welche die meistverbreiteten Verstöße gegen die Grundprinzipien der Berichtserstellung sind. Die Autorin hat sowohl die Darstellungsfälschungen als auch Ergebnisfälschungen feststellen können und die Schlussfolgerung gezogen, dass oft die Grundprinzipien zur Berichtserstellung nicht befolgt werden und den Interessenten keine richtige und gerechtfertigte Information vermittelt wird. In der dritten Analyseetappe wurde die Möglichkeit untersucht, das

Benfordsche Gesetz zum Herausfinden der falschen Darstellungen einzusetzen. Die Autorin zeigte, dass hier die Benfordsche Methode zur Analyse der Finanzinformationen geeignet war und auf das Vorhandensein von falschen Darstellungen deutete. Auf die Analyseergebnisse stützend, behauptet die Autorin, dass sich das Benfordsche Gesetz zum Herausfinden von falschen Darstellungen in Finanzberichten eignet und auf Stellen weist, welche genauer geprüft werden müssen.

Zur Verminderung des Risikos von falschen Darstellungen ist auf der staatlichen Ebene vieles zu machen. Als Hauptlösung sieht die Autorin das Überarbeiten und das Definieren der mit den gemeinnützigen Gesellschaften verbundenen Begriffe in Gesetzen. Ebenso macht sie folgende Vorschläge zur Verminderung des Auftretens von falschen Darstellungen:

- Größere Bewertung der Jahresberichte auf der gesellschaftlichen Ebene;
- Einführen von staatlichen Kontroll- und/oder Aufsichtsmechanismen;
- ändern der ausgearbeiteten Berichtsformen im Webportal zur Offenlegung der Jahresberichte so, dass sie den Forderungen des Rahmenwerks entsprechen;
- ändern des Webportals zur Offenlegung der Jahresberichte dahingehend, dass die Offenleger mit niedrigem Kompetenz es besser verstehen können;
- ausarbeiten von mehreren, praktische Beispielen in den Hilfsmaterialien und Durchführen von thematischen Schulungen.

Die Wirtschaftskriminalität und der Finanzbetrug sind durch die Wirtschaftsglobalisierung eine international steigende Tendenz und deshalb sollen die falschen Darstellungen in Jahresberichten nicht außer Acht gelassen werden. Nach dem Strafgesetzbuch wird die Nichtoffenlegung oder die falsche Offenlegung der Buchführungsinformationen als Straftat angesehen. Leider fehlen Information und Statistiken darüber, wie oft und ob überhaupt jemand für solche Straftaten verurteilt worden ist. Wenn die Presse ab und zu einige Fälle bei Unternehmen veröffentlicht, so überschreiten die gemeinnützigen Organisationen nie die Interessenschwelle der Presse, obwohl jährlich der Wirtschaftstätigkeitsumfang dieser Organisationen steigt.

Die Ergebnisse der vorliegenden Untersuchung können verschieden eingesetzt werden. Die Autorin zeigte, dass sich die Benfordsche Methode zum Herausfinden von falschen

Informationen eignet. Diese Erkenntnis könnten die Kreditinstituten, die Unterstützungsgelder verteilenden Organisationen, Wirtschaftsprüfer u.a. in ihrer alltäglichen Arbeit einsetzen. Auf Basis der von der Autorin zusammengestellten Liste der falschen Darstellungen können verschiedene Hilfsmaterialien ausgearbeitet und verschiedene Schulungen durchgeführt werden. Die vorliegende Arbeit kann als Basis für weitere Untersuchungen dienen. Das Untersuchungsthema kann auf eine größere Anzahl gemeinnütziger Organisationen oder auf Unternehmen aus verschiedenen Tätigkeitsbereichen und Tätigkeitsorten (Landeskreise, Städte usw.) ausgeweitet werden. Beim Zugang zu Buchführungsinformation kann die Thematik vertieft und innerhalb eines Unternehmens/einer Gesellschaft untersucht werden. In den weiteren Untersuchungen kann man sich auch auf das Benfordsche Gesetz konzentrieren und vergleichende Beziehungen und Statistiken ausarbeiten.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marvi Meriniit (sünnikuupäev 04.12.1967)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Aruandluspettus finantsaruannetes mittetulundusühingute näitel“, mille juhendajad on Toomas Haldma ja Sergei Tšistjakov,
  - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 10.01.2014.a.